

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**NEDİM DÎVÂNI'NIN DİL ÖZELLİKLERİ
(SES VE ŞEKİL BİLGİSİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Süreyya Gündoğan**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK**

HATAY-2019

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**NEDİM DÎVÂNI'NIN DİL ÖZELLİKLERİ
(SES VE ŞEKİL BİLGİSİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Süreyya Gündoğan**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK**

HATAY-2019

ONAY

Süreyya Gündoğan tarafından hazırlanan “*Nedim Dîvânı’nın Dil Özellikleri (Ses ve Şekil Bilgisi)*” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATIANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

../ .. /20..

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK (Tez Danışmanı-Başkan)	
Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ (Üye)	
Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAPLAN (Üye)	

Süreyya Gündoğan tarafından hazırlanan “*Nedim Dîvânı’nın Dil Özellikleri (Ses ve Şekil Bilgisi)*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Doç. Dr. Mustafa Onur Kan

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Türk edebiyatının başta gelen şairlerden biri olan Nedîm, 18.yüzyıl dîvân edebiyatında yenilikçi kimliği ve Türkçeyi etkili kullanışıyla birçok şairden farklı bir konumdadır. Nedîm, kıvrak zekâsını şiirlerine yansıtabilen güçlü bir şairdir. İçinde bulunduğu gelenekçi yapıdan sıyrılabilen şair; şiirlerinde günlük hayatı ve konuşma dilini işlemeyle, kendine has üslubunu oluşturmayı başarabilmiştir.

Bu çalışmamızda Nedîm Dîvânı'nda geçen kelimeler ses ve şekil bilgisi bakımından incelendi. Öncelikle Nedîm Dîvânı'nın Millet Kütüphanesinden 73-3835 numaralı kopyası alınarak 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin ses özelliklerine göre yeniden okunmuştur. Daha sonra beyitler kendi içinde bölümlere ayrılarak bu bölümler fişleme yöntemi kullanılarak ses ve şekil bilgisel olarak incelenmiştir. Beyitlerin sonunda hangi bölüme ait olduğu ve kaç numaralı satırda olduğu yazılmıştır. (Örneğin; G / 20: Gazelin 20. beyti demektir.)

Çalışmamızda Türk Dil Kurumunun yazım ve noktalama kuralları esas alınmıştır.

Çalışmamız altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın problem durumuna, problem cümlesine, alt problemlere, amacına, önemine, çalışmayla ilgili varsayım ve sınırlılıklara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesine yer verilmiştir. Burada ses ve şekil bilgisi ile ilgili Türkologların benzer ve farklı görüşlerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesine ve Osmanlı edebiyatına kısaca değinildikten sonra Lale Devri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölümde Nedîm'in hayatına ve sanatına yer verilmiştir.

Beşinci bölümde fişleme yöntemiyle belirlenen beyitler “Ses Bilgisi” ve “Şekil Bilgisi” başlıkları altında incelenmiştir.

Altıncı bölüm ise “Sonuç ve Öneriler” bölümüdür. Burada çalışmamızda elde edilen bilgiler sonucunda ortaya çıkan verilerle 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi hakkında ses ve şekil bilgisi ile ilgili yorumlar yapılmıştır.

Bu çalışmamı hazırlamamda gerek akademik bilgileriyle yol gösteren gerek sabırlı ve hoşgörülü yaklaşımlarıyla beni her zaman dinlemeye gayret eden, kaynak temininde desteğini esirgemeyen çok kıymetli hocam Prof. Dr. Jale Öztürk’e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bana her anlamda destek olan, sürekli güç ve moral veren sevgili aileme ve dostlarıma teşekkür ederim.

Süreyya GÜNDOĞAN

Bu tez Üniversitemizin Bilimsel Araştırmalar Proje Merkezi tarafından 18.YL.018 numarasıyla desteklenmektedir.

NEDİM DİVÂNİ'NİN DİL ÖZELLİKLERİ (SES VE ŞEKİL BİLGİSİ)

Süreyya GÜNDOĞAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Danışman: Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK

ÖZET

Yüzyıllar boyunca süregelen Türk edebiyatı birçok ünlü şair ve yazar yetiştirmiştir. Bu şairler ve yazarlarda bazıları dili etkili kullanması, eserlerindeki tasvirlerle okuyucunun ruhuna dokunarak yaşadıkları dönemdeki diğer şairlerden ve yazarlardan sıyrılmış adını günümüze kadar duyurmayı başarabilmiştir.

Bu şair ve yazarlardan birisi de gerek şiirlerinde kullandığı akıcı ve özgün diliyle gerekse de günlük hayatın içinden seçtiği canlı tasvirlerle, bağlı olduğu divân edebiyatı geleneğinin kalıplarından sıyrılarak kendi üslubunu oluşturmuş olan Nedîm'dir.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşamış olan Nedîm'in şiirleri, yaşadığı çağdaki birçok şairin şiirlerinden daha sadedir. Türkçe kelimeler kullanmaya özen gösteren şair, halkın kullandığı kelimeleri şiirlerinde sıkça işlemiştir.

Yapılan bu çalışma Nedîm Divânı'ndan yola çıkarak 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin ses ve şekil bilgisi hakkında bilgiler içermektedir. Söz konusu eserde incelemeler yaparken "Ölçünlü Dil" deki kullanımlara yer verilmiştir. Ayrıca metin içerisinde ilgili görülen yerlerde eklerin Eski Türkçedeki, Karahanlı Türkçesindeki, Harezmi Türkçesindeki ve Eski Anadolu Türkçesindeki durumlarına da yer verilmiştir.

Eserinde Türkçeye ve Türkçe şiirler yazmaya özen gösteren şairin dili, Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti altında kalan Türkçenin 18. yüzyıldaki değişimi ve gelişimi hakkında bilgiler içermektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Nedîm, 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi, ses bilgisi ve şekil bilgisi.

LANGUAGE PROPERTIES OF NEDİM DIVAN (PHONETICS AND MORPHOLOGY)

Süreyya GÜNDOĞAN

Turkish Language and Literature Department, Master's Thesis, 2019

Supervisor: Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK

ABSTRACT

Turkish literature, which has been going on for centuries, has produced many famous poets and writers. Some of these poets and writers have been able to use the language effectively, and through the depictions in their works, they have succeeded in making their name stripped from the other poets and writers of their time by touching the soul of the reader.

One of these poets and writers is Nedîm, who created his own style by stripping from the patterns of Divân Literature tradition, both with his fluent and original language used in his poems, and with vivid depictions he chose from daily life.

The poems of Nedîm, who lived in the Ottoman Empire in the 18th century, are much simpler than the poems of many poets of his age. The poet who took care to use Turkish words, frequently used the words used by the people in his poems.

This study contains information about the phonetic and morphology of the 18th century Ottoman Turkish from the Divân of Nedîm. In the work in question, the uses in ün Measured Language en are used. In addition, in the text of the relevant places in the Old Turkish, Karahanli Turkish, Khwarezm Turkish and Old Anatolian Turkish situations are also included.

The language of the poet, who takes care to write Turkish and Turkish poems in his work, contains information about the change and development of Turkish in the 18th century under the domination of Arabic and Persian.

KEYWORDS

Nedîm, 18th century Ottoman Turkish, phonetics and morphology.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (06/12/2019)

Süreyya GÜNDOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İ
ABSTRACT.....	İİ
KEYWORDS	İİ

1. BÖLÜM

1.1. PROBLEM DURUMU	1
1.2. PROBLEM CÜMLESİ	1
1.3. ALT PROBLEMLER	1
1.4. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
1.5. SINIRLILIKLAR	2
1.6. VARSAYIMLAR	2

2. BÖLÜM

2.1. SES BİLGİSİ (FONETİK).....	3
2.1.1. Ses Uyumları.....	3
2.1.1.1. Vokal Uyumu (Ünlü Uyumu)	3
2.1.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu (Dil Uyumu).....	4
2.1.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Uyumu).....	4
2.1.1.2. Vokal-Konsonant Uyumu (Ünlü-Ünsüz Uyumu)	4
2.1.1.3. Konsonant Uyumu (Ünsüz-Ünsüz Uyumu).....	4
2.1.1. Ses Türemesi.....	5
2.1.2. Ünlü Türemesi	6
2.1.3.Ünsüz Türemesi	6
2.1.4. Ses Düşmesi.....	6
2.1.5. Göçüşme (Yer Değiştirme).....	6
2.1.6. Benzeşme	7
2.1.7. Aykırılışma.....	7
2.1.8. Ünlü Daralması	8
2.2. ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ).....	9

2.2.1.Kök ve Gövde	9
2.2.1.1.Ekler	9
2.2.1.1.1. Yapım Ekleri	9
2.2.1.1.2. Çekim Ekleri.....	10
2.2.1.1.2.1. İsim Çekim Ekleri.....	10
2.2.1.1.2.1.1. Çokluk eki	10
2.2.1.1.2.1.2. İyelik çekimi	10
2.2.1.1.2.1.3. Soru eki	11
2.2.1.1.2.1.4. İsim durum ekleri	11
2.2.1.1.2.1.4.1. Yalın durumu.....	11
2.2.1.1.2.1.4.2. İlgi durumu	11
2.2.1.1.2.1.4.3. Yükleme durumu	11
2.2.1.1.2.1.4.4. Yönelme durumu	12
2.2.1.1.2.1.4.5. Bulunma durumu	12
2.2.1.1.2.1.4.6. Ayrılma durumu	12
2.2.1.1.2.1.4.7. Vasıta durumu	12
2.2.1.1.2.1.4.8. Eşitlik durumu	13
2.1.2. Kelime.....	13
2.1.2.1. Kelime Yapımı	13
2.1.2.1.1.Yapım Ekleri	13
2.1.2.1.1.1. İsimden İsim Türeten Ekler	13
2.1.2.1.1.2. Fiilden İsim Türeten Ekler.....	14
2.1.2.1.1.3. İsimden Fiil Türeten Ekler.....	14
2.1.2.1.1.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler	14
2.1.3.Anlam ve Görev Bakımından Kelimeler	15
2.1.3.1. Anlam bakımından kelimeler.....	15
2.1.3.1.1. İsimler.....	15
2.1.3.1.1.1. Özel İsimler.....	15
2.1.3.1.1.2. Cins İsimler.....	15
2.1.3.1.1.3. Somut İsimler.....	15
2.1.3.1.1.4. Soyut isimler	16
2.1.4. Sıfatlar.....	16
2.1.4.1. Niteleme Sıfatları	16
2.1.4.2. Belirtme Sıfatları	16
2.1.4.2.1. İşaret (Gösterme) Sıfatları	17
2.1.4.2.2. Sayı Sıfatları	17
2.1.4.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	17
2.1.4.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	17
2.1.4.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları.....	18
2.1.4.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları	18
2.1.4.2.2.5. Topluluk Sıfatları	18
2.1.4.2.2.6. Soru Sıfatları	18
2.1.4.2.2.7. Belirsizlik Sıfatları	18
2.1.5. Zamirler	18

2.1.5.1. Kişi Zamirleri	19
2.1.5.2. Dönüşlülük Zamirleri	19
2.1.5.3. İşaret Zamirleri	19
2.1.5.4. Belirsizlik Zamirleri	19
2.1.5.5. Soru Zamirleri	20
2.1.6. Zarflar	20
2.1.6.1. Zaman Zarfları	20
2.1.6.2. Yer-yön Zarfları	21
2.1.6.3. Tarz Zarfları	21
2.1.6.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları	21
2.1.6.5. Soru Zarfları	22
2.1.7. Fiiller	22
2.1.7.1. Yapıları Bakımından Fiiller	22
2.1.7.1.1. Basit fiiller	22
2.1.7.1.2. Türemiş fiiller	22
2.1.7.1.3. Birleşik fiiller	23
2.1.7.2. İçerikleri Bakımından Fiiller	23
2.1.7.2.1. Oluş bildiren fiiller	23
2.1.7.2.2. Kılış fiilleri	23
2.1.7.2.2.3. Durum fiilleri	23
2.1.7.3.1. Esas fiiller	23
2.1.7.3.2. Yardımcı fiiller	23
2.1.7.3.2.1. Fiillerin çekimi	23
2.1.7.3.2.1.1. Şekil ve Zaman Ekleri	24
2.1.7.3.2.1.2. Kişi Ekleri	24
2.1.7.3.2.1.3. Fiillerde Soru	24
2.1.7.3.2.1.4. Yardımcı Sesler	25
2.1.7.3.2.1.5. Şekil ve Zaman Ekleri	25
2.1.7.3.2.1.5.1. Görülen Geçmiş Zaman	26
2.1.7.3.2.1.5.2. Duyulan Geçmiş Zaman	26
2.1.7.3.2.1.5.3. Şimdiki Zaman	26
2.1.7.3.2.1.5.4. Gelecek zaman	26
2.1.7.3.2.1.5.5. Geniş zaman	27
2.1.7.3.2.1.6. Tasarlama Kipleri	27
2.1.7.3.2.1.6.1. İstek Kipi	27
2.1.7.3.2.1.6.2. Emir Kipi	27
2.1.7.3.2.1.6.3. Dilek-Şart Kipi	28
2.1.7.3.2.1.6.4. Gereklilik Kipi	28
2.1.7.3.2.1.7. Ek Fiil	28
2.1.7.3.2.1.8. Fiillerin Birleşik Çekimleri	28
2.1.7.3.2.1.9. Katmerli Birleşik Kipler	29
2.1.7.3.2.1.10. Birleşik Fiiller	29
2.1.7.3.2.1.10.1. Bir aynı ad ile bir yan yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller	29

2.1.7.3.2.1.10.2. Bir yan s sıfat-fiil bir yan yardımcı fiil olan birleşik fiiller	30
2.1.7.3.2.1.10.3. Bir yan zarf-fiil bir yan yardımcı fiil olan birleşik fiiller: Tasvir filleri	30
2.1.8. Edatlar	30
2.1.9. Bağlaçlar	31
2.1.10. Ünlemler	31
2.1.10.1. Ünlemlerin çeşitleri	32

3. BÖLÜM

3.1. XVIII. YÜZYIL OSMANLI TÜRKÇESİ	33
3.2. XVIII. YÜZYIL OSMANLI EDEBİYATINA KISA BİR BAKIŞ	35

4. BÖLÜM

4.1. NEDİM'İN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ	38
4.1.1. Hayatı	38
4.1.2. Sanatı	39
4.1.3. Eserleri	39

5. BÖLÜM

5.1. SES BİLGİSİ	41
5.1.1. SESLER	41
5.1.1.1. Ünlüler	41
5.1.1.2. Ünsüzler	41
5.1.1.3. Uzun Ünlüler	41
5.1.1.4. Kapalı e (é)	44
5.1.1.5. Ses Uyumları	45
5.1.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	46
5.1.1.5.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu Dışında Kalan Ekler	46
5.1.1.5.1.1.1. +ki Aitlik Eki	46
5.1.1.5.1.1.2. +ken Zarf-Fiil Eki	47
5.1.1.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	47
5.1.2. Ses Olayları	49

5.1.2.1. Ünlülerde Meydana Gelen Ses Değişmeleri	49
5.1.2.1.1. u > ü > i Değişmesi.....	49
5.1.2.2. Ünsüzlerde Meydana Gelen Ses Değişmeleri	49
5.1.2.2.1. t- > d- Değişimi	49
5.1.2.2.2. b- > v- Değişmesi	51
5.1.2.2.3. -g- > -ğ- > -v- Değişmesi.....	51
5.1.2.2.4.-k- > -ğ- Değişmesi.....	52
5.1.2.2.5. b-~m- Nöbetleşmesi.....	52
5.1.2.3. Ses Düşmesi	53
5.1.2.3.1. Ünlü Düşmesi	53
5.1.2.3.1.2. Ekleme Sırasında Ünlü Düşmesi	53
5.1.2.3.1.2.1.“i-” fiilinin düşmesiyle meydana gelen ünlü düşmesi.....	53
5.1.2.3.2. Ünsüz Düşmesi.....	53
5.1.2.3.3. Benzeşme.....	53
5.1.2.3.4. Tonlulaşma	54
5.1.2.3.4.1. İç seste tonlulaşma	54
5.1.2.3.5. Ünlü Daralması.....	54
5.1.2.3.6. Aykırılışma	55
5.1.2.3.7. Ünsüz İkizleşmesi.....	55
5.2. ŞEKİL BİLGİSİ.....	56
5.2.1. YAPIM EKLERİ	56
5.2.1.1. İsimden İsim Türeten Ekler.....	56
5.2.1.1.1. +II / +IU	56
5.2.1.1.2. +lık / +lik / +luğ / +lük	57
5.2.1.1.3 +Inci.....	57
5.2.1.1.4. +sIz	58
5.2.1.1.5. +cik	58
5.2.1.1.6. +er.....	58
5.2.1.2. İsimden Fiil Türeten Ekler	59
5.2.1.2.1. +IA-	59
5.2.1.3. Fiilden İsim Türeten Ekler	59
5.2.1.3.1. -mA.....	59
5.2.1.3.2.-mAğ.....	60
5.2.1.3.3. -ağ.....	60
5.2.1.3.4. -k.....	60
5.2.1.3.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler	61
5.2.1.3.4.1. -(I) l- / -(U) l-	61
5.2.1.3.4.2. -DIr-/-DUr-	62
5.2.1.3.4.3. -mA-.....	62
5.2.1.3.4.4. -n- / (I)n- /-(U)n-	63
5.2.1.3.4.5. -(I)r- /-(U)r-.....	64
5.2.1.3.4.6. -t- / -(U)t- / -(I)t-	64
5.2.1.3.4.7. -ş- / -(I)ş- / -(U)ş-	65
5.2.1.4. Fiilimsiler	65

5.2.1.4.1. Ad-fiiller	65
5.2.1.4.2. Sıfat-Fiiller	66
5.2.1.4.2.1. -AcAğ	66
5.2.1.4.2.2. -An	66
5.2.1.4.3. -ar	67
5.2.1.4.4. -dİğ / dUğ	67
5.2.1.4.3. Zarf-fiiller	68
5.2.1.4.3.1. -(y)Up	68
5.2.1.4.3.2. -(y) IncA	68
5.2.4.3.3. -dİkça / -dukça	69
5.2.4.3.4. -ken	69
5.2.2.1. İsim çekim ekleri	70
5.2.2.1.1. Çokluk eki	70
5.2.2.1.1.1.8. İyelik eki: + lAr + ı	71
5.2.2.1.2. İyelik Eki	72
5.2.2.1.2.1. Teklik I.kişi iyelik eki +m	72
5.2.2.1.2.2. Teklik II. kişi iyelik eki +n	72
5.2.2.1.2.3. Teklik III. kişi iyelik eki +I/+sI	73
5.2.2.1.2.4. Çokluk I.kişi iyelik eki +mUz	73
5.2.2.1.2.5. Çokluk II. kişi iyelik eki +nuz	73
5.2.2.1.2.6. Çokluk III. kişi iyelik eki +lArI	74
5.2.2.1.2.7. Teklik I.kişiiyelik +bulunma durum eki	74
5.2.2.1.2.8. Teklik II. kişiiyelik eki + ayrılma durum eki	74
5.2.2.1.2.10. İyelik eki + yönelme durum eki	75
5.2.2.1.2.11. Teklik III. kişi İyelik eki + belirtme durum eki	75
5.2.2.1.2.12. Teklik I. kişi iyelik + vasıta durum eki	75
5.2.2.1.2.13. İyelik ekinin işlevleri	75
5.2.2.1.2.13.1. İsim tamlaması kurma	75
5.2.2.1.2.13.1.1. Tamlayanı zamir olan isim tamlamasında;	75
5.2.2.1.2.13.2. Sıfat tamlaması kurma	76
5.2.2.1.3. Ad çekimi ekleri	76
5.2.2.3.1. İlgi Durumu: +Uñ / +nUñ	76
5.2.2.3.2. Yükleme Durumu: +I	76
5.2.2.3.3. Yönelme Durumu: +(y)A	77
5.2.2.3.4. Bulunma Durumu: +dA	77
5.2.2.3.5. Çıkma Durumu: +dAn	78
5.2.2.3.6. Vasıta Durumu: +IIA	78
5.2.2.3.7. Eşitlik Durumu: +ça	79
5.2.2.2.2. Fiillerde kip ekleri	79
5.2.2.2.2.1. Haber kipleri	79
5.2.2.2.2.1.1. Görülen geçmiş zaman -dİ /-dU	79
5.2.2.2.2.1.1.1. Görülen geçmiş zamanın kişilere göre çekimi	79
5.2.2.2.2.1.1.2. Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi	81
5.2.2.2.2.1.1.3. Görülen geçmiş zamanın soru şekli	82

5.2.2.2.2.1.2. Duyulan geçmiş zaman	82
5.2.2.2.2.1.1. Duyulan geçmiş zamanın olumsuzu	83
5.2.2.2.2.1.2. Duyulan geçmiş zamanın soru şekli.....	83
5.2.2.2.2.1.3. Geniş zaman	83
5.2.2.2.2.1.3.1.Geniş zamanın olumsuzu.....	84
5.2.2.2.2.1.3.2. Geniş zamanın soru şekli.....	85
5.2.2.2.2.1.4. Şimdiki zaman.....	86
5.2.2.2.2.1.5. Gelecek zaman	86
5.2.3.3. Tasarlama Kipleri.....	86
5.2.3.3.1. Emir Kipi	86
5.2.3.3.2. Şart Kipi	88
5.2.3.3.3. Gereklilik Kipi.....	89
5.2.3.3.4. İstek Kipi	89
5.2.3.4. Ek Fiil.....	90
5.2.3.4.1.Ek Fiilin Kipleri.....	90
5.2.3.4.1.1. Geniş Zaman Kipi.....	90
5.2.3.4.1.2. Geçmiş zaman.....	91
5.2.3.4.1.2.Geçmiş zaman kipi.....	92
5.2.3.4.2. Fiillerde Birleşik Çekim	92
5.2.3.4.2.1. Hikâye Birleşik Çekim.....	92
5.2.3.4.2.1.1. Geniş zamanın hikâyesi.....	92
5.2.3.4.2.1.2. Şimdiki zamanın hikâyesi	93
5.2.3.4.2.1.3. Gelecek zamanın hikâyesi.....	93
5.2.3.4.2.1.4. Belirli geçmiş zamanın hikâyesi	93
5.2.3.4.2.1.5. Belirsiz geçmiş zamanın hikâyesi	93
5.2.3.4.2.1.6. İstek kipinin hikâyesi	93
5.2.3.4.2.1.7.Şart kipinin hikâyesi.....	93
5.2.3.4.2.1.8.Gereklilik kipinin hikâyesi	93
5.2.3.4.2.2. Rivayet birleşik çekim	93
5.2.3.4.2.2.1.Geniş zamanın rivayeti.....	93
5.2.3.4.2.2.2. Şimdiki zamanın rivayeti	93
5.2.2.4.2.2.3. Gelecek zamanın rivayeti.....	93
5.2.2.4.2.2.4. Belirli geçmiş zamanın rivayeti	93
5.2.3.4.2.3. Şartlı Birleşik Çekim	94
5.2.3.4.2.3.1. Geniş zamanın şartı	94
5.2.3.4.2.3.2. Şimdiki zamanın şartı.....	94
5.2.3.4.2.3.3. Gelecek zamanın şartı	94
5.2.3.4.2.3.4. Belirli geçmiş zamanın şartı.....	94
5.2.3.4.1.3.5. Belirsiz geçmiş zamanın şartı.....	94
5.2.3.4.1.3.6. Gereklilik kipinin şartı	94
5.2.3.4.3.Katmerli Çekim	94
5.2.3.4.3. Birleşik Fiiller.....	94
5.2.3.4.3.1. Bir yanı isim bir yanı yardımcı fiil olan birleşik eylemler ...	94

5.2.3.4.3.2. Bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik eylemler	95
5.2.3.4.3.3. Bir yanı zarf-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik eylemler	95
5.2.4. Kelime Türleri.....	95
5.2.4.1. Adlar.....	95
5.2.4.1.1. Özel adlar	95
5.2.4.1.2. Cins adlar.....	96
5.2.4.1.3. Somut adlar.....	96
5.2.4.1.4. Soyut adlar.....	96
5.2.4.2. Zamirler.....	97
5.2.4.1.1. Kişi Zamirleri	97
5.2.4.1.2. “Ben” Zamirinin Çekimli Şekilleri.....	98
5.2.4.1.1.3. “Sen” Zamirinin Çekimli Şekilleri	100
5.2.4.1.1.4. “O” Zamirinin Çekimli Şekilleri.....	101
5.2.4.1.1.5. “Biz” Zamirinin Çekimli Şekilleri.....	103
5.2.4.1.1.6. “Siz” Zamirinin Çekimli Şekilleri	104
5.2.4.1.1.7. “Anlar” Zamirinin Çekimli Şekilleri	104
5.2.4.1.2. Dönüşlülük Zamiri	105
5.2.4.1.3. İşaret Zamirleri	106
5.2.4.1.3.1. “Bu” Zamiri:	106
5.2.4.1.3.2. “Şu” Zamiri:	106
5.2.4.1.3.3. “Ol” Zamiri:.....	106
5.2.4.1.3.4. “Bunlar” Zamiri:	106
5.2.4.1.3.5. “Şunlar” Zamiri:	106
5.2.4.1.3.6. “Onlar” Zamiri:.....	106
5.2.4.1.4. Aitlik Zamirleri.....	106
5.2.4.1.5. Belirsizlik Zamirleri	107
5.2.3.1.6. Soru Zamirleri	107
5.2.3.1.6. 1. “Ne” Zamiri:	107
5.2.5.2. SIFATLAR.....	108
5.2.5.2.1. Niteleme sıfatı	108
5.2.5.2.1. Belirtme sıfatı:	108
5.2.5.2.1.1. Sayı sıfatları:	108
5.2.5.2.1.1.1. Asıl sayı sıfatları:	108
5.2.5.2.1.1.2. Sıra sayı sıfatları:.....	109
5.2.5.2.1.1.3. Kesir sayı sıfatları:	109
5.2.5.2.1.1.4. Üleştirme sayı sıfatları:	109
5.2.5.2.1.1.5. İşaret sıfatları:.....	109
5.2.5.2.1.1.6. Soru sıfatları:.....	110
5.2.5.2.1.1.7. Belirsizlik sıfatları:	110
5.2.5.3. ZARFLAR	110
5.2.5.3.1. Yer-yön zarfları:	110
5.2.5.3.2. Zaman zarfları	110

5.2.5.3.3. Durum zarfları:	111
5.2.5.3.4. Azlık-çokluk zarfları:	111
5.2.5.3.5. Soru zarfları:	112
5.2.5.4. EDATLAR	112
5.2.5.4.1. Benzerlik ilgisi kuran edat:.....	112
5.2.5.4.2. Sebep ilgisi kuran edat:	112
5.2.5.4.3. Süreç ilgisi kuran edatlar:	113
5.2.5.4.4. Zaman ilgisi kuran edatlar:	113
5.2.5.4.5. Vasıta ilgisi kuran edat:	113
5.2.5.4.6. Nispet ilgisi kuran edatlar:	113
5.2.5.5. BAĞLAÇLAR	114
5.2.5.5.1. Cümle başı bağlaçlar	114
5.2.5.5.2. Sona gelen bağlaçlar	114
5.2.5.5.3. Denkleştirme bağlaçları.....	114
5.2.5.5.4. Karşılaştırma bağlaçları.....	114
5.2.5.6. ÜNLEMLER	115

6. BÖLÜM

6.1. Sonuç.....	116
6.2. Öneriler.....	118

TABLolar LİSTESİ**SAYFA**

Tablo-1 Muhtemel Uzun Ünlü Kelimeler Listesi.....	42
Tablo-2 Muhtemel Uzun Ünlü Kelimelerin Yüzelik Dağılımı.....	43
Tablo-3 Nedîm Dîvânı'nda Ön Ses -t'li Kelimelerin Türkçe'nin Tarihi Sürecindeki Durumu	50
Tablo-4 Nedîm Dîvânı'nda Ön Ses d-'li Kelimelerin Türkçe'nin Tarihi Sürecindeki Durumu.....	51

Nedîm Dîvânı'nda Uzun Ünlüler Grafiği.....44

KISALTMALAR LİSTESİ

EAT	:	Eski Anadolu Türkçesi
ET	:	Eski Türkçe
G	:	Gazel
HT	:	Harezm Türkçesi
K	:	Kaside
KT	:	Karahanlı Türkçesi
KT	:	Kıt'a
M	:	Mesnevi
Mh.	:	Muhammes
ND	:	Nedîm Dîvânı
Os. T	:	Osmanlı Türkçesi
R	:	Rubai
ÖD	:	Ölçünlü Dil
Ş	:	Şarkı
Tb.	:	Terkib
Th.	:	Tahmis
T.	:	Tarih
Tş.	:	Taştir
Tz.	:	Tazmin
vb.	:	ve benzeri

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın “Problem Durumu” na, “Problem Cümlesi” ne, “Alt Problemler” ine, “Amacı ve Önemi” ne, “Varsayımları”na, “Sınırlılıklar” ına yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

1.1. Problem Durumu

18. yüzyılda eski edebiyat (dîvân edebiyatı) alanında eserler vermiş olan Nedîm, yaşadığı çevreyi kendine has üslûbuyla işleyişi açısından çağının diğer şairlerinden ayrılır. O, gördüğü, hissettiği ve sevdiği İstanbul’u şiirlerinde sıkça kullanmıştır. Bunu yaparken de eski edebiyat kalıplarını yıkmıştır. Konuşma diline yakın bir dil kullanan şair içinde yer aldığı gelenekten farklı bir yol izlemiştir. Halkın kullandığı Türkçe kelimeleri, atasözlerini ve deyimleri şiirlerinde sıkça kullanarak “Nedîmâne Üslûp” adında yeni bir tarz meydana getirmiştir. Bu tarz Nedîm’den önce yaşamış olan şairlerce denenmiş olsa da Nedîm’le birlikte âdeta yeniden doğmuştur.

Türkçe kelimeler kullanmaya özen gösteren şairin dili, bize 18. yüzyıl Türkçesi hakkında bilgiler verir.

Eski Edebiyat içinde yeni ve millî bir gelenek yaratan şairin şiirleri ses ve şekil bilgisi açısından incelendiğinde 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin ses ve şekil bilgisinin özelliklerini belirlemeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2. Problem Cümlesi

Bu araştırmanın amacı; farklı görüşler ışığında katı ve kurallı bir geleneğin kalıplarını yıkıp yeni bir üslûp oluşturan Nedîm’in şiirlerinin Türkçe kelimeler açısından zenginliğinin 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi hakkında bize nasıl bir bilgi vereceğidir.

1.3. Alt Problemler

➤ Nedîm Dîvânı’nın “Ses Bilgisi” özellikleri nelerdir?

➤ Nedîm Dîvânı’nın “Şekil Bilgisi” özellikleri nelerdir?

1.4. Tezin Amacı ve Önemi

Ses ve şekil bilgisi konularındaki benzer ve farklı görüşler ışığında Nedîm Dîvânı incelenerek 18. yüzyıl Türkçesi hakkında tespitler yapılacaktır.

1.5. Sınırlılıklar

Türkologlarca ses ve şekil bilgisi açısından bazı konularda ortak görüşe varılamamış, birçok farklı görüş mevcuttur. Tek bir araştırmacıya bağlı kalmayarak her konuyla ilgili farklı makale ve yazılar incelenmiştir. Başka bir konu ise terim kargaşasıdır. Ses ve şekil bilgisi başlıkları içerisinde yer alan konuların farklı adlandırması mevcuttur fakat çalışmamızda Zeynep Korkmazın (2017) “Dil Bilgisi Terimler Sözlüğü” adlı çalışmasındaki terim adlandırmaları esas alınmıştır.

1.6. Varsayımlar

Nedîm Dîvânı’nda Arapça-Farsça kelimelerin yanında Türkçe kelimelerin bolluğu ve Türkçe kelimelerin özenle kullanılması Türkçe açısından büyük bir zenginlik oluşturmaktadır.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde ses ve şekil bilgisi ile ilgili yapılan incelemelere yer verilmiştir.

2.1. SES BİLGİSİ (FONETİK)

Ses bilgisi, sesleri ve seslerin yapılarını inceleyen bilim dalıdır.

Aksan'a göre (2009: 26) ses bilgisi, seslerin nasıl oluştuğunu, niteliklerinin neler olduğunu, ses dalgalarıyla nasıl aktarıldıklarını, dinleyene nasıl ulaştığını, dilin ve bildirişmenin ses yönünü inceleyen bilim dalıdır.

Karaağaç (2012: 83) ses bilgisinin; dilin her düzleminde görülen seslerin yapılarını ve ses kurallarını, bu seslerdeki değişimleri de incelediğini söyler. Devamında ise ses bilgisinin hem biçim bilgisi ile hem de cümle bilgisi ile ilişkili olduğunu; çünkü sözlerde görülen biçim bilgiliğin ve söz dizimliliğin, özelliklerinin ve değişikliklerin, sözlerin ses yapılarıyla doğrudan ilişki içerisinde olduğunu dile getirir.

2.1.1. Ses Uyumu

Ses uyumu, bir kelimedeki seslerin uyumlu olması durumudur. Burada bahsedilen uyum; vokallerin, konsonantların ve vokaller ile konsonantların Türkçenin yapısına uygun olarak kullanılmasıdır.

Türkçede gerek kök içerisinde gerek ek ile kök içerisinde ses uyumlarının olduğunu söyleyen Ergin (2009: 70), bu uyumların temelini asimilasyon sonucunda olduğunu söyler.

Ergin (2009: 70) Türkçede üç türlü uyumun olduğunu söyler: “Vokal Uyumu, Vokal-Konsonant Uyumu ve Konsonant Uyumu”.

2.1.1.1. Vokal Uyumu (Ünlü Uyumu)

Bir kelimedeki vokallerin gerek kalınlık-incelik gerekse de düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından birbirlerine uygunluğudur.

Ergin (2009: 70) bir kelimedeki vokallerin çeşitli bakımlardan birbirlerine uymasına vokal uyumu der. Türkçede bir kelimedede birbirlerine aykırı vokallerin bulunmadığını; bir kelimenin vokalleri arasında uygunluk olduğunu söyler.

2.1.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu (Dil Uyumu)

Türkçenin başlangıcından günümüze kadar olan devirlerinden bu yana hiç değişmeyen özelliklerinden birisi de kalınlık-ince uyumdur. Bu uyumda, kalın vokalden sonra yine kalın vokalin, ince vokalden sonra ince vokalin gelmesi gerekir.

Karaağaç (2015: 82) Türkçe ve akrabası dillerde görülen en temel özelliklerden birinin kalınlık-ince uyumu olduğunu söyler. Kalınlık-ince uyumunun tanımını ise; kalın sıradaki ünlülerle başlayan köklere kalın sıralı ekler, ince sıradaki ünlülerle başlayan köklere de ince sıralı ekler getirilmesi şeklinde yapar.

2.1.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Uyumu)

Düzlük-yuvarlaklık uyumu; düz vokalden sonra düz vokallerin, yuvarlak vokalden sonra ise yuvarlak vokallerin ya da düz geniş vokallerin gelmesidir.

Ergin ise (2009: 72) bir kelimedeki vokallerin düzlük yuvarlaklık bakımından uyumlu olmasıdır der ve bu uyumun kalınlık-ince uyumu gibi Türkçenin her devrinde süreklilik gösteremediğini söyler.

2.1.1.2. Vokal-Konsonant Uyumu (Ünlü-Ünsüz Uyumu)

Vokal-konsonant uyumu; vokaller ile bazı konsonantların (k, g, ğ, l ve k, g, ğ ve l) uyumlu olması durumudur.

Ergin (2009: 75) vokal-konsonant uyumunun bazı Türkçe kelimelerde vokallerle bazı konsonantlar arasında görülen uyum olduğunu, *esas itibariyle ön ve arka damak konsonantları ile ön ve arka damak vokallerinin birbirine uyması hadisesi olarak tanımlar*. Türkçe kelimelerde “k, g, ğ, ince l” ile ancak “e, i, ö, ü” vokallerinin; “k, g, ğ, kalın l” ile de ancak “a, ı, o, u” vokallerinin bir arada bulunabilir.

2.1.1.3. Konsonant Uyumu (Ünsüz-Ünsüz Uyumu)

Konsonant uyumunda Türkçedeki konsonantların sedalı ve sedasız olma durumuna göre kullanılmasıdır.

Ergin (2009: 75) Türkçe kelimelerde yan yana gelen konsonantların seda bakımından birbirlerine uyma hadisesine “Konsonant uyumu” der ve Türkçe

kelimelerde, sedalı ve sedasız olarak birbirlerinin karşılığı olan konsonantların aynı cinsten olanlarının yan yana bulunabilmesi durumu olarak tanımlar.

2.1.2. Ses Olayları

Ses olayları seslerde çeşitli sebeplerle meydana gelmiş değişikliklere denir. Bu değişiklikler; ses türemesi, ses düşmesi, göçüşme, benzeşme, aykırılışma, ünlü daralmasıdır. Türkçenin önemli özelliklerinden biri olan ses olayları içinyapılan tanımlar hemen hemen aynıdır.

Karaağaç (2015: 50) kişilere ve küçük topluluklara ait dal seslerin (allophone) ortak sesler (phoneme) haline gelişine, dilcilikte, “ses değişimleri” ismini vermiştir.

Ses olayları ile ilgili farklı bir tanım yapan Güneş’e göre (1997: 54) ses olaylarının temel sebeplerinden biri fizyolojiktir. Art arda gelen seslerin, gerek çıkış noktalarındaki, gerekse meydana geliş şekillerindeki farklılıklar yüzünden ağız zorlanır; “en az çaba kanunu” olarak adlandırılan süreç ile bazı kelimelerin söylenişinde bir takım değişimler meydana gelir. Sosyal konum ve eğitim durumu ile bazı kişisel alışkanlıklar veya kültürel etkilenmeler ise Güneş’e göre ses olaylarını doğuran diğer sebeplerdir.

Yukarıdaki yorumlardan yola çıkarak ses olaylarının temelinde, söyleyiş kolaylığının ve rahatlığının olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.1. Ses Türemesi

Ses türemesi, kelimenin aslı şeklinde olmayan seslerin zamanla kelimeye eklenmesi şeklinde ifade edilebilecek olan bu ses olayını Banguoğlu (2015: 63) kelimenin genişletilmesi olarak tanımlar. Aslında bu olayın Türkçede nadir olduğunu ve aynı zamanda eklemeyi kolaylaştırmak için yabancı kelimeleri Türkçenin ses ve hece yapısına uydurmak gibi pratik bir amaçla türetildiğini söyler.

Coşkun (2011: 347) ses türemesinin *akustik olarak dikey pozisyonda alçak veya orta frekanslar üretilmesiyle oluşan bazı ünlüleri, desteklemek amacıyla meydana geldiğini* söyler.

2.1.2. Ünlü Türemesi

Kelimede olmadığı halde söyleyişi kolaylaştırmak için kelimenin başına ortasına ve sonuna getirilen ünlüye ünlü türemesi denir. *az+cık: azıcık, dar+cık: daracık* gibi.

Ünlü türemesini Demir ve Yılmaz (2011: 86) Türkçenin yapısal özelliği olarak söz başında ve sonunda bulunamayan ünsüzler veya ünsüz çiftlerini barındıran alıntı sözcüklerin, Türkçeye uyarlama süreçlerinin bir sonucu olarak görüp bu türeme ünlüsünün, söz başında ve ünsüz gruplarında görülebileceğini ifade ederler.

2.1.3. Ünsüz Türemesi

Kelimede olmadığı halde söyleyişi kolaylaştırmak için kelimenin başına ortasına ve sonuna getirilen ünsüze ünsüz türemesi denir.

Korkmaz (2017: 243) ünsüz türemesi için kelimenin ön, iç ve son seslerinde, kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayı tanımını yapar.

2.1.4. Ses Düşmesi

Ses düşmesi için Karaağaç (2015: 71) seslerin kendi özelliği olduğu kadar kendi komşu seslerle de ilgili olduğunu, ayrıca, dillerde genellikle düzensiz bir olay olduğunu ve bu ses düşmelerinin, vurgu ile ilgili olduğunu söyler. Ayrıca ses düşmelerinin ön, iç ve son seste meydana gelebileceğini ifade eder.

Ses düşmesi ile ilgili bir başka tanım ise Güneş'e (1997: 55) aittir:

“Türkçede ortadaki heceler vurgusuz olduğu için “ğ, r, y, z” gibi ünsüzlerle birlikte bulunan ünlüler kullanıstan düşer ve yalnız kalan ünsüzler önceki heceye katılır. Özellikle de isim çekimi sırasında veya birleşik fiil teşkilinde bu olaya çok sık rastlanır. Bu olayın gerçekleşmesi için, kelimenin ille de çekimli halde olması veya bir başka kelimeyle birleşmesi gerekmez; kelime yalın halde kullanılırken de - özel bir çaba sarfedilmezse-orta hecesindeki sesi kaybeder.”

2.1.5. Göçüşme (Yer Değiştirme)

Banguoğlu (2015: 70) göçüşme için söyleyişi kolaylaştırma yönünde meydana gelen değişiklik olarak tanımlar. Ona göre bu değişiklik çoğu zaman açıklığı daha yüksek olan bir sesin kelime başına, daha düşük olanın ise kelime sonuna doğru kayması şeklinde olur.

Karaağaç (2015: 77) bu ses olayı için “Nöbetleşme” terimini, Ergin ise (2009: 52) “Metatez” terimini tercih eder.

2.1.6. Benzeşme

Korkmaz (2017: 90) kelime içindeki bir sesin, boğumlanma noktası veya niteliği bakımından yan yana veya aralıklı duran bir başka sesle benzer veya eş duruma getirilmesi olayına “Benzeşme” der. Benzeşme yan yana bulunan sesler arasında olabildiği gibi, komşu sesler arasında da görülür. Niteliği bakımından yarı benzeşme, tam benzeşme, ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşme, yakın benzeşme ve uzak benzeşme türlerine ayrılır.

Ergin ise (2009: 53) benzeşmeyi şöyle tanımlamıştır:

“Bir gramer birliğinde bir kelimedede bazen yan yana gelen veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan iki sesteki birinin diğerine tesir ederek onu kendisine benzettiği, böylece iki sesin birbirine benzeşmesidir. Başka bir sese tesir eden bir ses onu beş bakımdan kendisine benzetebilir. Bu sebeple beş türlü benzeşme vardır:

1. Seda bakımından benzeşme
2. Teşekkül noktası bakımından benzeşme
3. Temas derecesi bakımından benzeşme
4. Nazal olma bakımından benzeşme
5. Düzlük-yuvarlaklık bakımından benzeşme”

2.1.7. Aykırılışma

Benzeşme olayının tam tersi olan aykırılışma; birbirine yakın olan seslerin bir diğerini etkilemesi olayıdır.

Karaağaç (2015: 64) benzeşmenin tanımını şöyle yapmıştır:

“Bir dil biriminde yer alan seslerin çıkış yeri veya çıkış biçimi bakımından birbirinden uzaklaşması, aykırılışma olarak bilinir. Türkçe, ait olduğu dil ailesinin diğer üyeleri gibi, aykırılışmanın değil, benzeşmenin görüldüğü bir dildir. Türkçede aykırılışma, genellikle yabancı dillerden alınmış ve söyleyiş güçlüğü çekilen sözlerde görülür. Bu olay daha çok r, l, m, n, z, s gibi akıcı ve sızıcı seslerin tekrarlarını önleme çabasından doğmuştur. Aykırılışmaları, tıpkı benzeşme gibi, yerlerine ve yönlerine göre sınıflandırmak mümkündür.”

Gülensoy (1988: 62), Üçok (1947: 61), Aksan (1980: 52-53), Günşen (2000: 73) gibi Türkologlar Aykırılışma için “Benzeşmezlik” terimini kullanmışlardır.

Denny (2012: 143) “Gibileşmezlik” terimini kullanmıştır ve Osmanlı Türkçesinde az rastlanıldığını söylemiştir.

2.1.8. Ünlü Daralması

Türkçede ünlü daralması olayı; geniş ünlülerin dar ünlüye dönüşmesidir.

Banguoğlu (2015: 99) ünlü daralmasının; “g, ğ, y” seslilerinin çevrelerindeki sesliler üzerinde daraltıcı etki yapmasıyla oluştuğunu söyler.

Karaağaç (2012: 125) ünlü daralmasının; bazı seslerin boğumlanma sırasında ses yolunda meydana gelen *ı / i, u / ü* dar ünlüleri ile *s, z, ş* gibi sızıcı ünsüzlerin, ses yolunu daraltmasından dolayı meydana geldiğini söyler.

2.2. ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

Şekil bilgisi dildeki kökleri ve köklere gelen ekleri, bu eklerin yapısını ve görevlerini inceler.

Korkmaz (2017: 220) şekil bilgisi için; bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili diğer konularını inceleyen dil bilgisi dalı olduğunu söyler.

Aksan (2009: 28) klasik dil bilgisi kitaplarının ikinci bölümünün biçim bilgisine ayrıldığını, bu bölümde ele alınanların; dildeki köklerin ve eklerin, birleşme yollarının, eklerin çeşitli görevlerinin incelenerek dilin türeme ve çekim özellikleri ve biçimle ilgili değişik sorunlarının üzerinde durulduğu bölüm olarak tanımlar.

2.2.1. Kök ve Gövde

Kök, dildeki en küçük yapı birimidir. Bu yapı birimi eklerle genişletilir.

Korkmaz (2017: 102) kök için bir kelime içerisinde yer alan bütün yapım ve çekim eklerinin çıkartılmasından sonra, daha küçük parçalara ayrılamayan ve kelimenin temel anlamını taşıyan bölüme “kök” demiştir. Kelime köklerini anlamları bakımından “ad kökleri ve fiil kökleri” olarak ikiye ayırır.

2.2.1.1. Ekler

Köklere gelerek yeni kelimeler türeten veya kelimeler arasında geçici anlam ilgisi kurmaya yarayan, dilin görevli elemanlarıdır.

Demir ve Yılmaz (2013: 4) kelime yapımında eklerin kullanılmasının eklemeli dillerin temel özelliği olduğunu, geldikleri kökün anlamını ve biçimini çeşitli açılardan değiştiren eklerle yapım ekleri, sözcüklerin sözcük öbeği veya cümle içerisinde birbirleriyle olan ilişkilerini gösteren eklerle ise çekim ekleri der.

2.2.1.1.1. Yapım Ekleri

Yapım ekleri, eklendikleri köklerden veya gövdelerden yeni isimler ya da yeni fiiller yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler isimden isim, isimden fiili fiilden isim ve fiilden fiil yapmak için kullanılırlar.

Kahraman (2005: 44) yapım ekleri için görüşleri şöyledir:

“Kök ve gövdelere ulanarak, değişik anlamlı yeni kelimeler türeten eklerdir. Köklerden, yapım ekleriyle türetilen yeni kelimelere gövde denir. Yapım ekleri, kelime kökleriyle çekim eklerinden daha sıkı kaynaşırlar. Ulandıkları kelimelerin köklerinden zor ayırt edilirler. Bir kelimeye, aynı türden de olsa, birden çok yapım eki üst üste ulanabilir.”

2.2.1.1.2. Çekim Ekleri

Çekim ekleri, eklendikleri köklerden veya gövdelerden geçici isimler yaparlar.

Korkmaz’ın (2017: 111) “*İşletme Ekleri*” adını verdiği çekim ekleri, adlar ile adlar veya adlar ile fiiller arasında geçici ilişkiler kuran eklerdir. İşletme ekleri, kök ve gövdelere bazı anlam bağlantıları katarak onları birbirleriyle ilişkiye geçiren, onlarla kelime grupları ve cümlenin öteki öğeleri arasında geçici anlam örgüsü kuran eklerdir.

Ediskun (1993: 100) çekim ekleri için, kelimenin anlamını ve sınıfını değiştirmeden ona durum, ilgi, kip, zaman, nicelik, kişi ve birlikte oluş gibi bir anlam kazandıran morfeimler olduğunu söyler.

2.2.1.1.2.1. İsim Çekim Ekleri

2.2.1.1.2.1.1. Çokluk eki

İsimlerin biçimlerini değiştirmeden onların birden fazla olduğunu ifade etmek için kullanılan eklerdir.

Karaağaç (2012: 325) çokluk ekini adların çokluk biçimlerini yapmak için kullanılan çekim eki olduğunu, eklendiği adı diğer sözlerle ilişkiye girmediğini; o, sözler arasında bağlar kuran bir ek olmadığını, yönünün geriye doğru oluşundan kaynaklanmaktadır.

2.2.1.1.2.1.2. İyelik çekimi

İyelik “sahiplik” demektir. İyelik ekleri de sahiplik belirtmek için kullanılırlar.

Ediskun (1992: 167) bu ekler için; belirtileni kişi zamiri olan isim takımlarında belirtilene ulanan ve o belirtilenin “ben, sen, o, biz, siz, onlar” dan biriyle ilgisi ve ilişkisi olduğunu anlatan ekler olduğunu söyler.

Karaağaç’a göre iyelik (2017: 75), varlığın kişiye veya bir başka varlığa bağlı ve ait oluşu olarak tanımlar ve Türkçenin iyelik kavramının çok güçlü yaşandığını

söyler. Karaağaç; iyelik ifadesi için, zamir çekimleri yanında, yine zamirlerin ekleşmiş biçimleri olan iyelik eklerinden de yararlandığını ifade eder.

2.2.1.1.2.1.3. Soru eki

İsimlerin ve fiillerin soru hâli için kullanılan ektir.

Ergin (2009: 127) isimleri soru şekline sokan ekin soru eki olduğunu ve isimler ile fiillerin soru şekillerinde kullanılan ekin aynı olduğunu ifade eder.

2.2.1.1.2.1.4. İsim durum ekleri

2.2.1.1.2.1.4.1. Yalın durumu

Yalın durum bir kelimedede hiçbir hâl ekinin bulunmadığı durumdur.

Üstünova (2007: 737) yalın durum için şöyle açıklama yapar:

“Yalın durum, bir çekim biçimi, ad durumlarının bir çeşididir. Ad durumuna girip de durum eki almayan, yüzey yapıda bir ek taşımayan ada “Yalın ad” denir. Türkçede yalın durum için herhangi bir ek yoktur. Ya da yalın durum, sıfır biçimbirimle (soyut biçimbirim) çekimlenmiştir diyebiliriz.”

2.2.1.1.2.1.4.2. İlgi durumu

İlgi durumunun görevi; ismi isme veya ismi fiile ve zamirleri bazı edatlara bağlamaktır.

Karaağaç'a göre (2012: 335) ilgi durumu, adın başka bir adla ilişkisi olduğunu ifade eden durumudur. Bir ad, ilişkili olduğu diğer bir ada ilgi durumu çekimiyle bağlanır. Bunun için ad ya ilgi durumu eki almadan eksiz ya da ilgi durumu eki alarak ekli ilgi durumu şeklinde bulunur.

Karahan (1996: 1) “Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler” adlı yazısında ilgi halinin isme belirtme, sahiplik, mensubiyet, ilgi vb. anlam kazandıran bir ek olduğunu ve hal ekleri başlığı altında değerlendirilmemesi gerektiğini söyler.

2.2.1.1.2.1.4.3. Yükleme durumu

Yüklemi geçişli fiil olan ismi ve nesneyi belirtmek için kullanılır.

Kahraman'a göre (2004: 69) yükleme durumu; adların, durum eklerinden +İ ile çekimlenmiş biçimleridir. Bu ek; ulandığı adı, geçişli fiillerin bildirdikleri

eylemlerin etkilerine açarak belirtili nesne göreviyle, bu fillerden oluşan yüklemelere bağlar.

2.2.1.1.2.1.4.4. Yönelme durumu

İsimlere veya nesnelere gelerek cümledeki fiillerin yöneldiği yeri veya yerleri gösterir.

Korkmaz (2017: 112) kelime gruplarında ve cümlede adı fiile yönelme ve yaklaşma işlevi ile bağlayan durumun “yönelme durumu” olduğunu söyler. Ek çeşitli kullanım biçimleriyle asıl görevi dışında ismi fiile “amaç, maksat, sebep ilgisi” ile bağlama, fiildeki hareketin yerini belirleme, zarf görevinde ikilemeler yapma ve edat grupları oluşturma gibi daha birçok farklı görevlerin yüklendiğini ifade eder.

2.2.1.1.2.1.4.5. Bulunma durumu

İsimlere ve nesnelere gelerek cümledeki isimlerin ve fiillerin bulunduğu yeri gösterir.

Korkmaz (2017: 289) bulunma durumunun eklendiği ad ile fiil arasındaki bağlantı özelliği açısından, bulunma ve yer gösterme kavramına koşut olarak zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep vb. işlevleri olduğunu belirtir.

Ergin (2009: 234) bulunma durumu için “Lokatif” terimini kullanır.

2.2.1.1.2.1.4.6. Ayrılma durumu

İsimlere ve nesnelere gelerek cümledeki isimlerin ve fiillerin ayrıldığını gösterir.

Karaağaç'a göre (2012: 341) uzaklaşma durumu, söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gösterdiği hareketin kendinden uzaklaştığını bildirmek için, uzaklaşılan varlığın adı, uzaklaşma durumunda bulunur. Uzaklaşma durumu için daima ek kullanılır. Uzaklaşma ekinin ana işlevi, uzaklaşma ifade etmektir. Bunun yanı sıra çıkma, ayrılma, kaynak, tür, başlama, yokluk vb. anlamlar da yüklenebilir.

2.2.1.1.2.1.4.7. Vasıta durumu

İsmin belirttiği nesnenin vasıta olarak kullanıldığını gösterir.

Ergin (2009: 238) vasıta durumu için “Instrumental” terimini kullanır ve fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için isme getirilen ek olduğunu ve

instrumental ekinin ismi fiile bağladığını ifade eder. Türkçede intrumental ekinin -n olduğunu fakat bu ekin zamanla işlekliliğini kaybederek onun görevini “ile” edatının üstlendiğini söyler.

Vasıta durumu için birçok adlandırma yapılmıştır: Karaağaç (2012: 341); “Uzaklaşma”, Hengirmen (1999: 34); “Araç Durumu”, Ergin (2009: 238); “İnstrumental” der.

2.2.1.1.2.1.4.8. Eşitlik durumu

Eşitlik cümlede isim ile fiilin veya bir cümlenin diğer bir cümle ile karşılaştırılmasıdır.

Korkmaz’a göre (2017: 113) eşitlik durumu eklendiği ad, fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında kaynaştırmaya dayanan, eşitlik ilişkisi kuran durumdur. Eki + CA’dır. Bu ek zamanla bir yapım ekine dönüştüğü için, ad çekiminde kullanışı azdır. Başlıca işlevleri nitelemde (vasıfta) eşitlik, benzerlik, miktar ve büyüklükte eşitlik, göreceli eşitlik ve karşılaştırma yapmaktır.

2.1.2. Kelime

Kelime, seslerden meydana gelen anlamlı söz gruplarına denir.

Korkmaz’a göre (2017: 174) kelime; “Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında somut veya soyut bir kavrama karşılık olan ya da somut veya soyut kavramlar arasında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimidir.”

2.1.2.1. Kelime Yapımı

Kelime yapımı kimi zaman halkın ihtiyaçlarına yönelik kimi zaman da bilimsel yeni kavramları tanımlayabilmek için başvurulan yöntemdir.

Banguoğlu (2015: 155) kelime yapımı için iki yol olduğunu, birinin halkın pratik ihtiyaçlarla dilin yapısına uygun olarak icat ettiği yeni kelimeler olduğunu ve buna “halkça yapım” denildiğini, diğerinin ise ilim, din ve sanat hayatının gerektirdiği yeni kavram karışıklıklarını yine dilin yapısına uygun olarak ilgili aydınlarca üretilen yeni kelimelerle yapıldığını söyler.

2.1.2.1.1.Yapım Ekleri

2.1.2.1.1.1. İsimden İsim Türeten Ekler

Bu ekler sim kök ve gövdelerine gelerek yeni isimler türetmeye yarayan eklerdir.

Ergin (2009: 154) isimden isim türeten eklerin; isim köklerine, isimden yapılmış isim gövdelerine ve fiilden yapılmış isim gövdelerine eklenildiğini söyler. İsimden isim yapma ekleri isimden isim yapma eklerinden ve fiilden isim yapma eklerinden sonra gelebildikleri gibi isimden yapılmış isimlerin anlamları yapılmış oldukları isimlere genellikle yakından bağlıdır ve onlarla ilgili yer, meslek, topluluk, vasıf, bağlılık, aitlik vs. gibi nesnelere ifade ederler.

2.1.2.1.1.2. Fiilden İsim Türeten Ekler

Bu ekler fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan yeni isimler türetirler.

Demir ve Yılmaz (2013: 13) fiilden isim türeten ekler için; “Eylem köklerine eylemden ad yapan eklerin gelmesiyle de yeni adlar yapılabilir ve eylemden ad yapım ekleri, yapım ekleri içinde sayıca en geniş grubu oluştururlar. Bir kısmı tüm eylem kök ve gövdelerine eklenebilecek kadar işlekken bir kısmı yalnızca birkaç sözcükte görülürler” der.

2.1.2.1.1.3. İsimden Fiil Türeten Ekler

Bu ekler isim kök ve gövdelerine gelerek onlardan yeni fiiller türetirler.

Karaağaç (2012: 306) isimden fiil türeten ekler için şunları söylemiştir:

“Addan eylem türeten ekler, yapımlılık bağlı birimlerin bir türüdür. Bunlar, çeşitli ad soylu sözlerden yeni eylem adları yapan, ekleşmiş bağlı birimlerdir. Addan eylem türeten ekler, adlara ve ad soylu kök ve gövdelere gelerek, getirildiği ad ile ilgili görülmüş yeni bir eylemin, yeni yapma veya olmanın adını yapan eklerdir.”

2.1.2.1.1.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler

Bu ekler fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan yeni fiiller türetirler. Aynı zamanda bu ekler çatı ekleri olarak da bilinir. Fiilin geçişli olmasına göre “Etken”, geçişsiz olmasına göre “Edilgen” adını alırlar.

Ergin’in (2009: 200) tanımı ise şöyledir:

“Fiilden fiil yapma ekleri fiil kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler fiil köklerine, fiilden yapılmış fiil gövdelerine ve isimden yapılmış fiil gövdelerine eklenirler. Yani fiilden fiil yapma ekleri isimden fiil yapma eklerinden ve fiilden fiil yapma eklerinden sonra

gelebilirler. Sayıları azdır. Fakat işleklik dereceleri çekim eklerine yakın bir genişliktedir. Bu eklerin bir hususiyeti de belirli fonksiyonları bulunmasıdır. Bir fiilden yine bir fiil yaptıkları için fonksiyonlarının belirli olması tabidir.”

2.1.3. Anlam ve Görev Bakımından Kelimeler

2.1.3.1. Anlam bakımından kelimeler

2.1.3.1.1. İsimler

Tabiatta bulunan her canlının, her varlığın ve her nesnenin bir ismi vardır. Bu isimler canlıları, varlıkları ve nesnelere belirtmek için kullanılır.

Korkmaz (2015: 229) “Adlar, evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları, tek tek ya da tür olarak karşılayan sözlere dir.”

2.1.3.1.1.1. Özel İsimler

Özel isimler; doğadaki tek ve özel bulunan canlı ve cansızlara verilen isimlerdir.

Kahraman (2009: 59) özel isimlerin evrende tek olan, aynısı bulunmayan varlıkların ya da insan düşüncesinde tek olan kavramların dildeki karşılığı olan adlardır.

2.1.3.1.1.2. Cins İsimler

Cins ismi, türlere verilen isimdir.

Korkmaz’a göre (2015: 242) cins isimler, aynı türden olan canlı cansız bütün varlık ve kavramlara verilen ortak addır

2.1.3.1.1.3. Somut İsimler

Gördüğümüz, hissettiğimiz, dokunduğumuz ve işittiğimiz her nesnelere isimdir.

Kahraman (2009: 60) duyu organlarımızla algılayabildiğimiz varlıkların adları olduğunu, dillerde, ilk önce somut adların yaratıldığını, soyut adların bunlara bağlı olarak sonradan oluşturulduğunu söyler.

2.1.3.1.1.4. Soyut isimler

Göremediğimiz, hissedemediğimiz, dokunamadığımız ve işitemediğimiz nesnelerin ismidir.

Kahraman (2009: 61) soyut isimlerin tanımını; duyu organlarımızla algılamayıp beynimizde düşünebildiğimiz kavramların adları olarak yapar.

2.1.4. Sıfatlar

Sıfatlar, isimlerin önüne gelerek onları niteler ve belirtir.

Özel (2009: 498) sıfatlar için şunları söyler:

“Önadlar (sıfatlar), bir adla birlikte kullanıldıklarında, adın büyük, küçük, dar, geniş, uzun, kısa, çok vb. özelliklerini ya da, renklerini, sayılarını niteleyen, belirten kesinlikle addan önce gelen sözcüklerdir. Görev ve anlamlarına göre niteleme ve belirtme önadları olarak ikiye ayrılırlar.”

Ergin (2009: 244) ise sıfatların vasıf ve belirtme isimleri olduğunu söyler ve devamında nesnelerin çeşit çeşit vasıflarının, çeşit çeşit belirtilerinin olduğunu ve sıfatların bu vasıfların ve belirtilerin isimleri olduğunu açıklar.

2.1.4.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, varlıkların biçimini, şeklini, rengini vb. özelliklerini niteler.

Ergin (2009: 244) niteleme sıfatını, Vasıflandırma sıfatı olarak adlandırır ve nesnelerin vasıflarını bildirdiğini söyler.

2.1.4.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları; varlıkları işaret, soru bazen de belirsizlik yoluyla ifade ederler.

Çorbacı'nın (2012: 49) belirtme sıfatları için tanımı şöyledir:

“Bunlar nesnelere sadece belirtme yönüyle vasıflayan sıfatlardır. Doğrudan doğruya nesneye yönelik özellikler ortaya koymayabilirler, yani nesnelerin içinde barındırdıkları özellikleri ifade etmezler. Bunlar isimlerin daha yüzeysel özelliklerini belirtmekle mükelleflerdir. İsimleri işaret, sayı, belirsiz ve soru olarak belirtirler. İsimleri belirttikleri bu alanlarda da ayrı ayrı başlıklar altında ele alınırlar.”

2.1.4.2.1. İşaret (Gösterme) Sıfatları

Varlıkları göstermeye, işaret etmeye yarayan sıfatlara denir.

Korkmaz (2017: 375); işaret sıfatlarının varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlar olduğunu söyler. Belirtme, varlıkların buldukları yeri mekândaki, zamandaki veya tasavvurdaki uzaklık derecesine göre göstererek yapıldığını belirtir: “*bu gün, bu iş, şu ağaç, şu güller, şu korkuluk, o düşünce, o gece ...*” Gösterme işlemini yapmak için “bu, şu, o (< ol)” sıfatlarının kullanıldığını, aslında bu sıfatların birer zamir olduğunu ifade eder. Sıfatların herhangi bir işletme eki almadıkları için işaret sıfatlarının çokluk biçimleri yapılmaz, yalnız teklik biçimleri ile kullanılır. Çokluk ekini işaret edilen, gösterilen nesne alır: *Şu dağlar, Şu yollar* gibi.

2.1.4.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, varlıkların sayısını gösteren sıfatlardır.

Ergin (2009: 249) aslında tek başlarına sayı isimleri olan sayı sıfatlarının nesnelerin sayılarını bildirmek amacıyla kullanılan kelimeler olduğunu söyler.

2.1.4.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Varlıkların ve nesnelerin sayısını gösteren sıfat türüdür.

Korkmaz (2017: 377) “Eklendikleri adla birer sıfat tamlaması oluşturan ve adın sayısını belirten sıfatlardır.”

Gülsevin (2005: 216) farklı bir tanımlama yaparak: “beş kilo elma”, “altı çuval şeker”, “yirmi dört metre kumaş” gibi sıfat tamlamalarının hem yapı hem de anlam bakımından diğer sıfat tamlamalarından farklı olduğunu söyler. Gülsevin, asıl sayı sıfatlarının sayı adlarından oluştuğunu ve isimlerin sayısını gösterdiğini, bazen de asıl sayı sıfatlarının arkasına ölçü, miktar, parça bildiren isimler gelerek sıfat tamlamaları oluşturduğunu ve bu tamlamaların asıl sayı sıfatı olarak adlandırılmaması gerektiğini ifade ederek bu tür tamlamalara *miktar sıfatları* denilmesinin uygun olacağını söyler.

2.1.4.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Varlıkların ve nesnelerin hangi sırada olduklarını gösteren sıfatlardır.

Banguoğlu (2015: 355), “Asıl sayı sıfatlarına -inci eki getirilerek sıra sayı sıfatları yapılır. Eski Türkçede -inç şeklinde görülen bu ek dilimizde bir iyelik ekiyle uzatılmış bulunur: *üçüncü, beşinci, on yedinci...*”

2.1.4.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Korkmaz (2017: 380) üleştirme sıfatları için, “sayıları bölüştürme yoluyla belirten sıfatlardır” tanımını kullanır. Bu sıfatlar ünsüzle biten sayılara +Ar, ünlü ile biten sayılara +şAr ekinin getirilmesi ile oluşturulur.

2.1.4.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

Banguoğlu (2015: 355) tam sayıların bir parçasını ve kesirli sayıları gösteren sayı sıfatlarına kesirli sayı sıfatları adını verir.

2.1.4.2.2.5. Topluluk Sıfatları

Ergin (2009: 252) bunlar belirttikleri nesnelere arasında bir yakınlık, bir birlik olduğunu gösteren, bir nesne topluluğu ifade eden sayı sıfatlarıdır. Sayıları çok azdır.

2.1.4.2.2.6. Soru Sıfatları

Varlıkları ve nesnelere soru yoluyla belirten sıfatlardır.

Gencan (1979: 176) varlıkların durumlarını, yerlerini, sayılarını soru yoluyla belirtmek için kullanılan sözcüklerdir ki hem niteleme hem de belirtme sıfatlarıyla ilgilidir.

2.1.4.2.2.7. Belirsizlik Sıfatları

Belirsizlik sıfatları, varlıkları ve nesnelere belirsiz olarak belirten sıfatlara denir.

Ergin (2009: 254) belirsizlik sıfatları nesnelere belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnelere dış vasıflarını, özellikler sayılarını, miktarlarını belirsiz olarak bildirir, belirsiz bir şekilde ifade ederler.

2.1.5. Zamirler

Zamirler; ismin yerini tutan, kişileri ve varlıkları gösterirler veya temsil ederler.

Karağaç (2017: 50) zamirlerin tanımını şu şekilde yapar:

“Zamir, adlandırmanın en genel olanıdır. Bu adlandırma, bütün varlık ve olayları, yani bütün insan bilgilerini, başta insan-varlık ölçeği olmak üzere, üç-beş ölçek içinde öbeklendirir. Zamir, varlığın gerçek adının yerini tutma, onları kişi, işaret veya soru yolları ile temsil etme görevi yüklenmiş olan isim

soylu söz türüdür. Türkçede zamirler, teklik ve belirsiz çokluk ölçeklerine dayanır; zamirlerinde dişilik-erkeklik ayrımı yoktur.”

Erdem (2005: 446-448) “Zamirler Anlamlı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler midir?” adlı makalesinde zamirleri açıkladıktan sonra zamirlerin sayılarının az olmasının, türetime elverişli olmamalarından, zaman içinde diğer kelimelere göre daha yavaş değişmesinden ve söz içinde dilbilgisel görev almalarından dolayı kapalı sınıfın üyeleri (görevli kelimeler) olduğunu ifade eder.

2.1.5.1. Kişi Zamirleri

Kişileri temsil eden, kişi adları yerine kullanılan zamirlerdir.

Kahraman’a göre (2005: 89) kişi zamirleri:

Kişi kavramı anlatan ya da kişi adlarının yerlerini tutan zamirlerdir. Birinci ve ikinci kişi zamirleri kişi kavramı anlatmaya, üçüncü kişi zamirleri ise kişi adlarının yerlerini tutmaya daha elverişlidir. Türkçede; konuşan, dinleyen, adigeçen ve bunların çoğulları olmak üzere, altı tane kişi kavramı vardır.

2.1.5.2. Dönüştülük Zamirleri

Dönüştülük zamirleri, kişinin yaptığı işten yine kendisinin etkilenmesine denir.

Ergin (2009: 272) dönüştülük zamirlerinin “asıl, öz” mânâlarına gelen isimlerin iyelik eki almış şekillerinden ibaret olduğunu söyler.

2.1.5.3. İşaret Zamirleri

Korkmaz (2017: 403) varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir: bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar gibi. İşaret zamanda, mekânda ve tasavvurda uzaklık ve yakınlık kavramına bağlı olduğundan, konuşana oranla, *bu* ve *bunlar* en yakında, *şu* ve *şunlar*, biraz daha uzakta, *o* ve *onlar* da uzakta olan varlıkları göstermek için kullanılır.

2.1.5.4. Belirsizlik Zamirleri

Ergin (2009: 279) belirsizlik, nesnelere belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir.

Belirsizlik zamirleri, nesnelere ve kişileri belirsizlik içinde ifade eden zamirlerdir.

2.1.5.5. Soru Zamirleri

Kişileri ve nesnelere soru yoluyla temsil eden zamirlerdir.

Korkmaz (2017: 422) soru zamirlerinin canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden zamirler olduğunu söyler: kim, kimin, kime, ne, neden, nere, nereye, nerede, kaç, kaçınıncısı, hani, hangisi, hangisinden vb.

2.1.6. Zarflar

Zarflar; fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ve diğer zarfların zamanını, yerini ve yönünü, tarzlarını, miktarlarını ve soru hallerini gösterir.

Turan (2008: 302) zarfların fonksiyon bakımından; sıfatları, diğer zarfları, fiilleri, fiilimsileri ve cümleleri açıklayan, belirten, onların anlamlarını genişleten veya daraltan kelime veya kelime grupları olduğunu söyler. Zarflar gramer sınıflarını geniş bir perspektif içinde açıklarlar. Zarflar bu sınıfları yer, zaman, tarz ve benzerlik, sebep, sonuç, amaç, derece ve azlık-çokluk ve şart bakımlarından açıklar.

Zarflar ile ilgili bir başka tanım ise Hirik'e (2015: 137) aittir:

“Konuşurun bir durum ya da olay karşısındaki tutumunun temel işaretleyicileri olan zarflar, yüklemdeki eylemin/hareketin/olayın veya sıfatın anlamını çeşitli bakımlardan sınırlamaktadır. Burada söz konusu olan sınır yalnızca anlam daraltma değildir. Aynı zamanda cümledeki anlamı kuvvetlendirme, genişletme, netlik kazandırma ya da küçültme, daraltma işlevlerine sahip olması bakımından zarflar bir dilin duyusal işlemcileri gibidir.”

2.1.6.1. Zaman Zarfları

Zaman zarfları; fiilin ne zaman yapıldığını ifade eder.

Banguoğlu (2015: 374) zaman zarflarını; bir oluşun ve kılışın zaman içinde yerini göstermeye yarayan zarflar olduğunu söyler.

Demirgüneş'in (2008: 281-290) *“Türkçede Zaman Belirteçlerinin Sınıflaması ve Dökümü Üzerine Bir Deneme”* adlı çalışmasında zaman belirteçlerini şöyle ifade

eder; dilsel zamanla birlikte durumun zamansal yerleşimini belirginleştirirler. Bunun yanı sıra, tümcede görünüşsel anlama katkıda bulunurlar. Zaman odaklı belirteçlerin sık kullanılmasının nedenini ise, Türkçede dilsel zamanı net bir şekilde kodlayan ve bunu eyleme ulanarak gerçekleştiren biçimbirim(ler)in bulunmayışı olarak gösterir.

2.1.6.2. Yer-yön Zarfları

Yer-yön zarfları; fillerin, fiilimsilerin yerini ve yönünü gösterirler.

Banguoğlu (2015: 373) yer yön zarfları için, bir oluş veya kılışın mekân içinde yerini ve yönünü belirtir der. Bunların çoğu eski ve yeni yer yön hallerindeki adlar ve zamirlerle bazı zarf fiillerdir.

Baydar'a göre (2013: 8); yer ve yön kelimeleri aynı şeyi karşılamadıkları için yer-yön zarfları gibi bir başlığa ihtiyaç yoktur. Çünkü; yer bildiren kelimelerle yön bildiren kelimeleri bir arada değerlendirmek mümkün değildir. Baydar çalışmansın devamında ise şu örnekleri verir: "Aşağı ile aşağıya, yukarı ile yukarıya ya aynı şeyi ifade etmezler. Etmedikleri için de sözlüklerde ayrı ayrı madde başı olarak değerlendirilir." ifadesini kullanır.

2.1.6.3. Tarz Zarfları

Tarz zarfları için Korkmaz (2017: 464-466) genel bir açıklama yapmıştır:

"Zarfların büyük bir kısmını tarz zarfları oluşturur. Tarz zarfları bir oluş ve kılışın niteliğini, nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu bildiren zarflardır. Bu zarflar kendi içlerinde: A) Nitelik bildirme zarfları, B) Durum bildirme zarfları olarak iki alt gruba ayrılır.

A) Nitelik bildirme zarfları; Kısacası nitelik zarfları olarak da adlandırabileceğimiz bu zarflar, bir hareketin oluşma biçimini ve niteliğini bildiren zarflardır.

B) Durum bildirme zarfları; Fiildeki oluş ve kılışın durumunu belirten zarflardır. Bir oluş ve kılışın durumu, kendisine eklenen zarfın anlamı ile bağlantılı olduğundan, bu grupta yer alan zarflar, işlev bakımından hayli çeşitlidir."

2.1.6.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları

Azlık-çokluk zarfları; fillerin, sıfatların ve diğer zarfların miktarını gösterir.

Kahraman (2005: 97) “Nicelik Zarfları” terimini kullanır ve şu şekilde açıklar: fiil, fiilimsi, sıfat ve zarfların önlerine gelerek onların anlamlarını eşitlik, üstünlük, en üstünlük, aşırılık, azlık-çokluk ve ölçü bakımlarından etkileyen kelime ve öbeklerine denir.

2.1.6.5. Soru Zarfları

Soru zarfları, bir cümledeki zarfları, filleri ve sıfatları soru şekilleriyle soran zarflardır.

Korkmaz (2017: 482) soru zarfları, fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır: *hani, nasıl, ne, ne denli, ne biçim, neden, nerede, ne kadar, nice, niçin* gibi.

2.1.7. Fiiller

Korkmaz (2015: 487) fiiller iş ve hareket bildiren önemli sözlere dir. Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirirler.

Banguoğlu (2015: 408) bir kılış, bir durum veya oluşu, toplu bir deyimle olup biteni anlatan kelimelere fiil demiştir.

Ergin (2009: 281) ise fiiller için; hareketleri karşılayan kelimeler olarak ifade eder ve fiillerin dilde daima çekimli şekiller hâlinde bulunduğunu söyler.

2.1.7.1. Yapıları Bakımından Fiiller

2.1.7.1.1. Basit fiiller

Korkmaz (2017: 488) basit fiiller, kendi içlerinde daha basit anlamlı öğelere ayrılamayan kök fiillerdir. Türkiye Türkçesindeki fiillerin büyük çoğunluğu tek hecelidir: *aç-, ağ-, ak-, al-, an-, in-, on-, öv-,öp-, um-, üz-, ov-, vb.*

2.1.7.1.2. Türemiş fiiller

Korkmaz (2017: 488) türemiş fiillerin adlara ya da fiil kök ve gövdelerine çeşitli türetme ekleri getirilerek kurulmuş olan fiillerdir: *bekle-, benze-, boşa-, sağla-, yaşa-, üşen-, bölün-, kokuş-, yaşar-, gecik-, çekiştir-, tepele-, vb.*

2.1.7.1.3. Birleşik fiiller

Korkmaz (2017: 488) birleşik fiillerin; bir ad veya ad soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir kelime ile “*etmek, edilmek, olmak, olunmak, eylemek, kılmak, kılınmak, yapmak*” gibi yardımcı fiillerinin birleşmesinden ya da belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluştuğunu ifade eder.

2.1.7.2. İçerikleri Bakımından Fiiller

2.1.7.2.1. Oluş bildiren fiiller

Korkmaz (2017: 489) oluş bildiren fiillerin, cümlede yüklem gösterdiği işin olma niteliği taşıdığını, oluşun yapana yöneldiğini belirten, dolayısıyla herhangi bir nesneye ihtiyaç göstermeyen fiiller olarak tanımlar ve bunları geçişsiz fiiller olarak adlandırır.

2.1.7.2.2. Kılış fiilleri

Kahraman (2005: 104) kurduğu cümlede, bildirdiği eylemin öznenen başka bir ögeye (nesneye) geçmesini kabul edebilen, yani kurduğu cümleler bir nesnenin varlığına açık olan fiillere *geçişli fiiller* denir.

2.1.7.2.2.3. Durum fiilleri

Korkmaz (2017: 491) bu fiiller herhangi bir oluş ve kılışı değil, yalnızca hareket hâlinde olmayan bir durumu veya takınılan bir tavrı gösterirler. Genellikle geçişsizdirler. Ancak içlerinde *beğen-, özle-*, gibi az sayıda geçişli olanları da vardır

2.1.7.3. Anlamları Bakımından Fiiller

2.1.7.3.1. Esas fiiller

Korkmaz (2017: 491) tek başlarına anlamı olan fiillerdir: *buna-, buy-, çim-, yapış-, üşü-, uyu-, yapış-, uyukla-, yat-, vb.*

2.1.7.3.2. Yardımcı fiiller

Korkmaz (2017: 491) yardımcı fiiller kendinden önceki adlar ile birleşerek birer anlam kazanırlar: *alay et-, tamir et-, memnun ol-, mecbur kıl-, vb.*

2.1.7.3.2.1. Fiillerin çekimi

Fiil çekimi, fiillerin isimlerle olan geçici ilişkilerini anlatır.

Korkmaz ise (2017: 113) fiil çekimi için:

“Fiil çekimi ekleri de ad çekimi ekleri gibi, fiil kök ve gövdelerindeki hareketleri kişi ve nesnelere bağlamak, adlarla fiiller arasında geçici anlam ilişkileri kurmak için başvurulan eklerdir. Türkçede fiil çekimi, fiil kök ve gövdelerine eklenen şekil ve zaman (kip), kişi ve soru ekleriyle karşılanır.” ifadelerini kullanır.

2.1.7.3.2.1.1. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri için en kapsamlı tanımı yapan Ergin’e göre (2009: 133)

“Kip yahut şekil fiil kök veya gövdesinin ifade ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisidir. Fiil kök ve gövdeleri kip veya şekil dediğimiz birtakım kalıplara girerler. Fiil kiplerinin hepsi yalnız kip veya şekil göstermez; bunlardan bazıları aynı zamanda zaman da ifade ederler. Yani fiil kipleri kip kategorisinden başka zaman kategorisini de karşılarlar Fiil kök ve gövdelerinden fiil kip ve şekillerini yapan ekler fiillerin kip veya şekil ekleridir.”

2.1.7.3.2.1.2. Kişi Ekleri

Kişi ekleri, fiildeki hareketi yapan kişileri göstermek fiillerin sonlarına gelen eklerdir.

Karaağaç (2012: 355) kişi ekleri, cümlenin özne göstergeleridir. Türkçe gerek söz öbeklerinde gerekse cümlelerde iyelik, sahiplik, ilişki, aitlik, kişi bilgilerinin çok yoğun yaşandığı dildir.

Ergin (2009: 288-289) bir çekimde, bir kipte aynı zamanda kişi ifade eden şekil eklerini de sayarsak üç tip kişi ekinin olduğunu söyler: *1-Birinci tipteki kişi ekleri (zamir kökenli kişi ekleri), 2- İkinci tip kişi ekleri (iyelik eki kökenlidir), 3- Üçüncü tipteki kişi ekleri (emir kipi ekleri).*

2.1.7.3.2.1.3. Fiillerde Soru

Fiillerde soru ifade eden eklerdir.

Korkmaz (2017: 115) “Çekimli fiillerde kipleri kişilere soru yoluyla bağlayan ektir” ifadesini kullanır.

2.1.7.3.2.1.4. Yardımcı Sesler

Türkçe, her devrinde söyleyişte kolaylığı sevmiştir. Bu kolaylığı rastgele yapmamış, belirli kurallar içinde, başlangıcından günümüze kadar süregelmiştir. Söyleyiş kolaylığı, yani “En az çaba yasası” olarak bilinen bu hadise; sesleri daha doğru ve daha kolay söylemeye dayanır. Bunu yaparken de vokallerden ve konsonantlardan yararlanır. Türkçede yardımcı vokaller; “ı, i, u, ü”, iken yardımcı konsonant “y” dir.

Ercilasun’a göre (2000: 221) Türkçede tek yardımcı ünsüz “y” dir. Üçüncü teklik kişi iyelik ekindeki “s” ve ilgi hali ekinde kullanılan “n” yardımcı ses değil, eke dâhildir. Yine aynı şekilde üleştirme eki olan +şAr’daki “ş”; “beş-er”in etkisiyle ortaya çıkan bir bulaşmadır.

Ergin (2009: 144-145) yardımcı ünsüzlerin “y” ve “n” olduğunu söyler. “y” asıl yardımcı vokaldır; “n” nin ise yalnız iyelik ekleri ve -ki aitlik eki ile isim çekim ekleri arasında kullanılan yardımcı sestir.

Türkçe her zaman az sözle çok şey anlatmaya gitmemiş; bazen de tam tersi söyleyişte “En çok çaba” isteyen kelimeleri de kullanmıştır. Öztürk’ün (2017: 2182-2208) “*Türk Dilinde Daha Çok Çaba İsteyen Değişmeler*” adlı çalışması buna örnektir. Öztürk (2017: 2182-2208) çalışmasında en çok çaba isteyen değişimlerin sebeplerini şöyle sıralamıştır: “ses tekrarlarından kaçınma, yerileştirme, en az çaba yasasının ortaya çıkardığı eş ve benzer anlamlardan kaçınma, birincil uzun ünlülerin kısılması sonucu ortaya çıkan değişimler, gerileyici benzeşme, yanlış heceleme, eklerin birleşmesi, kuvvetlendirme ve pekiştirme”.

Görüldüğü gibi Türkçe genel olarak en az çaba yasasını tercih etse de bunun tersi bir durum olan çok çaba isteyen kullanımları da vardır.

2.1.7.3.2.1.5. Şekil ve Zaman Ekleri

Fiillerdeki şekil ve zaman ekleri, cümledeki işin, oluşun ve kılışın ne zaman ve nasıl oluştuğunu gösterir.

Ergin (2009: 288) “Şekil ve zaman ekleri fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir.” der.

2.1.7.3.2.1.5.1. Görülen Geçmiş Zaman

Bu zaman yakın geçmiş zamanda olan biteni anlatmak için kullanılır.

Korkmaz (2017: 527) geçmiş zaman için şunları söylemiştir:

“Görülen geçmiş zaman kipi özel kullanımları dışında, genel olarak fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan yani içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesimini içine alır. Bu zaman kesimindeki oluş ve kılışın bitmişliğine, konuşan ya tanık olmuştur; bitmişlik onun gözleri önünde gerçekleşmiştir. Yahut da bu bitmişlik konuşanın kesin bilgi ve kanısına dayanmaktadır. Bu bakımdan konuşan tarafından görülmemiş olsa da gerçekleştiği görülmüş kadar kesin olarak bilinen ve kaynaklarda tarihe geçmiş bulunan belgeler bu kiple karşılanır.”

2.1.7.3.2.1.5.2. Duyulan Geçmiş Zaman

Duyulan geçmiş zamanda, geçmişte olan olaylarda sonradan duyma, sonradan

Gencan (1979: 277) duyulan geçmiş zaman için; “Sanılı geçmiş zaman” ifadesini kullanır ve kesinlik bildirmediğini söyler. “Söyleyenin kendisi görüp duymamış; başkalarından işitmiştir ya da işitip okuduğuna inancı yoktur.” der.

2.1.7.3.2.1.5.3. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman; yapılan işin, oluşun ve kılışın şimdi, şu an yapıldığını söyler. Şimdiki zaman için kullanılan ek “-yor” dur. Fakat yapılan işin, oluşun ve kılışın yapılmaya devam edildiğini ifade eden “-mAktA” da şimdiki zaman işleviyle kullanılır.

Kahraman’a göre (2004: 129) şimdiki zaman kipi; bu kipin eki ulandığı fiiller, bildirdikleri eylemlerin, içinde bulunulan zamanda yapılmakta olduğunu, yani yapılarılarının sürdüğünü anlatırlar.

2.1.7.3.2.1.5.4. Gelecek zaman

Gelecek zaman; yapılan işin, oluşun ve kılışın gelecekte herhangi bir zamanda yapılacağını ifade eder.

Banguoğlu (2015: 465) gelecek zaman için; geleceğin bildirdiğini, henüz gerçekleşmemiş bir kılışı anlattığını ve konuşulan zamandan sonraki bir zamanı kapsadığını söyler.

2.1.7.3.2.1.5.5. Geniş zaman

Geniş zaman bütün zamanları içine alır ve bu zamanlarda oluşan kılışları anlatır.

Ergin (2009: 291) geniş zaman ekleri için; fiilin geniş zamanda ortaya çıktığını veya çıkacağını bildirdiklerini ve geniş zamanın her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade ettiğini söylemiştir.

2.1.7.3.2.1.6. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri, henüz gerçekleşmemiş ama tasarı halinde olan düşünceleri, “Emir, İstek, Şart ve Gereklilikle” ifade etmek için kullanılır.

Kahraman (2004: 131) tasarlama kipleri için; zamana bağlı olmaksızın, yapılması tasarlanan, arzu edilen eylemleri bildirdiğini bunların henüz yapılmamış, yalnızca yapılması düşünülmüş istenilmiş eylemler olduğunu ifade eder.

2.1.7.3.2.1.6.1. İstek Kipi

İstek kipini, herhangi bir isteği, niyeti ve arzuyu ifa etmek için kullanırız.

Ergin (2009: 312) istek kipinin yalnız şekil ifade eden bir ektir. Tasarlanan hareketin istendiğini gösteren, istek şeklinde bir tasarlama ifade eder, dilek bildiren kiptir.

2.1.7.3.2.1.6.2. Emir Kipi

Emir kipi, yapılması istenileni emir, buyruk vererek yapılmasının istenmesidir.

Karaağaç’a göre (2012: 370-371) emir kipi;

“Emir çekimi yalnızca şekil bildirir ve tasarlanan hareketin emir şeklinde olduğunu ifade eder. Emir çekiminde zaman ifadesi bulunmaz; buyrulanı yapma veya olmanın, dil kullanıcısı tarafından gerçekleştirilmesi istenen eylemin belli bir zamanı yoktur. Emir çekiminde kişilerin ayrı ayrı ekleri vardır.

Ergin’e göre (2009: 312) emir kipi söyleyiş şekline göre hem istek kipi hem de emir kipini karşılar.

2.1.7.3.2.1.6.3. Dilek-Şart Kipi

Bu kip herhangi bir isteğin, dileğin bir şarta bağlı olduğunu ifade etmek için kullanılır.

Demir ve Yılmaz'a göre (2011: 128) bu kipin, dilek ve şart olmak üzere iç içe iki anlamı vardır. Bu nedenle "dilek şart" kipi olarak bilinir. Kipin cümlede dilek ve şart anlamlarından hangisine kayacağı, kimi durumlarda, konudan, sözün gelişinden kolayca ayırt edilir. Bu, ses vesöyleyiş tonuyla da belirtilir.

2.1.7.3.2.1.6.4. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi, herhangi bir işin, oluşun ve kılışın gereklilik ifade ettiğini göstermek için kullanılır.

Ergin (2009: 304) gereklilik eki için; tasarlanan hareketin gerekliliğini gösterir; gerekli olan, gereklik şekline bürünen bir tasarlama ifade ettiğini söyler. Ayrıca Ergin; gereklilik ekinin sonradan ortaya çıkmış yeni bir ek olduğunu söyler.

2.1.7.3.2.1.7. Ek Fiil

"Cevher fiil (Banguoğlu, 2015: 474)", "İsim fiili (Ergin, 2009: 314)", "Ana yardımcı eylem (Karaağaç, 2012: 390)", "Ek-fiil (Korkmaz, 2017: 620)" gibi çeşitli adlandırmaların yapıldığı "Ek-fiil"; bildirme olarak kullanılır. Ayrıca zaman ifadeleri ile birleşerek onlardan birleşik fiiller yapar.

Korkmaz'ın (2017: 620) yaptığı tanımlamada "Ek-fiil"; Eski Türkçedeki er-"olmak" yardımcı fiilinin er-> -ir-> i- değişimi ile ekleşmiş olan biçimidir. Bugün bu fiilin tek başına bir anlamı yoktur. Asıl fiillerde olduğu gibi yalnız başına i- biçimiyle kullanılmaz ve yapım ekleri ile genişletilemez olduğunu söyler.

Ek-fiilin; "Geniş zaman, Görülen geçmiş zaman, Duyulan geçmiş zaman ve Şart çekimi" vardır.

Ayrıca ek-fiilin olumsuzu için "değil" edatı kullanılır. Soru biçimi de soru ekleriyle yapılır.

2.1.7.3.2.1.8. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Birleşik çekim, iki fiilin birleşmesiyle; geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman veya şart şeklinde ortaya çıkarlar.

Kahraman'ın (2004: 138) birleşik çekim için tanımlaması şöyledir:

“Bir kip ekiyle çekimlenmiş bir fiilin, bu haliyle ekfiil çekimine sokulmasına birleşik çekim denir. Böylece, birleşik çekime sokulan fiiller iki tane kip eki almış olurlar. Bunların birincisi, eylemin yapılma zamanını ya da yapılma dileğini gösteren, fiil çekimlerindeki sekiz kipten biridir. İkincisi ise, ekfiilin görülen geçmiş zaman, işitilen geçmiş zaman ve şart kiplerinden birini ya da -DIr ek fiilidir.”

2.1.7.3.2.1.9. Katmerli Birleşik Kipler

Korkmaz’a göre (2017: 643) katmerli birleşik kipler:

“İkiden fazla kiptin belirli birleşme kurallarına bağlı olarak arka arkaya, getirilmesiyle oluşturulan kiplerdir. Bu kiplerin oluşturulmasında bildirme ve bir kısım tasarlama kiplerinin hikâye ve rivayet birleşik kipleri esas alınır ve bunlara i- ek-fiilinin ise şart biçimi eklenir: hikâye + şart veya rivayet + şart şekillerinin arka arkaya getirilmesi ile oluşturulur. Bu üçlü kip, iyelik kökenli kişi ekleriyle çekime girer: gel-di i-di, i-se-m> geldi idiysem, gel-miş- i-di i-se-m> gelmiş idiysem, bakıyor i-miş i-se-m> bakıyor imişsem.”

2.1.7.3.2.1.10. Birleşik Fiiller

Bir ad ve bir fiilin bir araya gelmesiyle, bir fiil ile yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle veya anlamca kaynaşmış fiillerle oluşan fiillere “Birleşik Fiiller” denir.

Ergin’in (2009: 320) tanımı ise şöyledir:

“Türkçede birleşik çekimde asıl fiil önce, ana yardımcı fiil sonra gelir. Birleşik çekimi tam olarak adlandırırken de önce asıl fiil kipini, sonra yardımcı fiil kipini söylüyoruz. Birleşik çekimde yardımcı fiilin önündeki asıl fiil kipi şüphesiz bir çeşit isim durumuna düşmektedir. Böylece, isim olarak hiçbir zaman kullanılmayan, daima fiil hüviyetini muhafaza eden kipler bile i- fiilinin önünde aslında isim muamelesi görmektedirler. Fakat i- fiilinin kök mânâsının belirsizliği, müstakil olmaması, ana yardımcı hüviyeti bu kipleri isim durumundan çıkararak fiil mânâ ve hüviyetine kavuşturur.”

2.1.7.3.2.1.10.1. Bir aynı ad ile bir yanı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller

Korkmaz (2017: 693) bunlar bir ad veya sıfat ile et-, eyle-, yap-, kıl-, ol- ve bulun- yardımcı fiillerinin birleşmesinden oluşmuştur. Birleştikleri yardımcı fiilin görevi, bir adı fiil durumuna getirtmektir. Yardımcı fiil, yalnızca adı “etmek”,

“yapmak”, “kılmak” ve “olmak” anlamları katarak fiilleştiren ve çekim eklerinin alan bir işlev yüklenmiştir der.

2.1.7.3.2.1.10.2. Bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller

Korkmaz (2017: 700) Bu gruptakiler için; fiil kök ve gövdelerinden kurulan farklı zaman kalıbı içindeki sıfat-fiillerin, ol-, yardımcı fiili ile birleşmesinden oluştuğunu söyler.

2.1.7.3.2.1.10.3. Bir yanı zarf-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller:

Tasvir filleri

Korkmaz (2017: 708) yeterlilik, tezlik, süreklilik, yaklaşma ve uzaklaşma fiilleri ile oluşturulan bu birleşik fiiller, iki ayrı fiilin kaynaşmasından meydana gelir. Bu fiillerin birinci kısımları -a, -ı veya (y)İp gibi zarf fiillerden oluşur, ikinci fiil ise bir fiil olduğu halde esas fiilden çıkıp yardımcı fiil durumuna gelmiştir.

2.1.8. Edatlar

“Takı (Banguoğlu, 2015: 385)”, “İlgeç (Gencan, 1979: 438)”, “Edat (Ergin, 2009: 348)” gibi çeşitli adlandırmaları olan; edatların tek başlarına anlamları yoktur. Edatlar eklendikleri cümlede isimlerden sonra gelerek kelimeler arasında anlam ilişkileri kurarlar.

Karaağaç (2009: 157) edatlar, bağlı bilgilerin ve ilikilerin adlarıdır. Bu özellikleriyle, sözlük birimleri arasında apayrı bir yere sahiptirler. Anlamı olan ses veya ses demeti biçim birimidir.

Edatlar, Türkçe Kökenli ve Yabancı Kökenli (Yabancı kökenli edatlar genelde Arapça ve Farsçadan geçme edatlardır.) olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Türkçe kökenli edatlar; “*gibi, başka, dek, beri, içre, denli*”; yabancı kökenli edatlar ise “*ait, beraber, dair, derece, emsal, evvel, gayri, ibaret, rağmen vb.*”.

Vural ve Böler (2017: 257) edatları şu şekilde incelemişlerdir:

Aitlik ve ilgili olma ilişkisi kuranlar: ait, dair, ilişkin, üzerine.

Benzerlik, tıpkılık, denklik ilişkisi kuranlar: gibi, denli, üzere, üzere.

Berberlik ve vasıta ilişkisi kuranlar: ile, birlikte.

Belirtme yoluyla başkalık ilişkisi kuranlar: başka, gayri.

Miktar ve derece ilişkisi kuranlar: kadar, derece, denli.

Uygunluk, denklik ve nispet ilişkisi kuranlar: göre, üzere.

Sebeup, maksat, gaye, hedef ilişkisi kuranlar: için, diye, üzere, üzre, dolayı, dolayısıyla.

Karşılık, karşılaştırma, zıtlık ilişkisi kuranlar: karşı, mukabil, rağmen, karşın.

Yön gösterme ilişkisi kuranlar: kadar, değin, doğru, karşı, taraf, yana.

Öncelik, sonralık ve zaman ilişkisi kuranlar: önce, evvel, sonra beri.

2.1.9. Bağlaçlar

Bağlaçlar; kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlamaya yararlar.

Banguoğlu (2015: 385) bağlaçlar için; söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve bazen de iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimelerdir der. Bağlaçlar için “Bağlam” terimini kullanır.

Bağlaçlar; Türkçe kökenli ve Arapça-Farsça kökenli olmak üzere iki grupta incelenir.

Vural ve Böler (2015: 257) bağlaçları şöyle incelemişlerdir:

Arapça kökenli bağlaçlar: amma, ama, fakat, hatta, ve, amma velakin, yani, zira;

Farsça kökenli bağlaçlar: demek ki (Türkçe + Farsça), hâlbuki (Arapça + Türkçe + Farsça), veya (Arapça + Farsça), sanki (Türkçe + Farsça), veyahut (Arapça + Farsça);

Türkçe kökenli bağlaçlar: ancak, bile, dahi, hele, ne...ne, neyse, ister... ister, ile, oysa, yalnız, yoksa, gibi.

2.1.10. Ünlemler

Ünlemlerle ilgili farklı bir bakış açısı kazandıran Gedizli (2015: 128) ünlemlerin bir kısmının cümle bir kısmının da cümle işlevli sözcükler olduğunu ve

cümlenin temel işlevini gördüklerini fakat cümlenin yapı ve anlam gösterme özelliklerine sahip olmadıklarını söyler.

2.1.10.1. Ünlemlerin çeşitleri

a) “Acı duyma, acıma” işlevinde olan ünlemler: *aa, abe, ah, hey, vira, ya, oy oy oy, vah vah vah, yazık vb.*

b) “Alay etme, küçümseme” işlevinde olan ünlemler: *a, ah, be, cart, eh,, ha, hey, hıh, vah, oh, ohhoool, puf, vah, vay vay, vişş, yaa vb.*

c) “Beğenme, takdir” işlevinde olan ünlemler: *aferin, ohoo, ah, bre, breh, eh, ha, hah, hay, hele, hey vb.*

d) “Sevgi, şefkat, sevinç, mutluluk” bildiren ünlemler: *ah, be, hay, hey, heeehh, hele, işte, oh, oh be, Varol, yaşa, yaşasın, yeeh vb.*

e) “Beğenmeme” bildiren ünlemler: *humm, pöh, ya, yazık, yuh, vb.*

f) “Kızgınlık, sitem, öfke, nefret” bildiren ünlemler: *aa, abe, aferin, ah, Allah Allah, aşk olsun, ha, hele, hey, hoppala, işte, lanvb (Korkmaz 2017: 985-992).*

3. BÖLÜM

3.1. XVIII. YÜZYIL OSMANLI TÜRKÇESİ

Bu bölümde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi hakkında yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Ergin (2009: 18-19) Osmanlı Türkçesini kendi içinde üç bölüme ayırır: Birinci bölüm, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılı kapsayan Arapça ve Farsça unsurların Türkçeyi istilasının hızlandığı devredir; ikinci bölüm, 16. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın ortalarına kadar süren karışık dil koyuluğunun yaşandığı devredir; üçüncü bölüm, 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar süren karışık dil koyuluğunun yavaş yavaş bittiği devredir.

Gümüskılıç'a göre (2008: 274), dil tarihinde genellikle 17. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın sonlarına kadar devam eden döneme *Orta Osmanlıca* denmektedir. Bu dönem Batı Oğuz Türkçesinin en az incelenmiş tarihî devrelerinden birisidir.

Korkmaz (2013: 114) XVIII. yüzyıl dilini nazım ve nesir dili olarak iki ayrı başlıkta inceler: XVIII. yüzyılda nazım dili bakımından sırasıyla *Nedîm'i*, *Şeyh'i Galip'i*, *Koca Ragıp Paşa'yı*, *Hevâî'yi*, *Abdülbakî'yi*, *Arif'i*, *Samî'yi*, *Beliğ'i*, *Çelebizade Asım'ı* ve *Enderunlu Fâzıl'ı* sayar. Korkmaz'a göre Nedîm, şiir dilini kalıplaşmış mazmunlardan kurtararak maddi ve yerli hayatı terennüm eden bir ruh ve söyleyiş canlılığına kavuşturmuştur. Ayrıca Korkmaz XVIII. yüzyılda düz yazı dilinin tarih ve tezkirecilik alanlarında çok ağır olduğunu açıklar.

Develi'ye göre (1998: 27) XVIII. yüzyıl Türkçesi; Yeni Türkiye Türkçesinin gelişimini büyük ölçüde tamamladığı bir devredir ve Eski Türkiye Türkçesine hâkim olan dudak uyumsuzluğundan sonra günümüzdeki telaffuz şekillerinin çoğu 18. yüzyılda artık oluşmuş olduğunu söyler.

Ercilasun (20011: 462) Osmanlı Türkçesini, Eski Oğuz Türkçesinin devamı olarak kabul eder ve 16. yüzyılın sonlarından başlayıp 18. yüzyıla kadar devam eden sürecin bugünkü Türkiye Türkçesinin özellikleriyle yer değiştirdiğini savunur. Ercilasun'a göre 16. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasındaki Türkçe, Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçiş sürecinin yaşandığı dönemdir. 18. yüzyılda hem şiir dilinde

hem de nesir dilinde genel bir sadeleşmenin görüldüğünü, gazellerin kasidelerden şarkı türünün de gazellerden daha sade olduğunu ifade eder.

Bir diğer araştırma ise Özkan'a (2003: 484-485) aittir. Özkan; klasik dönem Osmanlı Türkçesinde, Türkçe'nin konuşma dili dışında başlıca iki seviyede gelişme gösterdiğini söyler. Bunlardan birincisi yararı ön planda tutan ve dili daha çok bir araç olarak gören anlayışa dayanan yazı dilidir. Söz dağarcığı zengin sayılan bu yazı dilini oldukça geniş bir kitle okuyup anlayabilmekteydi. Menakıbnamelerin, dini tarihlerin vb. halk için yazılmış eserlerin dili de oldukça sade olup bu anlayış ile yazılmıştı. Yazı dilinin ikinci seviyesi daha çok sanat amaçlı bir anlayışa dayanmaktaydı. Bu dil daha zengin bir kelime kadrosuna sahip olup Arapça ve Farsça'dan çok sayıda kelime yanında dil kalıpları ve kuralları da almıştı.

3.2. XVIII. YÜZYIL OSMANLI EDEBİYATINA KISA BİR BAKIŞ

Bu bölümde XVIII. yüzyıl Osmanlı Edebiyatı ile ilgili görüşler verildikten sonra Lale Devri'ne değinilmiştir.

Ayverdi (1993: 196) XVIII. yüzyıl için; Osmanlı Devleti'nin daha önceki yüzyıllarda elde ettiği büyük başarılarının aksine, savaşlarda aldığı yenilgilerle ekonomik durumunun iyice bozulduğu bir zaman dilimini kapsadığını söyler. Bu döneme kadar başarı ve zaferlerle dolu olan Osmanlının siyaset yaşamı, kaybedilen topraklarla beraber yavaş yavaş yok olmaya yüz tutmuş olmasına rağmen, yaşamak için direndiğini ve ayakta durduğunu açıklar.

Turhan (1987: 149) bu dönemi genel olarak XVIII. yüzyıl devlet içinde isyanların çıktığı, sorunların günden güne arttığı, uzun süren savaşlarla birlikte yaşanan toprak kayıplarının çoğaldığı Batılı ülkelerin Osmanlı Devleti'nin üzerindeki etkisi ağırlıklı olarak hissedilmeye başlandığı bir dönem olarak tanımlar. Bu yenilgilerle birlikte genel anlamda bu durumdan kurtulmak hususunda çareler aramaya başlayan devlet, artık Batının sahip olduğu üstünlüğü kabul etmekle beraber kendisine nazaran Avrupa'nın daha güçlü olmasına sebep olan şartları kendinde tatbik etmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

XVIII. yüzyıl için Osmanlının gerileme devri olduğunu söyleyen Mengi (2011: 227); 1699 Pasarofça Antlaşmasından sonra Osmanlının parçalanmaya ve çökmeye doğru gitmesinin hızlanmış olduğunu; Osmanlının büyük bir güç olmaktan çıktığını söyler. Ayrıca Mengi, XVIII. yüzyılın ilk çeyreği için, barış ve sükûnet devrinin yanı sıra zevk ve eğlence dönemi olduğunu söyler.

Mengi (2011: 229) yazısının devamında bize şu bilgileri verir:

“Bu tarihi gelişmeye rağmen divân edebiyatı XVIII. yüzyılda alışlagelmiş düzenini korur. Şairler, eski ustalarının yolunda başarılı şiirler yazmayı sürdürme amacını gütmekle birlikte çoğu farklı bir sanat gücü gösterememiştir. Yalnızca Nedîm ve Şeyh Gâlip bu yüzyılda divân şiirinin sayılı ustaları arasındaki yerlerini almışlardır.”

Mazıoğlu (2012: 19) XVIII. yüzyıl için şunları söyler:

“XVIII. yüzyılın ilk yarısında edebiyatımızın gelişmesinde günlük hayatın hissettirdiklerini terennüm etmek, konularda daha çok mahallileşmek, halk zevkine yaklaşmak, dilde az çok bir sadelik, tabii Türkçenin ve konuşma dili sentaksının nazma daha çok girmesi gibi hususiyetlerin önceki yüzyıllara nispetle şairlerimizde daha çok kendisini hissettirdiği görülür. Başta padişah ve damadı İbrahim Paşa olduğu hâlde devlet ricali şairleri, sanatkârları ve ilim erbabını korumuşlar, onları eğlence meclislerinde daima yanlarında bulundurmuşlardır. Bu yüzyılda şiir söyleme merakı son derece artmıştır. Sâlim'in, Osmanzâde Tâlib'in ve Seyyid Vehbi'nin şikâyetleri, bu yüzyıl tezkirelerini dolduran yüzlerce şair adı bunu göstermektedir. Fakat bütün bu şairler arasında bugün bize o devrin ruhunu bütün neş'esi ve canlılığıyla duyuran yalnızca Nedîm olmuştur.”

XVIII. yüzyılda genel olarak Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi olumsuzlukların gündelik hayata ve edebiyata yansıdığını görmekteyiz. Pasarofça Antlaşmasıyla çöküşe doğru giden Osmanlı Devleti'nin; Lale Devri ile kendi içinde yaşadığı edebi hayatın canlılığı dikkate değerdir.

Akgündüz (1999: 216) “III. Ahmet'in 1718-1730 tarihleri arasındaki saltanatı ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında geçen dönem “Lale Devri” olarak adlandırılır.

Özcan'a göre (2003: 81) Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın uzun sadâret yıllarını içine alan ve 1730'da Patrona Halil İsyanı ile sona eren bu dönem Batı ile siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirildiği zaman dilimini ifade eder. Ayrıca bu dönemde Türkçe'den Fransızca'ya çevriler yapılmış, Topkapı Sarayı'nda, Yenicami'de ve Damad İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı'ndaki külliyesi içinde kütüphaneler tesis edilmiş, şair Nedîm'in hâfız-ı kütübü olduğu saray kütüphanesinde dersler yapılmış çiniciliği geliştirmek için Tekfur Sarayı'nda bir çini imalâthanesi kurulmuş, bir dokuma atölyesi açılmış, esnaf denetlenmiş, iç ve dış ticaret geliştirilmiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin ülkeye dönmesinden sonra İstanbul'da başta mimari olmak üzere hemen her alanda Fransız tesiri, süsleme sanatında ise barok ve rokoko tarzları kendini göstermiştir.

“Gündelik hayatta, güzel sanatlarda, ilim ve teknik alanlarında yenileşmenin kısa fakat yoğun bir dönemi olan Lale Devri edebiyatta da etkilerini göstermiştir.” diyen Pala (2003: 84-85) Lale Devri'nde yaşayan şairlerin eserlerinin çoğunda toplum

yaşayışıyla dîvân şiiri arasındaki ilişkinin geçmiş yüzyıllara kıyasla en üst seviyede olduğunu söyler. Pala bu ilişkinin; bir taraftan örf ve âdetlerin, eğlence hayatının, çeşitli mekân tasvirlerinin, mahallî özelliklerin karmaşık mazmun ve belâgat oyunlarına sapmadan oldukça yalın ifadelerle şiire yansımaları, diğer taraftan şiirin her dönemden daha fazla çeşitli halk tabakaları arasında ve gündelik hayat içinde okunması ve besteleriyle terennüm edilmesi suretiyle olduğunu ifade eder.

Genel olarak Lale Devri; devlet alanında yapılan değişiklikler başta olmak üzere sanatın, edebiyatın ve mimarinin değiştiği on iki yıllık devirdir. Bu devirde sanata ve mimariye önem verilmiş, Batı'dan birçok çeviri yapılmış ayrıca edebi olarak değişimin ve gelişimin yaşandığı bir devirdir.

4. BÖLÜM

4.1. NEDİM'İN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

4.1.1. Hayatı

Macit'in (2016: 11) verdiği bilgilere göre Nedîm; İstanbulludur ve asıl adı Ahmed'dir. Nedîm iyi bir eğitim görmüş, döneminin klasik ilimlerini, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazacak kadar öğrenmiştir. Öğrenimini tamamladıktan sonra bir jüri tarafından yapılan sınavda başarılı olarak hariç medresesi müderrisliğini elde etmiştir. İbrahim Paşa'yı takdir eden, öven şairlerin başında gelen Nedîm, Damad İbrahim Paşa'nın oluşturduğu tercüme heyetlerinde yer alır.

Macit (2016: 11) çalışmasının devamında Nedîm'in müderris, mütercim ve yenilikçi bir şair olduğunu söyler. “*Sahâif'ül-Ahbâr*” için mütercimliği konusunda onun entelektüel bir şair olduğunu dile getirir. Damat İbrahim Paşa'nın oluşturduğu tercüme heyetinde yer almış olan Nedîm, Müneccimbaşı Ahmed Aşıkî'nin “*Câmiü'd-Düvel*” adlı Arapça eserini Türkçeye çevirerek “*Sahâifü'l-Ahbâr*” adını vermiştir. On yılda tamamladığı bu çeviriyi, İbrahim Paşa'ya sunmuştur.

Macit'e göre (2016: 11) Nedîm;

“Nedîm'in en önemli yönü hiç şüphesiz şairliğidir. Her ne kadar Şehid Ali Paşa'ya mülemma tarzında yazdığı dilekçe, Safâyî Tezkiresi'ne yazdığı Takriz, Münşeât-ı Aziziye'de yer alan ve kime yazıldığı belli olmayan bir mektup ile İzzet Ali Paşa'nın şaka yollu mektubuna verdiği cevap eserleri arasında sayılsa da şair kimliğinin biricik göstergesi Nedîm Dîvânı'dır.” der.

Macit (2016: 11) gazelde kendisini Bâkî'nin mirasçısı sayan Nedîm, ilk şiirlerinde Nâbî ve Nefî etkisinde olsa da giderek kendine özgü bir üslup geliştirmiş ve bu üslup “*Nedîmâne*” tarz olarak adlandırılmıştır. Sanatçının, döneminde ve sonrasında birçok takipçisi olmuştur. Nedîm'in içinde yaşadığı yüzyıl olan 18. yüzyılda halk ve dîvân edebiyatları arasında bir yakınlık söz konusu olmuştur. Bunun etkisini Nedîm Dîvânı'nda görmek de mümkündür. Dîvânda hece ölçüsüyle yazılmış iki koşma vardır. Nedîm, mahallileşme akımının 18. yüzyıldaki en büyük temsilcisidir. Şiirlerindeki tasvir ve tabloları İstanbulluların konuşma kalıpları ve günlük dildeki kullanımlarından faydalanarak çizer.

Hüseyin'e göre (2014: 15) Nedîm; âruzun musikisini yakalayan ve şiirinde âdeta bir âhenk unsuru olarak kullanan dîvân şairlerinden biridir. Şiirlerin bestelenmeye elverişli bir yapısı vardır. Onun için şairin yaşadığı dönemden başlayarak musammatları ve gazelleri bestelenmiştir.

4.1.2. Sanatı

Macit (2016: 15) Nedîm'in asıl kudretinin dili kullanmadaki ustalığında saklı olduğunu dile getirir. Ayrıca konuşma dilinden gelen söyleyişleri kullanmasındaki dehâsı ve âhengi sağlamadaki titiz işçiliğinin onu çağdaşlarından ayırdığını söyler.

Mazıoğlu (1988: 28) Nedîm'in şair yeteneğiyle yaratıldığını söyler. Nedîm'in şarkılarının söyleyiş güzelliğinde olmasını, onun Türk dilinin en büyük ustalarından olmasına bağlar.

Nedîm ile ilgili bir başka yorum ise Şentürk'e aittir. Şentürk (2018: 306) Nedîm'in XVIII. Yüzyıl Türk edebiyatında şiirleriyle yeni bir çıkır açtığını, kendinden sonraki Türk şairlerin üzerinde güçlü bir etki bıraktığını dile getirir. Ayrıca Şentürk Nedîm'in şiirlerini günlük hayattan çeşitli sahneler içeren tablolara benzetir.

4.1.3. Eserleri

Nedîm Dîvânı: Macit'e göre (2016: 13) Nedîm'e asıl şöhretini kazandıran eseri Dîvânıdır. Şairin hayattayken dîvân tertip edip etmediği bilinmemektedir. Nedîm Dîvânı'nın bilinen en eski nüshasının Hicri 1149 yılında istinsah edildiği tahmin edilmektedir.

Dîvânın kırk beş kadar yazma nüshası vardır. Bu eser nazım şekilleri bakımından klasik dîvân tertibine uymaktadır. Dîvânda kırk dörtkaside, seksen sekiz kıta, üç mesnevi, bir terki-bent, bir terci-bent, iki mütekerrir müseddes, bir tardiyeye, beş tahmis, bir muhammes, otuz üç murabba, iki koşma, yüz altmış altı gazel, iki müstezâd, on bir rübai, yirmi üç müfred ve matla vardır. Ayrıca beş Arapça, otuz dokuz Farsça şiir yer almaktadır.

Sahâifü'l-ahbâr: Nedîm, Ahmed Aşıkî'nin Câmîü'd-düvel adlı eserini Arapçadan Türkçeye çevirerek Sahâifü'l-ahbâr adını verir ve bu eseri İbrahim Paşa'ya sunar.

Aynî Tarihi: Bedreddin Mahmud bin Ahmed tarafından yazılan *Ikdu'l cümân fi tarihi ehli'z zamân* adlı yirmi dört ciltlik İslam tarihi, Nedîm'in de içinde bulunduğu tercüme heyetince çevrilmiştir. Fakat Nedîm'in mütercimler arasında yer aldığı bilindiği halde hangi bölüm ya da kısımları tercüme ettiği henüz bilinmemektedir.¹

---

¹ Nedîm hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hasibe Mazıoğlu (2012). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler*, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları; Hasibe Mazıoğlu (1988). *Nedim*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; Muhsin Macit (2013). "NEDİM, Ahmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=573>, Erişim tarih: 09.12.2019

5. BÖLÜM

İNCELEME

5.1. SES BİLGİSİ

Bu bölümde eserimiz “Ses Bilgisi” açısından incelenmiştir. Nedîm Dîvânı’nda görülen seslerin gelişimleri ve özellikleri verilmiştir.

5.1.1. SESLER

5.1.1.1. Ünlüler

ND’den hareketle aşağıdaki ünlüleri tespit ettik.

Bunlar; a, e, ı, i, o, ö, u, ü, â, û, î.

5.1.1.2. Ünsüzler

ND’den hareketle aşağıdaki ünsüzleri tespit ettik.

Bunlar; b, c, ç, d, đ, f, g, ğ, h, ħ, ĩ, j, k, k̄, l, m, n, ŋ, o, ö, p, r, s, ş, t, t̄, v, y, z, ž, z̄, z̄, ʿ.

5.1.1.3. Uzun Ünlüler

Türkçede birçok araştırmalara ve tartışmalara sebep olan konulardan biri olan ünlü uzunlukları Türkologlarca genel olarak kabul edilmiş olsa da bazı araştırmacılar (Özçelik ve Erten 2000: 46; Ergin 2009: 42) tarafından reddedilmiş önemli bir meseledir. Türkçede birincil uzun ünlülerin varlığını ilk tespit eden Otto Böhtlingk’tir. “Yakutça Grameri” adlı eserinde Yakut Türkçesinin ünlü sisteminin en önemli özelliklerinden biri olan, dilde uzun ve ikiz ünlülerle kısa ünlüler arasında fonemik bir zıtlığın olduğunu göstermiştir. Böylece Türkçede uzun ünlüler meselesi incelenmeye başlanmıştır. Bu konu hakkında yorum yapan diğer Türkolog Radloff, Türkçede uzun ünlülerin olmadığını, söz konusu uzun ünlülerin iki ünlü arasındaki ünsüzlerin erimesiyle meydana geldiğini söylemiştir.

Tekin’e göre (1995: 13) aslî uzun ünlüler, Türkiye Türkçesi ve diğer pek çok lehçede sistemli olarak korunamayıp zamanla kısalmış ve kısa ünlülerle karışmıştır. Bununla birlikte aslî uzun ünlülerin kısaldığı dil, lehçe ve ağızlarda, düzensiz ve dağınık bir şekilde de olsa, aslî uzunlukların kalıntılarına rastlamaktayız.

Türkçede genel olarak kabul görmüş olan ünlü uzunlukları hakkında yapılan araştırmalar ışığında Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde de ünlü uzunlukları ile ilgili birçok yorum yapılmıştır. Özellikle Arapça ve Farsçadan geçen yabancı kelimelerde daha çok karşımıza çıkan uzun ünlü kullanımları, söz konusu devirlerde de uzun ünlünün varlığı hakkında yorum yapma ihtiyacı doğurmuştur.

Erdem (2008: 239) Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi devirlerinde yapılan imâlelerin uzun ünlüleri bulma konusunda bize yol gösterebileceğini söyler. Uzun ünlülerin vezin kaygısından ziyade imâle yoluyla kendini göstermiş olabileceğini söyleyen Erdem; Brendemoen'in Çağatay ve Osmanlı şairlerinin şiirlerinde karşılaşılan imâlelerin bir istatistiğini çıkardığını ve bunların etimolojik yönden doğru olan imâlelerin sayısının çokluğundan bahsetmiştir.

Bu konuyla ilgili diğer bir görüş ise Korkmaz'a aittir. Korkmaz (1971: 49), Eski Anadolu Türkçesinde uzun ünlünün sadece söyleyişte kaldığını, Arap alfabesinin imlâ özelliklerinin uzun ünlüleri belirtmede yetersiz kaldığını dile getirmiştir.

Ana Türkçeden bu yana kısalan uzun ünlüler, Türkmen Türkçesi ve Yakutça hariç diğer Türk şivelerinde kısalmıştır. Batı Türkçesinde de varlığı kısmen tespit edilmiş olan ünlü uzunlukları gerek imâle yoluyla gerekse de Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmüştür. Yapılan yorumlar ışığında Tekin'in (1995) "*Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*" adlı çalışması kaynak alınarak Nedîm Dîvânı'nda ünlü uzunluklarını tespit etmeye çalıştık:

İlk önce Tekin'in verdiği uzun ünlüler listesinden hareketle; listedeki kelimeler ile ND'deki ortak olan kelimelerin listesi çıkarıldı. Listeye göre tespit edilen uzun ünlüler: "ât-, âç-, âl, vār, bîr, ēki, ūç, bōl, ūr, kō-, vir-, dî-, ît-". Uzun ünlüleri tespit etmek için ND'de harekeli sistem olmadığı için kelimelerinin ilk önce yazılış şekillerine baktık;

Tablo-1.
Muhtemel Uzun Ünlülü Kelimeler Listesi

Uzun Ünlülü Kelimeler	ND'deki Yazılışları
bîr	بر
îki	ایکی
di -	دی
ît-	ایت

aç-	اچ
at-	ات
üç	اوج
ķō-	قو
vîr-	وير
ür-	اور
bār-	بار
ol-	اول

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Tekin'in (1995) uzun ünlülü olarak verdiği bir kısım kelimelerin Nedîm Dîvânı'nda yazılış şekillerini görüyoruz. Bu kelimelerin uzun ünlülü olup olmadığını tespit etmek güçtür. Çünkü bu tespiti yapabilmemiz için uzun ünlülü olan kelimelerin yazılışlarında ortak bir sistem veya bu kelimelerin uzun ünlü olarak okunması için herhangi bir işaret yoktur.

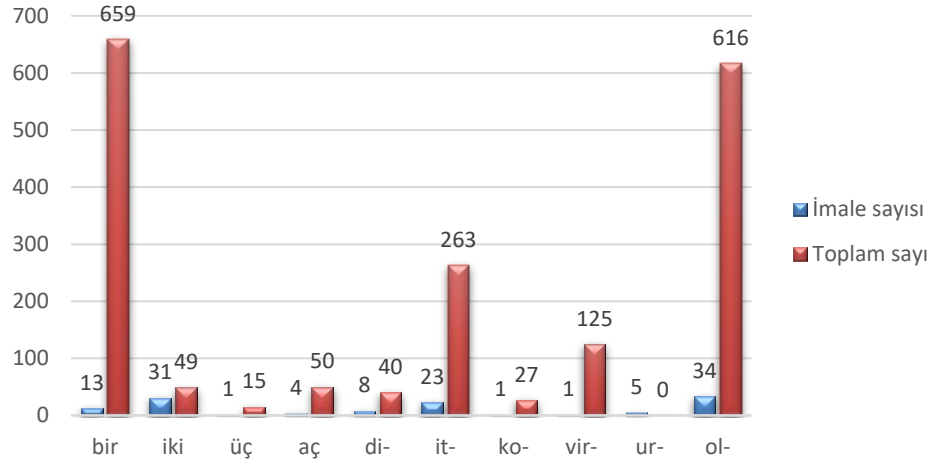
Brendemoen'in (1996) uzun ünlüleri tespit etmek için Çağatay ve Osmanlı şairlerinin şiirlerinde karşılaşılan imâlelerin istatistiğini çıkardığını çalışmasından yola çıkarak ND'de söz konusu olan uzun ünlülü kelimelerdeki imâle sayıları ve bunların istatistik verileri aşağıda gösterilmiştir:

Tablo-2.
Muhtemel Uzun Ünlülü Kelimelerin Yüzdelerlik Dağılımı

U.Ü.	bir	iki	üç	aç	di-	it-	ko-	vir-	ur-	ol-
İmale	13	31	1	4	8	23	1	1	5	34
Toplam	659	49	15	50	40	263	27	125	0	616
Yüzde	%2	%63	%7	%8	%20	%9	%4	%1,25	%0	%6

Grafik-1 .
ND'de Uzun Ünlüler Grafiği

Grafik- 1'den anlaşılacağı üzere, muhtemel uzun ünlülü kelimelerin imâle sayıları ile ND'de geçen muhtemel uzun ünlülü kelimelerin sayıları verilmiştir. Tablo-2'de ise imâle sayıları ile ND'de geçen muhtemel uzun ünlülü kelimelerin yüzdelerik verileri görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak ND'de uzun ünlülerin varlığını tespit etmeye çalıştık. Tablo ve grafiğe baktığımızda genel olarak yapılan imâlelerin sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Sadece “iki” kelimesinde yapılan imâle sayısı diğer yapılan imâlelere oranla daha fazladır. Fakat örneklemin az olmasından dolayı kesin bir yorum yapılamamaktadır. Genel olarak bakıldığında ise yapılan imâlelerin sayısının ve yüzdelerik oranlarının çok az oluşu, bu kelimelerin uzun ünlülü olduklarını söylemek için yeterli olamamaktadır.

5.1.1.4. Kapalı e (é)

18. yüzyıl Türkçesi ile ilgili karşımıza çıkan diğer önemli bir sorun ise *kapalı e* meselesidir. Osmanlı Türkçesinin imlâ özelliklerinden dolayı *kapalı e*'yi tespit etmek bir hayli zordur. Bu zorluktan dolayı Türkologlar arasında bazı fikir ayrılıkları vardır. Bu fikir ayrılıklarına geçmeden önce “*Türkçede kapalı e nedir?*” sorusuna daha sonra ise Osmanlı Türkçesinde “*kapalı e*” meselesine dair görüşlere değinilecektir:

Ceylan (1991: 151) kapalı e ünlüsünün ilk defa runik harfli metinlerin okunuşu sırasında Radloff ve Thomsen arasında tartışmalara sebep olduğunu söyler. Radloff Ana Türkçede tek bir e (ön geniş) ünlüsünü kabul etmiş ve bu ünlünün daha sonra farklı diyalektlerde / i /, / e /, / ie / şeklinde geliştiğini ve / e / biçiminde korunduğunu açıklar. Thomsen ise Orhon Yazıtlarındaki “beş, yeti, yer” gibi sözcüklerin ilk

hecelerde görülen “ı, i” ünlü işaretinin bazen yazılıp bazen yazılmadığını söylemiştir ve e / i arasında dokuzuncu bir ünlünün olabileceğini dile getirmiştir.

Başlangıcını bu tartışmadan alan “kapalı e” ünlüsü, Németh, Grønbech, Poppe, Räsänen, Tekin, Ergin, Dewey gibi birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir.

Bugün Türkologlarca genel kanı Eski Türkçede dokuzuncu bir ünlünün yani kapalı e’nin var olduğu yönündedir.

Arap alfabesinde bu ünlünün yazılışına dair herhangi bir işaret yoktur. Bu işaretin olmaması Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinde kapalı e’nin varlığını tespit etmeyi zorlaştırmıştır. Bunun için birçok araştırmalar yapılmıştır:

Korkmaz (1995: 483-490) kapalı e’nin tespiti için “Harekeli eserlerin baz alınması gerektiğini; bunların *esre* veya *ع* ile yazılmış ise *i*, *üstün* ile yazılmışsa *e* sesini okunmasının doğru olacağını söylemiştir.

Fakat ND de hareke bulunmadığı için, Korkmaz’ın (1995: 483-490) yapmış olduğu yorum bizim metnimizde “kapalı e”nin tespiti zorlaştırmıştır. Aşağıdaki beyitlerde koyu ve italikle yazılmış olan kelimeler “kapalı e” li olabilir.

Hüsn-i matla ‘da idüp çeşme-i mihrî rîzân K1/3 Eyledi hükümünü icrâ yine tab ‘-ı rûşen K1/4

Reng reng itdi çerâğındaki pertev bezmi K1/13 Mağz-ı tâvûsdan almış gibi tab ‘um revğan K1/14

Mîve-i bâğa sudûr itse eger zinhârî K1/67 Tâ ebed kalur idi nakş-ı nebâtî ergen K1/68

Destide duhter-i rez destde duht-ı merdüm G949 Kime el virdi felek böyle begüm dünyâda G950

5.1.1.5. Ses Uyumları

Tekin (2001: 56) Türkçeyi diğer dillerden ayıran en önemli özelliklerin başında uyumlu olması geldiğini ve Türkçenin ses uyumları bakımından oldukça kuvvetli olduğunu, bu özelliğinin ise Türkçenin hemen hemen tüm devirlerine yansıdığını söyler.

5.1.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Kalınlık-incecik uyumu; bir kelimedeki ünlüler kalın ünlü ile başladıysa kalın ünlü olarak devam etmesi, ince ünlü ile başladıysa ince ünlü ile devam etmesi gereken Türkçenin en temel özelliğidir.

Gülsevin ve Boz (2004: 93) kalınlık-incecik uyumunu şöyle açıklar:

“Bir kelimedeki vokallerin kalınlık-incecik bakımından birbirine uygun olma durumudur. Bu uyum Türkçenin temel ses uyumu olarak süre gelmiştir. Eski Türkçede seslerin hem kalın hem de ince şekilleri mevcut idi. Kelime kökü kalın vokalli ise kalın vokalli ekler; ince ise ince vokalli ekler kullanılırdı. Böylelikle Türkçenin karakteristik özelliği ortaya çıkmıştır. Bu kullanım Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçişte ilk devre olan Eski Anadolu Türkçesinde de devam etmiştir. Öyle ki Türkiye Türkçesinde uyumsuzluk gösteren +ki eki ve i-filinin çekimli şekillerinin birçok eserde uyuma girdiği görülür.” şeklinde ifade ettikleri kalınlık-incecik uyumu açısından Nedîm Dîvânı incelendiğinde genel olarak uyumun sağlam olduğu söylenebilir.

Ṭakup kemend boynına döndürdi Ka 'beden G413 **Çekdi çevirdi** zâhid-i zerrâkı zülf ü haṭ G414

*Hüsnüni seyreyleyüm de gördüğüm yer ol güli G579 Gülsitân **olmazsa** hâmmâm olsa da mâni' değül G580*

*Mukahhal **gözlü** şîrîn sözlü leylî **yüzlü** âhûlar Ş30*

5.1.1.5.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu Dışında Kalan Ekler

Ölçünlü Dilde olduğu gibi ND'de de uyum dışı ekler vardır.

5.1.1.5.1.1.1. +ki Aitlik Eki

Ölçünlü Dilde uyuma girmeyen bu ekin incelediğimiz eserde de uyum dışında kullanıldığı tespit edilmiştir.

*Gâvı inledi belin bükdi basît-ı arzın K1/97 **Zîr-i rânındaki** pûlâd bilekli tevsen K1/98*

*Nedîmâ şî 'rimi tertîp iderdüm korçarum ammâ G663 Yaka **nazmumdaki** sûz u güdâ zevrâk-ı dîvânım G664*

Görmeden mecnûnların **şahrâdaki** cem 'iyyetin G737 Sevdiğüm meşk-i nigâh eylerdün âhûlarla sen G738

Mû-be-mû dikkatler itdüm kıl kadar fark itmedüm G799 Kaşların billah begim **düşündaki** semmûrdan G800

5.1.1.5.1.1.2. +ken Zarf-Fil Eki

Velikin bunca eşgâl-ı umûr-ı salţanat **varken** K8/77 Nice der-hâtır eyler ben gibi bir bî-ser ü pâyıK8/78

Pâdişâhân-ı selefden bunca ihsanlar görüp K4/87 Her biri **olmuşken** ol bâb-ı refi'ün çâkeri K4/88

Ėamze-i fettânunı koyduñ ki yıkdı 'âlemi G731 Bahşse **dalmışken** çeh-i Bâbilde cādûlarla sen G732

Ben mi sâki olayum bezme **tururken** sevdiğüm G735 Böyle sîmin saklar billûr bâzûlarla sen G736

Ayrıca Ölçünlü Dilde uyum dışı olan +mtırak, +daş, +leyin, vb. diğer ekler metnimizde bulunmamaktadır.²

5.1.1.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi ile ilgili karşımıza çıkan önemli sorunlardan biri de dudak uyumudur. Birçok araştırmacı bu yüzyılda dudak uyumu ile ilgili fikir birliğine varamamıştır. 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde dudak uyumu ile ilgili görüşler ise şunlardır:

En kapsamlı çalışmalardan birini yapan Kartallıoğlu'na göre (2008: 468) Osmanlı Türkçesinde 18. yüzyılın sonlarına doğru yazılan transkripsiyonlu metinlerde {+CI}, {+I}, {-mI}, {-Up} ... gibi imlâları kalıplaşmış bazı ekler hariç dudak uyumunun tamamlandığı dönemdir. Fakat imlâ 20. yüzyılda bile dudak uyumunu tam olarak yansıtmaz.

Yıldız'a göre (2010: 109); 18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Türkçesinde bazı eklerde ikili kullanımlar devam etse de dudak uyumu sağlanmıştır.

² “-yor” eki incelenen metinde tek bir beyitte görülmüştür ve uyumlu kullanılmıştır.

Düzlük-yuvarlaklık uyumunun tamamlandığı hakkındaki bir diğer görüş ise Mum'a (2003: 51-70) aittir. Doktora tezi olarak hazırladığı "*Halepli Edib Dîvânı*"na göre XVIII. Yüzyıl Türkçesinin Bazı Fonolojik Özellikleri" adlı çalışmasında da düzlük-yuvarlaklık uyumunun büyük oranda sağlanmış olduğunu söylemiş hatta uyum dışı kullanımların da cinaslı söyleyişe uygun olduğunu ve bu amaçla yapılmış olabileceğini düşünmektedir.

Tulum (2011: 191), Gümüşkılıç (2008: 274), Develi (1998: 27) gibi araştırmacılar 18. yüzyılda dudak uyumunun tamamlandığı görüşündedir.

Söz konusu devirde düzlük-yuvarlaklık uyumunun henüz tamamlanmadığını söyleyen Türkologlar da vardır. Demir ve Yılmaz'a göre (2002: 475-488) bu devirde düzlük-yuvarlaklık uyumu henüz sağlanamamıştır.

Ergin (2009: 72) Türkçede genel olarak düzlük-yuvarlaklık hadisesinin Osmanlı Türkçesinin sonunda uyuma girdiğini söyler.

Bu açıdan bakıldığında ND'de soru ekinin düz vokalli olması, belirtme durum ekinin düz vokalli olması, üçüncü kişilerde kullanılan iyelik ekinin düz vokalli olması, görülen geçmiş zaman ekinin 1.ve 2. kişilerde yuvarlak vokalli olması, bildirme geniş zaman 3. teklik kişiyeğin sadece yuvarlak vokalli kullanılması ve -miş sıfat-fiil eki ile duyulan geçmiş zaman ekinin düz vokalli kullanılması, isimden isim yapan +ncı ekinin düz vokalli olması, ilgi durum ekinin yuvarlak vokalli olması; düzlük-yuvarlaklık uyumunun 18. yüzyılda gelişmiş olduğunu ileri süren araştırmacıları desteklememektedir. Ancak bu durum imlâ kalıplaşması şeklinde değerlendirilebilir.

*Dâd bilmez **misün** ey düşmen-i îman ki tabîb K13/7 Kâfir olursa da bir hasta müselmâna gelür K13/8*

*Faşl-ı gül geldi mi âyâ deyü pürsân olarak K13/15 **Bülbüli** kûçede gördüm ki gülistâna gelür K13/16*

*Țutar göbek **borusı** gönçeyi açıldıķça G513 Şikâf-ı pîrehenünđen o gül gibi nâfuñ G514*

*Bezme bir dahı dönüp gelmek değildi **niyyetün** G549 **Gütdiğün** vaķt anladum 'ömrüm şitâbuñdan **senün** G550*

*Ne denli germ ise bâzârın âhır hâk-ber-sersin G869 **Bunu** ey hâce gör âteşle
hâk ister huşûsunda G870*

*Eşkümde böyle şu 'le **nedendür** meger ki sen G595 Çün süz u tâb giryede
pinhansun ey gönül G596*

*Heman ser-meclis-i rindâna **gelmendür** senün maflûb G615 Gel ey bigâne-
meşreb bâde içmezsen kadehkâr ol G616*

*La 'l-i yâr ağzında ammâ vâpesin **olmuş** nefes G1031 Âşık-ı bîmârı gördüm
can virüp cân almada G1032*

*Sen yine bir nev-niyâz 'âşık mı peydâ eyledün G1151 Kûyuna yer yer
dökülmüş âb-ı rûlar var idi G1152*

*Çehresinden rengi pervâz eylemiş şanman şafak K2/52 Heybet ü iclâli **düşmiş**
mihri-i rahşân üstüne K2/53*

5.1.2. Ses Olayları

5.1.2.1. Ünlülerde Meydana Gelen Ses Değişmeleri

5.1.2.1.1. u> ü> i Değişmesi

uçun~üçün > içün> için

uç + (u)n veya *uç(sebep) + u + n (vasıta durum eki) (Gülensoy, 2007: 420) .

uç (sebep) + ı (iyelik) + n (vasıta hali) (Korkmaz, 1961: 35)

*Âfet-i can didiler gamze-i cellâduñ **içün** G679 Nahl-ı gül söylediler kâmet-i
şimşâduñ **içün** G680*

5.1.2.2. Ünsüzlerde Meydana Gelen Ses Değişmeleri

5.1.2.2.1. t->d- Değişimi

Ergin (2009: 91) t->d- değişimi; kelime başında görülür. Eski Türkçede kelime başında *d* sesi yoktu. Batı Türkçesine geçerken bazı *t*'ler *d* olmuştur.

Başdaş'a göre (2007: 89-101) bu değişim Ana Türkçedeki asli uzunlukların Türkiye Türkçesinde kısalmasıyla ortaya çıkmıştır.

5.1.2.2.1.1. ND'de ön ses t'li kelimeler

*Beççe-i fahte-veş zâdesi tavuğ ile **toğar** K1/69 Görse fermânını hâb içre zen-i âbisten K1/70*

*Ya'ni Sultân Ahmed-i Gâzi ki düşün-ı kadrine K4/27 Atlas-ı gerdunum üzerkeş **tügmeli** bir 'anteri K4/28*

***Toğunsa** çeşmi eger jeng-beste mir'âta K6/79 Yeşil çemen gibi neşv ü nemâ bulur jengâr K6/80*

*Çözölmüş **tügmeler** çâk-i girîban âfa dek inmiş G613 Buña şabr olunur mı zâhidâ sen 'âşık-ı zâr ol G614*

*Ben mi sâki olayum bezme **tururken** sevdiğüm G735 Böyle sîmin saklar billür bâzûlarla sen G736*

Tablo-3.

Nedîm Dîvân'nda Ön Ses -t'li Kelimelerin Türkçe'nin Tarihi Sürecindeki Durumu

ND'de ön ses t'li Kelimeler	ET	KT	HT	EAT	Os T	ÖD
tügme	tügme	tügme	tügme	tügme	tügme	düğme
tur-	tur-	tur-	tur-	tur-	tur-	dur-
tırnak	tırnağ	tırñak	tırnağ	tırnağ	tırnağ	tırnak
toğrı	toğrı	toğru	toğru	toğrı	doğrı~doğru	doğru
tokun-	tokın-	tokın-	toğun-	tokın-	doğun-	dokun-
tağ	tağ	tağ	tağ	tağ	dağ	dağ

Yukarıda verilen tabloya bakıldığında ND'de ön ses t-'ler Eski Türkçeye uygun olarak kullanılmıştır.³

³Mert'e göre (2017: 107-118) Kanunî devrinde Lamiî Çelebi, Ali Şîr Nevayî'nin Ferhad u Şirin mesnevisini Osmanlı Türkçesine çevirmesiyle Nevayî tarzında şiir yazma isteği oldukça yaygınlaşmıştır. Bu durum Nedîm'de de görülür.

Tablo -4.

Nedim Divânı'nda Ön Ses d-'li Kelimelerin Türkçe'nin Tarihi Sürecindeki Durumu

ND'de ön ses d-'li Kelimeler	ET	KT	HT	EAT	Os T	ÖD
di-	ti-	ti-	ti-	di-	de-	de-
dil	til	til	til	dil	dil	dil
depe	töpü	töpü	töpü	depe	depe	tepe
dek	teg	teg	teg	degin	dek	dek

Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere, Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesindeki ön ses t-'ler Eski Anadolu Türkçesinden itibaren yerini d-'ye bırakmıştır. ND'de de "depe" kelimesi hariç diğer kelimeler ÖD'de de aynıdır.

5.1.2.2.2. b->v- Değişmesi

Ergin (2009: 84) Eski Türkçede kelime başındaki bazı b'lerin (bar, bar-, bir-) Batı Türkçesinde v olmasıdır. Fakat ND'de bu duruma aykırı bir kullanım tespit edilmiştir:

*Ser-i kûyınğa **barmağ** ihtiyârum birletür şanmañ G83 Göñülni iltürüp kuvvet bile zülfi düitâ tartup G84*

Yukarıdaki örneğe bakıldığında ND'de "var-" anlamında olan "bar-" kelimesi sadece bu beyitte kullanılmıştır.

*Böyle çâpük geldün ey hatt-ı siyeh ruhsârına G733 **Var** ise pervâza meşk itdün piristûlarla sen G734*

***Varup** bir derdmendi aldayup mekr itme tek kâfir G611 Dilersen âdem öldür yara kes kan iç ciğer-hâr ol G612*

*Başa bağışla beğenmezsen o şûhuñ nesi **var** G939 Kadi kûteh mi tenâsüb mü yoğ endâmında G940*

5.1.2.2.3. -g->-ğ->-v- Değişmesi

Bu değişim Ergin'e göre (2009: 88) yuvarlaklaşmanın ortaya çıkarmış olduğu bir hadisedir ve Batı Türkçesinden de önce, yani Eski Türkçede de görülür. Fakat ND'de "g" li biçimine tek bir örnekte rastlanılmıştır.

*Dögülmege sögölmege koğulmağa billah G639 Hep kâ'ilüm ammâ ki efendüm
seniñ olsam G640*

5.1.2.2.4.- k->-h- Değişmesi

Ergin'in (2009: 89) yorumu şöyledir:

“Kelime içinde, kelime ve hece sonunda görülen bir değişikliktir. Batı Türkçesinde bu değişiklik Eski Anadolu Türkçesinde geniş ölçüde ortaya çıkar. Eski Anadolu Türkçesinden sonra Batı Türkçesinin Osmanlı sahası bu h'lerden ayrılarak tamamiyle k tarafında kalmış. Azeri sahası ise geniş ölçüde h tarafını tutmuştur.”

ND'de çokça görülen h'lı kullanım Azeri Türkçesi'nin etkisiyle olabilir.⁴

Ayrıca ND de tek bir örnekte görülen “kanı” EAT'de yaygın olarak kullanılırdı. Fakat bugün ÖD'de “hani” şeklinde kullanılmaktadır.

*İşâbet lafzı bunda kâfiye olmaqladur **yoħsa** K12/29 Hâkîkatde bu ma'nâyâ
kerâmet yâ velâyetdir K12/30*

*Pek umar teşrîfünü 'ıyduñ ikinci gün Nedîm G589 Gündüzün olmazsa **ahşam**
olsa da mâni 'değül G590*

*Âh ey kâfir-i nahvet ne kaçarsın bilmem G645 Çâk-i mihrâb mıdur **yoħsa**
benüm âğûşum G646*

***Kanı** o geceler o tarablar terâneler G1229 Ey def aņup o zevkî dögünmez misin
G1230*

5.1.2.2.5. b-~m- Nöbetleşmesi

Ergin'e göre (2009: 90) bu uzak nazal benzeşmedir ve örnek olarak: ben>men değişikliğini veririr. ND'de tek bir beyitte “men”li kullanım görülür:

*Tâvûslar gibi çemenistâna çık yüri G623Ey **men** fedâ-yı hâlet-i
cevlânun olduğum G624*

⁴Macit'e göre (2016: 17) Nedîm, Fuzulî başta olmak üzere birçok şaire nazireler söylemiştir.

5.1.2.3. Ses Düşmesi

5.1.2.3.1. Ünlü Düşmesi

ÖD’de meydana gelen vurgusuz orta vokalin düşmesi olayı ND’de sadece bu kelimelerde görülmüştür.

*Ser-i kûyınğa barmaq ihtiyârum birletür şanmañ G83 **Göñlüni** iltürüp kuvvet
bile zülf-i düta tartup G84*

*Her semte kim ‘azm eyleye ‘âlem meserretle dolar K28/3 Bir gurre olmuş
rağşınun **alnında** gûyâ şubh-ı ‘ıyd K28/4*

*Mâh-ı ‘ıyd-âsâ gelüp ey âsaf-ı âlî-cenâb G107 Pertev-i **lutfunla** Şevk-âbâdı
kıldın şevkyâb G108*

5.1.2.3.1.2. Ekleme Sırasında Ünlü Düşmesi

5.1.2.3.1.2.1. “i-” fiilinin düşmesiyle meydana gelen ünlü düşmesi

*Ben mi sâki olayum bezme **tururken** sevdiğüm G735 Böyle sîmin saklar billûr
bâzûlarla sen G736*

*Tâ kemergâhında gördüm mevc **ururdu** muṭribunñ G795 Şöyle taşmış nağme-i
ter kâse-i tanbûrdan G796*

5.1.2.3.2. Ünsüz Düşmesi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.1.2.3.3. Benzeşme

Korkmaz’a göre (2017: 90) benzeşme, kelime içindeki bir sesin, boğumlanma noktası veya niteliği bakımından yan yana veya aralıklı duran başka sesle benzer olma durumudur. Bugün Ölçünlü Dilde benzeşme örneği olarak verilen bir kısım kelimeler Nedîm Dîvânı’nda aslî şeklinde kullanılmıştır. Bu örneklerin dışında ND’de benzeşmeye rastlanılmaz.

*Değildür hâl ü haṭ şeb-bûy bitmiş sihr ile gûyâ G807 Düşüp bir iki tohm-ı
tâze **sünbülzâr-ı** gîsûdan G808*

*Ġam ile **cünbişe** hod tâb yoğ idi bende K7/29 Hele hamîyyet idüp bu dil-i
perişan-hâl*

Ey büt-i 'aḫḫâr baḡa ḥâl-i müşkînüñ gibi G583 'Anber olsun da biraz ḥâm olsa da mâni ' deġül G584

5.1.2.3.4. Tonlulaşma

Vural ve Böler (2015: 116) tonlulaşma için; tonsuz ünsüzlerin iki ünlü arasında kalınca veya kendilerinden sonra ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında tonlu olması durumudur.

5.1.2.3.4.1. İç seste tonlulaşma

/-t-/ > /-d-/ deġiřmesi

Ol sipeh-sâlâr-ı Kisrî-şan ki istiksâr ıder K2/56 Bir sipâhî bendesin taḫt-ı Sipâhân üstüne K2/57

Cemreler her sene tâbir birinüñ ardınca K13/87 Nev-bahâr erdiġi müjdeyle gülistâna gelür K13/88

/-p-/ > /-b-/ deġiřmesi

İncelenen eserde bulunamadı.

/-ç-/ > /-c-/ deġiřmesi

Bûy-ı gül taḫtir olunmuş nâzun işlenmiş uctı G13 Biri olmuş ḡoy birisi dest-mâl olmuş saḡa G14

/-ķ-/ > /-ġ-/ deġiřmesi

Ben ocaġuñ âb-ı rûy-ı merdüm-i çeşmi iken T.3/21 Ḥayf kim gerdun beni taḫrib ü tebdîd eyledi T.3/22

Dost düşmen hem kulaġum burmada ta'yîb ile T.3/25 şerm ü ḡacletse zebânum bend ü ta'kîd eyledi T.3/26

Vâye-baḡř-ı bî-kesân olmaġa el virmez hemân G1035 Ey felek çâlâkdur destin girîbân almada G1036

5.1.2.3.5. Ünlü Daralması

Karaaġaç (2015: 97) yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi yapan bazı ünsüzlerin etkisi altında, *a*, *e*, *o*, *ö*, geniş ünlülerinin *a > ı*, *o > u*, *e > i*, *ö > ü*, biçimindeki

daralma olayını ünlü daralması olarak tanımlar. Bu tanımdan yola çıkarak ND’de tespit edilen örnek şu şekildedir;

*Yûsufistân-ı hayâl **olmaycağ** vasfunda K2/131 Neyle ma ‘mûr ola hâtır denilen
beyt-i hazen K2/132*

5.1.2.3.6. Aykırılışma

İncelenen metinde bulunamamıştır.

5.1.2.3.7. Ünsüz İkizleşmesi

İncelenen metinde bulunamamıştır.

5.2. ŞEKİL BİLGİSİ

Bu bölümde eserimiz “Şekil Bilgisi” açısından incelenmiştir. Eserden hareketle aşağıdaki şekilsel özellikler tespit edilmiştir.

5.2.1. YAPIM EKLERİ

5.2.1.1. İsimden İsim Türeten Ekler

5.2.1.1.1. +II / +IU

Ölçünlü Dilde oldukça fazla kullanılan bu ek Nedîm Dîvânı’nda da fazlaca kullanılmıştır. İsimden yeni bir isim yapmaya yarayan bu ek, aynı zamanda ismi sıfatlaştırmıştır.

Ergin’e göre (2011: 46) kullanım alanı çok geniş olan bu ek addan ad ve sıfat türetir. Hem herhangi bir nesnenin bir özelliğini belirterek sıfat gibi kullanılan geçici isimler, hem de nesne adı olarak kalıcı isimler oluşturur. Başlıca fonksiyonları isimlerden yer, alet, topluluk isimleri, soyut isimler ve sıfat yapmaktır.

Burada ekin düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyumlu örnekleri olduğu gibi uyumsuz örnekleri de vardır. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyumlu örnekler;

*Hâbda görseydi ger Şîrin şafâ-yı sâ’idin G1055 **Tatlı** cânından varup el yurdu cûy-ı şîrde G1056*

*Zîr-i rânındaki pûlâd **bilekli** tevsen K1/105*

*Atlas-ı gerdunum üzrekeş **tügmeli** bir ‘anteri K4/28*

*Gül **yanaklı** gülgülü **kerrâkeli** mor **hâreli** Ş73*

*İtdi sefid dîde-i ‘uşşâkı bahr-ı eşk G153 Ol kıç levendi şûhu meger **Akdenizlidür** G154*

*Mükaḥḥal **gözlü** şîrîn **sözlü** leylî **yüzlü** âhûlar Ş30*

***Dürlü dürlü** ziynet bula ḥünkârum TH36*

*Zan itme duḥter-i rezi rind ile **gizlidür** G145 Anuḥla şeyḥ efendi de **babalı kızlıdur** G146*

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan kullanımlar ise aşağıdaki gibidir;

Gökşu bir nâ-*hoş* havâ şimdi **çubuqlı** pek zihâm G537 Sevdigüm tenhâca çekdirsek mi Sa 'd-âbâda dek G538

Bir pür nemek kirişmesi bir **tatlu** handesi G221 Bir şekerin tekellümü bir hoş edâsı var G222

Dilinde feyz-i cûd ol **denlûdür** kim olsa müstevlî K5/49 Eger bi'l-farz mühr-i keffî bir cüz'-i kırân üzre K5/ 50

O hançer şeklini göstereceler Sührâba başlardı K35/11 Aman **şevketlü** hünkârum deyü feryâd u efgâna K35/12

5.2.1.1.2. +lık / +lik / +luğ / +lük

Korkmaz (2017: 136) genellikle adlardan sıfatlardan adlar türeten çok işlek kapsamlı bir ek olduğunu ve asıl işlevinin eklendiği kelimeye “tahsis, bir şey için” anlamı veren adlar türetmek olduğunu söyler.

Ki tâ bu mertebe bî-mihr ü **bî-vefâlık** idüp K7/41 Ziyâret ümidesün tâ bu vakte dek ihmâl K7/42

Hasteliklerden aman görmeye çeşm-i siyehün G521 Mûmiyâ bulmaya 'âlemde şikest-i külehün G522

Çapuşda **kulluğdur** ancak murâdum TH27 Almam bu cihânı pula hünkârum TH28

5.2.1.1.3 +Inci

Korkmaz (2017: 138) sayı adlarından sıra sayı sıfatları türetir. Bu ek ND'de sadece iki beyitte görülmüştür ve ek düz vokalli olarak kullanılmıştır.

Pek umar teşrîfüni 'ıyduñ **ikinci** gün Nedîm G589 Gündüzün olmazsa aḥşam olsa da mâni' deḡül G590

Pek istedi efendimi 'ıyduñ **üçüncü** gün G629 Luṭf eyle gel Nedîmine kurbânun olduğum G630

5.2.1.1.4. +sIz

Addan “yokluk, eksiklik” bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ektir ve ND’de düz vokalli kullanılmıştır.

Ammâ kitabsız nice mümkün deyü müdâm K24/13 Derd ile çâk iderdi giriban-ı mihnetin K24/14

Dil gerd-i ğamsız olma revâ mı ki Ka’benün G1299 Ey hâce yılda bir süpürürler ğubârını G1300

Târ olur görmez isem çeşmüme sensiz ‘âlem G95 Gece tâ şubha dek ağlatdı beni derd ü elem G96

Sensiz ey Yûsuf-ı gül-pîrehenüm câme-i feth G1169 Zağm urur cismüme pîrâhen-i mesmûm gibi G1170

Çün olmuşdur ‘ameller dînimüzde niyyet erâci K12/38 Bu pâkize ‘amel de şüphesiz hayr u ibâdetdür K12/39

5.2.1.1.5. +cik

Küçültme, azlık, sevgi, şefkat ve acıma anlamı taşıyan isimler yapar. ND’de de aynı kullanıma sahiptir.

Yalan olmaz o şûhün görmedük mey içdiğin ammâ G483 Bir iki kerrecik hem-bezm-i mestân olduğun gördük G484

Sen tolu üç def’actık çek câmu da sonra senün G587 Vuşlatuñ muhtâc-ı ibrâm olsa da mâni ‘ değül G588

5.2.1.1.6. +er

Korkmaz’ın (2015: 121) asıl sayılardan üleştirme sıfatlar türettiğini söylediği bu ND’de yalnız bir kelimedede kullanılmıştır.

Meclis-i Cem kurul aldan olagelmiş elbet G91 Câmdan sonra birer bûse verilmek ‘âdet G92

5.2.1.2. İsimden Fiil Türeten Ekler

5.2.1.2.1. +IA-

Korkmaz'ın (2017, 176) Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde canlı ve çok işlek olan bir addan fiil türetme eki olarak ifade ettiği bu ek ND'de aynı işlevle işlek olarak kullanılmıştır.

*Dîde-i ibretin aç **bağla** zebân-ı gileyi K1/141 Kabz u bast-ı dü-cihan çünkü bilürsin kimden K1/140*

*Sepîde-dem ki olup dîde-i hâbdan bîdâr K6/1 Hurûşa **başladı** nâ-gâh serde derd-i humâr K6/2*

*Baş kaldırmadılar öğleye dek uyhudan K9/3 Yevm-i şek zevkına **hazırlanan** aḥbâb-ı kirâm K9/4*

*‘Âkıbet gönlüm esîr itdün o gîsûlarla sen G729 Hey ne câdûsun ki âteş **bağladuḡ** mûlarla G730*

Esenleşüp dil ile güft ü gûya başladılar K7/33 Kulaḡ tutınca işitdüm k'ider fakîri su'âl K7/34

*Seni meger ki gül-efsûn-ı nâz **terletmiş** G169 Ki sîb-i gâbgabuḡ ey gönçe-leb gül-âb koḡar G170*

5.2.1.3. Fiilden İsim Türeten Ekler

Korkmaz'a göre (2017: 143) Ölçünlü Dilde fiilden isim türeten eklerin sayısı fazladır. İsim kökenli sözler doğadaki somut ve soyut varlık ve nesnelere bütünüyle karşılayamadığı için, dil bir kısım nesne ve kavramları harekete dayandırarak karşılama yolunu benimsemiştir. Üstelik fiil kök ve gövdelerinin sayısı isim kök ve gövdelerine göre oranla çok daha fazladır. Dildeki bu durum ister istemez fiilden isim türetme ekinin sayısını arttırmıştır.

5.2.1.3.1. -mA

Korkmaz'a göre (2017: 159) bu ek, olumsuzluk bildiren “mAk” kılış adındaki son ses -k'nın ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından meydana gelmiştir.

*Olurdu reng-i tebessüm şüküfte gülbün denk K11/69 Henüz **olmadan** evvel
resîde gönçe-i terk K11/70*

*Âyîne gibi sîr olamam hân-ı vuşlata G753 Âgûşa yârimin bütün endâmın
almadan G754*

5.2.1.3.2. -mAğ

Korkmaz'a göre (2017: 162) bu ek fiildeki soyut hareketleri adlandıran, onları ad biçimine sokan, geçişli-geçişsiz, olumlu-olumsuz her türlü fiil kök ve gövdelerine gelerek geçici kılış adları üretir.

*Ne mümkün dîde giryân **olmağ** ol ebrû-kemânundan G787 Ağarsa âb-ı peykân
çeşm-i zahm-ı hun-feşânundan G788*

*'Âşıkâ kaşduñ nümâyân **olmamağ** mümkün midür G577 Ol nigâh-ı şad-
zebandur çünkü gammâzuñ senüñ G578*

*Değme bir **yanmağla** meyl itmez dile ol gamzeler G309 Mestdür ammâ
kebâbuñ puhtesin hâmın bilür G310*

*Bahtı bîdâr **itmek** âsandur hemân olsun büleñd G581 Ey harûs-ı nâle-i şeb-gîr
âvâzuñ senüñ G582*

*Böyle âteşle gelüp âb gibi **geçmekden** G175 Kaşdı nâzâre mi tatyîb-i dil-i zâre
midür G176*

*Kemal-i hüsnünü derk eyledikde dil-dâruñ G243 Önünde mağv-ı vücûd
itmek kemâl midür G244*

*Miyân-ı yâra dil-cûdur **demek** kaşd eylemi şammâ G393 Yanılmış hâme-i
muñlak-ınan dil-cûyumû yazmış G394*

*Temâşâ **itmek** için yâsemenler çıkdı dîvâra Ş65*

5.2.1.3.3. -ağ

Ergin'e göre (2009: 188) bu ek eskiden beri çok işlektir. Fiilin gösterdiği hareketi çokça yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, aleti; o hareketle yapılan çeşitli nesnelere karşılar.

ND'de bu eke tek bir beyitte rastlanılmıştır.

*Başında qar **şaçağı** şarığ arçada sâde K11/3 Nice gezer bu şouklarda bilmezem
ar'ar K11/4*

5.2.1.3.4. -ğ

Ergin (2009: 188) bu ek için, fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazen de o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere yapar.

ND’de bu eke tek bir beyitte rastlanılmıştır.

*Başında karşıacağı **şarık** arkada sâde K11/3 Nice gezer bu şouklarda bilmezem ar‘ar K11/4*

5.2.1.3.5. -e

Ergin’e göre (2009: 188) bu ek çok işlek değildir. Sadece canlı olmayan örneklerde donup kalmıştır. Genellikle yapılan nesne ve yeri ifade etmek için kullanılmıştır.

ND’de bu eke tek bir örnekte rastlanılmıştır.

Çevresinde serv-veş şehzâdeler Tz.49 Her biri mağbû-tı nahl-i Tûr ola Tz.50

5.2.1.3.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler

5.2.1.3.4.1. -(I) I- / -(U) I-

Korkmaz’a göre (2017: 183) kullanım alanı çok geniş olan bu ek hem çatı eki olma hem de özel anlamda yeni kelimeler türetme özelliği taşır. Genellikle, ünsüzle biten geçişli fiil kök ve gövdelerinden “olma” ya da “yapılma” bildiren edilgen fiiller türetir.

ND’deYapılma bildiren edilgen fiiller kullanılmıştır.

*Zevk u şâdî **satılır** şimdi bedestanlarda K29/21 Şimdi hep şevkme tâ‘dur olan zîb-i dükân K29/22*

*Ben kimseye **açılmaz** idüm dâmenün olsam G631 Kim görür idi sînen-i pîrâhenün olsam G632*

***Açılır** elbet nesîm-i nev-bahâr essin hele G545 Bend-i dil muhkem değül bend-i nişkâbuñdan seniñ G546*

*Bu şeb bir âfetün ibrâmı ile meclisde K6/43 **Çekilmiş** idi bir iki piyâle-i ser-şâr K6/44*

***Kuruldu** taht-ı âlî-baht tarz-ı dil-pesend üzre K10/5 Döşendi pîşgâha ol muraşşa‘ ferş-i hâkânî K10/6*

*Zevkine aslâ **toyulmaz** seyrine gelmez ğinâ TH79 Aña dil-ber gibi dil bakdıkça olur mübtelâ TH80*

*Âşûp düşdi bezme **dutuldu** o âftâb G307 Devr-i piyâle fitne-i devr-i kamer midür G308*

Süzüldüğünce çakır keyf çeşm-i şeh-bâzuñ K11/35 Hamâme-beççe gibi dil şakır şakır ditrer K11/36

Görölmek olmamişdur böyle demler 'ahd-ı husrevde K1/13 **Sürölmek** olmamişdur devr-i Cemde böyle devranlar K1/14

Bu şeb tezyîn iderse kayyım-ı câmi' kanâdili K1/27 Ne 'âlemdür **görölmek** zîr ü bâlâda çırâğanlar K1/28

5.2.1.3.4.2. -Dİr-/-DÜr-

Korkmaz'a göre (2017: 183) "oldurma" ve "yaptırma" bildiren geçişli fiiller meydana getirir.

Yağdı **yandırdı** bizi muhrıka-ı sîm-âsâ K1/27 Mihr-i ruhsârı olup sînesine pertev-zen K1/28

Şu şoguk günlere bir pâre **ışındırdı** bizi K9/7 Bir gün evvel irişüp geldi hele mâh-ı şıyâm K9/8

O tıflı duhter-i rezle biraz **alıştırdı** K42/9 Atar kapağı aman duymasun peder mâder K42/10

Âğûş-ı pençede hañ-ı fermânın **andırup** G431 Leb-rîz-i hayret eyledi ahdâi zülf ü hañ G432

Her birin **zabt itdirüp** bir bendesine onları K43/57 Mâye-i tedmîr-i ehl-i rafz u tuğyân eyledi K43/58

Sen ne câmuñ mestisin billah kimün hayrânısın G21 Kendiñ **aldurduñ** gönöl n'oldıñ ne hâl olmuş saña G22

Cedvel-keşîde kıt'a-i yâkuta **döndürür** G409 'Aks eyledikçe câmda ey sâki zülf ü hañ G410

Beyân itdi Nedîmâ gayr-ı menkût ile târîhin T.23/35 Bu ra'nâ çeşme-i pür-nûrı **yaptırdı** BeşîrAğâ T.23/36

5.2.1.3.4.3. -mA-

Korkmaz'a göre (2017: 184) fiil kök ve gövdelerinden olumsuz fiiller türeten yaygın bir ektir. ND'de de çokça kullanılmıştır.

*Ne bilür perveriş-i ebr-i bahâr-ı feyziñ K1/127 Gül-i vaşfiñ çemen-ârâ-yı bahâr **eylemeyen** K1/128*

*Nice zib-eşken olur gül çemen-i medhünle K1/129 **İtmeyen** kilkini yek-pârezebân-ı sûsen K1/130*

*Câme-i fethe virüp kâmet-i azmin revnağ K1/147 Gerden-i hasmdan **ayrılmaya** hem-vâre kefen K1/148*

*Dûr **olmasun** eliñden o tîğ-i cihan-güşây K3/135 Kim ferr ü tâbî 'âleme emn ü aman virür K3/136*

*Sîr-i meh-tâbiz fûrûğ-ı bahtdan bî-hûde mihr K3/15 **İtmesin** tahmîl-i minnet mâh-ı tâbân üstüne K3/16*

*Süzme çeşmin gelmesin müjgan müjgân üstüne K3/33 **Urma** zahm-ı sîneme peykan peykân üstüne K3/34*

*Ben kûhkûh derd olayum iştiyâkile G717 Bâr-ı nigâh o şûha heman şıklet **olmasun** G718*

*Nedîmâ dahı cünbiş **gelmedi** ol tâğ-ı ebrûya G785 Nigun-sâr oldı biñ kûh-ı taħammül irti'âşumdan G786*

*Çokdan giderdi Çine yahud Zengibâra dek G415 **Żabt itmeseydi** hâtır-ı müştâkı zülf ü hağ G416*

*Yalan olmaz o şûhuñ **görmedük** mey içdiğın ammâ G483 Bir iki kerrecik hem-bezm-i mestân olduğın gördük G484*

Örnek beyitlerde de görüldüğü gibi olumsuzluk anlamını “-mA-” verir.

5.2.1.3.4.4. -n- / (I)n- / -(U)n-

Korkmaz (2017: 185) bu ekin işlek bir çatı eki olduğunu asıl görevinin, genellikle geçişli fiillerden “olma” ve bazen de “yapma” bildiren dönüşlü fiiller türetmek olduğunu ifade eder.

*Yûsufistân-ı hayâl olmayıcağ vasfiñda K1/131 Neyle ma'mûr ola hâtır **denilen** beyt-i hazen K1/132*

*Velik **hissolunur** ki o nâz-perverdün K6/19 Derûnu içre bir endişe vü bir âteş var K6/20*

*Ƙuruldu taht-ı âli-baht tarz-ı dil-pesend üzre K10/5 **Döşendi** pîşgâha ol murassa' ferş-i hâkânî K10/6*

*Görmeyen âdeme el-ħağ ne kadar vaşf itsem K16/21 Nice **ta'bîr olunur** çağlağanuñ seyrânı K16/22*

*Bûy-ı gül **taqtir olunmuş** nâzuñ işlenmiş uci G13 Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş saña G14*

*Çözölmüş tügmeler çâk-i girîban nâfa dek inmiş G613 Buña **şabr olunur** mı zâhidâ sen 'âşık-ı zâr ol G614*

*Turup ammâ ki yine rakşa ser-âgâz edicek K1/103 Dest-i hâmun **görünür** çeşmine nevk-i sûzen K1/104*

*Şu şırma saçlara birden şarıldı sevdâlar K42/1 Emîn-i sîm-keşâna bu yıl **göründi** zarar K42/2*

*Bezm-i tahkîkde can gûş u gönül dîde gerek G443 **Görünen** gûş u çeşm meclis-i taklîde gerek G444*

“Yapma” ifade eden örnek ise şu şekildedir;

*Baş kaldırmadılar öğleye dek uyhudan K9/3 Yevm-i şek zevkına **hazırlanan** aḥbâb-ı kirâm K9/4*

5.2.1.3.4.5. -(I)r-/(U)r-

Korkmaz (2017: 186) bu ek için Eski Türkçedeki -(U)r ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türü olduğunu ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türettiğini söyler.

*Aḥteran tâ ki idüp ceş-i zalâm üzre hücum K1/143 **Geçire** kehkeşan gerden-i gerdûna resen K1/144*

*Olsa ger nâmiye feyz-i nazarından sîr-âb K9/60 Çeşm-i âhû **bitirür** bağda naḥl-ı bâdâm K9/61*

*Dil naḥdini bir dil-ber-i mümtaza **düşürdüm** TH115*

5.2.1.3.4.6. -t- / -(U)t- / -(I)t-

Korkmaz (2017: 188) ünlü ile ya da akıcı veya patlayıcı ünsüzlerden biriyle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek ettirgenlik fiilleri kuran işlek bir çatı ekidir. ND'de de aynı görevle kullanılmıştır.

*Gâvı **inletdi** belin bükdi basît-ı arzın K1/97 Zîr-i rânındaki pûlâd bilekli tevsen K1/98*

***Uyutdı** nâz ile müjgânın eyleyüp derhem G1017 Nigâh-ı mestini semmûr-ı câme-ḥâb içre G1018*

*Mest-i nâzım kim **büyütdi** böyle bî-pervâ seni G1201 Kim **yetişdürdi** bugüne servden bâlâ seni G1202*

*Seni meger ki gül-efsûn-ı nâz **terletmiş** G169 Ki sîb-i gâbgabuñ ey gönçe-leb gül-âb kôkar G170*

5.2.1.3.4.7. -ş- / -(I)ş- / -(U)ş-

Ergin (2007: 207) bu ekin eskiden beri ortaklaşma veya bir oluş ifade ettiğini söyler.

Ortaklaşma ifade eden örnek;

***Esenleşüp** dil ile güft ü gûya başladılar K7/33 Kulağ utınca işitdüm k'ider fakîri su'âl K7/34*

Oluş ifade eden örnekler;

*Cânâ şabâh **iriştiği** hâtır-nişan mîdur G755 Senden Nedîm-i zârdağı kâmin almadan G756*

*Mest-i nâzım kim büyütdi böyle bî-pervâ seni G1201 Kim **yetişdürdi** bugüne servden bâlâ seni G1202*

***İrişdi** nev-bahâreyyâmı açıldı gül-i Gülşen Ş56*

5.2.1.4. Fiilimsiler

5.2.1.4.1. Ad-fiiller

Korkmaz (2017: 747) ad-fiilleri, fiil ad ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları; kişi ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil adlarıdır şeklinde tanımlar.

Savran ise (2009: 53) ad-fiiller ile ilgili yapmış olduğu kapsamlı bir çalışmada ad fiillerin çekimsiz fiiller gibi bir oluş bildirdiklerini, olumlu ve olumsuz biçimleri yapılabildiği için fiil özellikleri taşıdıklarını fakat yargı bildirmediklerini ifade eder.

Türkçede -mAk, -mA ve Iş / -Uş ekleri ile kurulan üç ad-fiil türü vardır

*Sîhr ü efsûn ile tolmuşdur derûnun ey kalem G15 Zülf-i Hârûtuñ **demek** mümkün ki nâl olmuş saña G16*

*Barup kûyınğa **yıglamak** tiledüm bir şadâ tartup G77 Yügürdi min sârı ol gamze tîğ-i sürme-sâ tartup G78*

*Şaddin ki ceş-i işveye şâhum 'alem çeker G57 Muşhaf **komak** ferâzına
hatıun değil 'acebG58*

5.2.1.4.2. Sıfat-Fiiller

Korkmaz'a göre (2017: 784) sıfat-fiiller adından da anlaşılacağı üzere, sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir ve bir yandan sıfat bir yandan fiildirler.

Sıfat-fiiller için farklı terimsel adlandırmalar da vardır; Kaya (2010: 143) "Ortaçlar" derken Ergin (2009: 333) "Partisipler" terimini kullanmıştır.

5.2.1.4.2.1. -AcAk

Gelecek zaman sıfat-fiil ekidir. ND'de bu işlevle kullanılmıştır.

*Şabâdan evvel açup göğsün oşadum zülfün G711 Benüm de bir **anacak**
rûzgârum oldu bugün G712*

***Olacak** oldu heman çâre ne şimden sonra K9/19 İdelüm hükm-i kazâ destine
teslîm-i zimâm K9/20*

*Vardur huzûra **söyleyecek** bir sözüm anı G33 A'da kaçan uyur o zaman
söylerüm saña G34*

5.2.1.4.2.2. -An

Korkmaz (2015: 147) geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiillerden sıfatlar türeten ve bir işi yapmanı gösteren ad olarak da kullanıldığını söyler.

*Ammâ ne zikr ü fikr kim âgâh **olanlara** K3/21 Yâdı 'atâ-yı hâlet-ı kevn ü mekân
virür K3/22*

*Dâ'im **arayan** bulsa cüvânım seni bende G635 Bir gönçe gül olsam da seniñ
gülşeniñ olsam G636*

*Himmet-i âşafa **olan** mazhar M161 Olur ol çârsûya şeh-bender M162*

*Nehy-i esbâb-ı melâhîye k'ola tefriķa-sâz K1/71 Bulmaya haşre deĝin berbât-ı
nâhid **düzen** K1/72*

*Zihni çarh-ı nühümerâh-nümâ-yı sür'at K1/85 Merkez-i hâk vekârı nesak-
âmûz-ı **seken** K1/86*

*Vaşfi tahmîn iledir gerdîşiniñ cümle hemân K1/107 Var mı yoħsa tek ü tâz eyler
iken onu **gören** K1/108*

*Ne bilür perveriş-i ebr-i bahâr-ı feyziñ K1/127 Gül-i vaşfiñ çemen-ârâ-yı
bahâr **eylemeyen** K1/128*

*Yûsufistân-ı hayâl olmayıcak vasfında K2/131 Neyle ma'mûr ola hâtır **denilen**
beyt-i hazen K2/132*

5.2.1.4.3. -ar

Korkmaz (2017: 168) bu ekin aslında geniş zaman sıfat-fiil eki olduğunu ve bu ekin eklendiği fiilin gösterdiği işi bir özellik olarak “her zaman üzerinde bulundurma” niteliğinde sıfatlar ve bazı kalıcı adlar türettiğini söyler.

*Şûhdur tâ şöyle refâtârı ki fark itmez bağan G743 Şöyle gitsen serv-i âzâdum
aķar sularla sen G744*

5.2.1.4.4. -dİk / dUķ

Korkmaz (2017: 149) bu ekin geçmiş zaman sıfat-fiil eki olduğunu ve sıfat biçiminin daha çok olumsuz şekillerle kurulduğunu söyler.

*Dilimle **uğradıgum** kayda ben bu 'âlemde K6/39 Ne bülbül uğradı ne tûti-i
şeker-güftâr K6/40*

*Dirîgâ **olmadık** bir dil-güşâma'şûkâ dil-dâde G871 Hele âyînemiz bî-baht
rûşenger huşûşunda G872*

*Râsihin bu matla'ı tazmîn idüp sâkî-i kilik K2/31 Nukl sundı **çekdiğüm** sahbâ-
yürfân üstüne K2/32*

*Billah koyma **bildiğün** elden felek hemân K3/117 Bir gün seniñ de lâyıķı nâh u
fiğan virür K3/118*

*Bu şevķe ben de bir tâze ğazel tarh ideyüm bâri K5/17 Bu gün seyr **itdiğüm** ol
nâz-perver nev-cüvân üzre K5/18*

*Zuhûr-ı mihrinün bir zerresin gösterdi âfâķ K5/45 Hücûm **itdikde** feyz-i pertev-
i hurşîdkân üzre K5/46*

*Pûşîde kıldı ka'be-i 'uşşâķı zülf ü haķ G430 Gûş **eyledikde** nâminun İbrâhim
olduğın G429*

*Gel ey esîr-i zülf-i perîşânun olduğum G621 Bilmez misün rübûde-i çevĝânun
olduğum G622*

***Gördükçe** bendeni bu şeker-handeler nedür G625 Bildün mi tûti-i şekeristânun
olduğum G626*

*Söyleyün sâķîye **öldükde** Nedîm-i zârına G823 Eylesün tahmîr-i huşt-ı lahd
hâķ-i kûzeden G824*

5.2.1.4.3. Zarf-fiiller

Korkmaz'a göre (2017: 841) zarf-fiiller, bir yanıyla fiil, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileridir.

5.2.1.4.3.1. -(y)Up

Korkmaz'a göre (2015: 156) fiilin gösterdiği işten biraz önce veya onunla aynı zamanda yapılan bir işi gösterir.

*Server âma 'zûr ola bu kâr-ı küstâhânesi K1/63 Eyleme redd **eyleyüp** rüsvâ habîb-i kibriyâ K1/62*

***Başlayup** cûşişe tab 'umda mezâyâ-yı sühân K2/1 Mevc-hîz oldu yine lücce-i deryâ-yı 'Aden K2/2*

*Hüsn-i matla 'da **idüp** çeşme-i mihrirîzân K2/3 Eyledi hükümünü icrâ yine tab '-ı rûşen K2/4*

*Niçe şâhid ki hırâm eylese râhında **durup** K2/9 'İşve vü nâz u niyâz ile çekerler gerden K2/10*

***Açılup** tâb-ı temûz ile o gül pîrâhen K2/27 Gelmiş âgûş-ı girîbâne şikâf-ı dâmen K2/28*

***Varup** bir derdmendi **aldayup** mekr itme tek kâfir G611 Dilersen âdem öldür yara kes kan iç ciğer-hâr ol G612*

***Bakup** o şûhla nâz ü niyâz meşk iderüz G893 Gülün tebessümüne bülbülün terânesine G894*

*Biz topuk çalmada siz zevk u şafâda her şeb G955 **Kaldırup** ka 'b-ı muhannâ gibi câm-ı bâde G956*

*Pejmürde **kılup** hâtırı tutma dili teng R14 Râm **idüp** dünyâyı emrüne Hudâ TH29*

*Hem-vâre süresin zevk ile şafâ TH3 Kad **çeküp** her bir nihâl-i tâzesi tûbâ gibi TH41*

*Neş'e-i hûn-ı ciger gözde gözüm sâgarda G651 Gamze reşk itdi **görüp** cilve-i nûş-â-nûşum G652*

5.2.1.4.3.2. -(y) Inca

Bu ekin yapısıyla ilgili farklı görüşler söz konusudur. Uçar (2012: 39-40) “-inca” zarf fiili üzerine yaptığı bir çalışmada ekin yapısı ile ilgili farklı görüşleri şöyle açıklar: Gabain ve Korkmaz'a göre (-g fiilden isim yapma eki + -ı iyelik eki + ça eşitlik hâli eki (<-g + ı + n + ça), J. Deny'e göre bu ek *kan + Çañ~*kan + çañ şeklindedir,

Kononov'a göre -gın~-gan +-ca<cağ, Ergin'e göre -gın+ça, Banguoğlu'na göre ise de -Icak (<-gU + çA) zarf-fiiline bir zamir n'sinin getirilmesiyle meydana gelmiştir.

*Ben ğam-ı imrûzu fikr itmekde ferdâlar geçer G1083 Sen **şalınca** va'deni ferdâya yüz biñ nâzile G1084*

***Süzüldüğince** çakır keyf çeşm-i şeh-bâzuñ K11/35 Hamâme-beççe gibi dil şakır şakır ditrer K11/36*

5.2.4.3.3. -dikça / -dukça

Korkmaz'a göre (2015: 150) bu ek geçmiş zaman sıfat-fiili olan “-dik” in eşitlik durum eki “+ça” ile birleşmesinden meydana gelen bir zarf-fiil ekidir.

*Te'yîdin **eyledikçe** irâdet o şâha da K3/27 Bir böyle şîr-i nerre-i gitî-sitan virür K3/28*

*Nef'î dahı ademde **işitdikçe** sözlerüm K3/111 Şâbâş u âferîni cihan-der-cihan virür K3/112*

***Geldikçe** ceş-i derd-i şehensâh-ı himmetüm K3/121 Sabra esâs-ı kal'a-i Mâzenderan virür K2/122*

*Ne mümkün pâyine sâyide itmek cebhesin Rüstem K5/42 Bir iki mâh-ı nevnâk **işitmedikçe** âstân üzre K5/42*

*Hâk mü'eyyed eylesün dâmâd-ı âlî-şânun K4/93 Âsman **turduçça** olsun zîb-i şadr-ı dâverî K4/94*

5.2.4.3.4. -ken

Korkmaz (2015: 157) bu ekin genelde ek fiille kullanılan fiilde zaman gösteren zarf-fiil eki olduğunu söyler.

*Lâfi ko sen var **iken** arada billah Nedîm K1/149 Baht-ı bî-çâre yi bî-hûdedir itmek maṭ'an K1/150*

*Vasfi tahmîn iledür gerdîşiniñ cümle hemân K1/107 Var mı yoḥsa tek ü tâz eyler **iken** onu gören K1/108*

Elde mey divân-ı Câmî vü Neşâfî der-miyân K2/27 Beyt okurken şîve-i nâhid-i şahşân üstüne K2/28

*Fahr **iken** ecdâduma ol âstânun ḥidmeti K4/85 Ḥazret-i Sultân Ebü'l-fethin zamânından beri K4/86*

*Pâdişâhân-ı selefden bunca iḥsanlar görüp K4/87 Her biri **olmuşken** ol bâb-ı refî'ün çâkeri K4/88*

*Ben kulun bî-kes muhakkak şöyle **qalmışken** yetim K4/89 Mihnet ü endüh ile ağlar gezerdüm serseri K4/90*

5.2.4.3.4.5. -araq / -erek

Ergin'e göre (2099: 341) bu ek Osmanlıcada ortaya çıkmış yeni bir ektir ve “-a, -e” zarf fiil eki ile “-raq, -rek” karşılaştırma ve büyütme ekinin birleşmesinden doğmuş olabilir.

*Tutalum **arayaraq** bulmuşum anı ammâ K6/57 Qabûl kılmayup eylerse nezrim istihkârK6/58*

*O tıflı gör ne kıyâmet nigâr olur **giderek** G555 Hırâmı düşmen-i şabr u qarâr olur **giderek** G556*

5.2.2. Çekim Ekleri

5.2.2.1. İsim çekim ekleri

İsim çekim eklerinin çekimli halleri aşağıdaki gibidir.

5.2.2.1.1. Çokluk eki

Çokluk eki eklendiği kelimenin birden fazla olduğunu gösterir. Aşağıdaki örneklerde ise +lAr ekinin durum ekleri ile kullanımını görülmektedir.

*Baqa **pistanlar** turunc olsun heman-dem neyleyüm G581 Ruhları gül çeşmi bādâm olsa da mâni ' değül G582*

***Tâvûslar** gibi çemenistâna çık yüri G623 Ey men fedâ-yı hâlet-i cevlânun olduğum G624*

*Görüp **ellerle** mey nûş itdiğin lâyıq mıdur zâlim G661 Ola sîh-i kebâb-ı laht-ı dil her nevk-i müjgânun G662*

***Giceler** eyler 'azm-i nahlistân M13 Vâşıl olur aqa seher-hîzân M14*

*Meh ü mihrün senün olsun felek biz 'ıyd gehlerde G475 Hilâl **ebrûlarun** hurşîd-i tâbân olduğun gördük G476*

***Kûhsârları bâğları kaşrları** hep K18/29 Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdurK18/30*

*Hudâ o **günleri** göstermesün ki itmişdi K11/91 Cihânızâr pey-â-pey gelen kederli haber K11/92*

*Defter-keş-i meâ 'yib-i nâs olma merdiseñ G59 Kıl zâtını **nazarlara** mecmû 'a-yı edeb G60*

*Sû-yızan eyleyemem **ğayrilere** ammâ kim G1163 Derd-ı 'aşkuñla Nedîmâ hele rencûr gibi G1164*

*Âh ile def' ider erbâb-ı derun sûz-ı dilin G527 Serd olur germ **havâlarda** suyu çehûñ G528*

*Bi-hamdillah kederler geçdi ğayri vâktidür olsun Tb.21 **Binişlerde** şafâlar zevkler dil-cûy şöhetler Tb.22*

*Devletle olup kâm-bîn'izz ü sa'âdetle karîn K40/43 Olsun **hañâlardan** emîn mânend-i âhû-yı harem K40/44*

*Perde-pûş olduĝda hañ-ı ruhsârına fikr it hele G491 İtdiĝin **işlerden** ey meh-rûh icâp itmez misün G492*

***Baĝlarla** buldı ruhsârın gibi hüsñ ü cemâl Ş98 'Âkıbet gönñüm esîr itdiñ o ĝisûlarla sen G729*

*Görüp **ellerle** mey nûş itdiĝin lâyıķ midur zâlim G661 Ola sih-i kebâb-ı laht-ı dil her nevk-i müjĝânum G662*

5.2.2.1.1.1.8. İyelik eki: + lAr + ı

Bu kullanım "lar" ekinin iyelik eki ile birlikte kullanıldığı durumdur.

*'Uĝde-i hâtırı biz halle şitâb itdikce G1181 O büt-i ser-keşün **ebrûları** pür-çîn oldı G1182*

*'Uşşâkuñ olsa n'ola fedâ naĝd-i **canları** G1215 Seyr itmedüñ mi dünki fedâyî **cüvanları** G1216*

*Sar tıfl iken o şûhı dahı nâmi almadan G747 Zevķ ehlinün **büyüklere** peyĝâmin almadan G748*

*Nâz ile piste-i nemekin şundi **leblere** G749 Câmı çeküp elindeki bâdâmin almadan G750*

5.2.2.1.2. İyelik Eki

Korkmaz (2017: 277) bu ekler, adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren, sahiplik gösteren ve adlar ile adlar arasında bağlantı kuran eklerdir.

ND'de iyelik çekimleri şöyledir:

5.2.2.1.2.1. Teklik I. kişi iyelik eki +m

Oldı mi'mâr-ı hüner şâhid-i endîšem için K1/6 Böyle bir hâne-i âyîneye bünyâd-efken K1/7

Tûtî-i nâttıkama nisbet ile Bebgânın K1/15 Nağme-i nazmı hem-âvâze-i feryâd-ı zağan K1/16

Şeh-i nev-sikke-i nazmum ki benüm mülkümde K1/17 Zer-i hurşîd ise de nâseredir naqd-i kühen K1/18

Oğşayup gabgabun el sevdiğüm insâf mıdır K1/35 Âşıkun dâğına der-kâr ola nevk-i nâhen K1/36

Râsihün bu maṭla'ın tazmîn idüp sâkî-i kilik K2/29 Nuql sundı çekdiğüm sahbâyı 'irfân üstüne K2/30

Gül naḥl-i çâr-bâğ-ı mekârüm ki bir gülün K3/57 Ğâfil sekiz behište viren râyegan virür K3/58

Eşkümde böyle şu'le nedendür meger ki sen G595 Çünsüz u tâb giryede pinhansun ey gönül G596

Sînemi deldi bugün bir âfet-i çâr-pâreli Ş72

5.2.2.1.2.2. Teklik II. kişi iyelik eki +n

Dîde-i ibretün aç bağla zebân-ı gileyi K1/135 Kabz u bast-ı dü-cihan çünkü bilürsin kimden K1/136

Süzme çeşmün gelmesün müjgan müjgân üstüne K2/31 Urma zaḥm-ı sîneme peykan peykân üstüne K2/32

Bülbüllerün ister seni ey gönçe-dehen gel Ş5

Bîgâne gamzen âşık nâdâna âşinâ G1 Tâ-key tegâfûl ey büt-i bîgâne âşinâ G2

*Hüsnüni seyreyleyüm de gördüğüm yer ol güli G579 **Gözün** gibi beni bîmâr kılduñ sen de bîmâr ol G620*

*Şive-i güftârı hemşîren mi öğretti saña G73 Her **sözün** şîrîn-zebânum cânuma cân oldu hep G74*

5.2.2.1.2.3. Teklik III. kişi iyelik eki +I/+sI

*Lutfunun bir şekerin **handesi** âb-ı hayvân K1/79 **Çahrının** bir nefes-i serdi lehîb-i külhan K1/80*

***Cebhesi** gülşen-i İslâma meh-i ferverdî K1/77 **Bâğ-ı** bed-ğâhına şemşîr-i hilâl-i Behmen K1/78*

***Vücûdî** ham gümüşden beyâz gülden nerm K6/11 **Boyu** henüz yetişmiş nihâlden hem-vâr K6/12*

*Nice çıkam 'acabâ **'uhdesinden** ol nezrin K6/61 **Çalır** mı âh benüm gerdenümde yohsa bu bâr K6/62*

*Can **riştesi** biri birisi mâhhâlesi G407 **Tutdı** netîce enfüs ü âfâk-ı zülf ü hañ G408*

***Birisi** şerh yazdı biri itdi taşîye G417 **Alup** miyâna hikmetü'l-işrâkı zülf ü hañ G418*

*Nice teşbîh olunsun ergüvâna rûy-ı gül-günun G455 **Anun** **hüsni** sebük-rev rengi ammâ dâ'imâ bunun G456*

5.2.2.1.2.4. Çokluk I. kişi iyelik eki +mUz

*Sâkiyâ pertev i câmından alırken hurşîd K2/33 **Çeşmimiz** târ ide lâyık mı şeb-i derd ü mihen K2/34*

*Söylenmez o perî ile seyr-i **hişarumuz** G35 **Zan** itme ey dil anı heman söylerüm saña G36*

*Şafvet-i **tab'imuz** artırdı gurûr-ı hüsnün G1183 **Mest-i** nâzım bakup âyîneye hod-bîn oldu G1184*

*Veliyy-i ni'metimiz **pâdişâhımız** efendimiz Tb.15 **Mişâl-inûr-ı** nezzâre **gözümüzden** nihân oldu Tb.16*

5.2.2.1.2.5. Çokluk II. kişi iyelik eki +ñuz

*Bizde eyler imtihan çeşmânı sihrin hep Nedîm G971 **Tahta-i** meşk-i **füsûnuz** şimdi biz câdûlara G972*

5.2.2.1.2.6. Çokluk III. kişi iyelik eki +IArI

*Başa pistanlar turunc olsun heman-dem neyleyüm G581 **Ruĥları** gül çeşmi
bâdâm olsa da mâni ' deĝül G582*

*Sar tıfl iken o şûhı dahınâmı almadan G747 Zevk ehlinün **büyükleri** peygâmın
almadan G748*

*Bûs-ı lebüñ olmazsa çeker kâse-i hûn-âb G913 Bakmaz gamuñ **âşûfteleri** bûd
u nebûde G914*

*Ŧagda şayd-ı ĝazâl itmeĝe ĥasret mi çeker G947 Hânede **ĝözleri** âhûsin iden
âmâde G948*

5.2.2.1.2.7. Teklik I. kişi iyelik +bulunma durum eki

Bu maddede Teklik I. kişi iyelik eki ile bulunma durum ekinin kullanımı görölmektedir.

***Eşkümd**e böyle şu'le nedendür meĝer ki sen G595 Çünsüz u tâb giryede
pinhansun ey ĝöñül G596*

*Neşve-i mey dâmen-i **destümd**e bir ser-çeşmedür G569 Câm-ı Cem bir lâle-i
ĥod-rûsudur kûhsârumuñ G570*

5.2.2.1.2.8. Teklik II. kişi iyelik eki + ayrılma durum eki

Bu maddede Teklik II. kişi iyelik eki ile bulunma durum ekinin kullanımı görölmektedir.

*Efendüm **ĥidmetünden** cümleyi dûr itmesün bârî K23/17 Celâl ü ĥaşmetün
ârâyiş-i hîş ü tebâr olsun K23/18*

*Ŧutar ĝöbek borusu ĝonçeyi açıldıkça G513 Şikâf-ı **pîrehenünden** o gül gibi
nâfuñ G514*

5.2.2.1.2.9. Teklik III. kişiyelik eki + ilgi durum eki

Bu maddede teklik III. kişi iyelik eki ile ilgi durum ekinin kullanımı görölmektedir.

***Çeşmânınuñ** öğrensem o kâfirce nigâhın G641 Bir lâĥza Nedîm-i nigeĥ-i pür-
fenün olsam G642*

Çekse bir câm eger ol gonçe-dehen hem çün gül K13/5 Çâki dâmânınun âğûş-ı girbâna gelür K13/6

5.2.2.1.2.10. İyelik eki + yönelme durum eki

Bu maddede Teklik III. kişi iyelik eki ile yönelme durum ekinin kullanımı görülmektedir.

Bakup o şûhla nâz ü niyâz meşk iderüz G893 Gülün tebessümüne bülbülün terânesine G894

5.2.2.1.2.11. Teklik III. kişi İyelik eki + belirtme durum eki

Bu maddede Teklik III. kişi iyelik eki ile ilgi belirtme durum ekinin kullanımı görülmektedir.

Nesîc-i fitneye nakş olmak ister ol tannâz G891 'Aceb mi zülfünü peyveste itse şânesine G892

5.2.2.1.2.12. Teklik I. kişi iyelik + vasıta durum eki

Süvâr ol ey perî gerdişler it gül-gûn-ı çeşmümle G781 Ki ben ebrû-yı zînâmâde itdüm aña kâşumdan G782

5.2.2.1.2.13. İyelik ekinin işlevleri

ND'de iyelik ekinin işlevleri şöyledir:

5.2.2.1.2.1.13.1. İsim tamlaması kurma

O gavgânun yerine kıldı dest-i bezl-i ihsânun K8/5 Cihanda herkese bir güne lutf-ı râhat-ı efzâyî K8/6

Görmeyen âdeme el-hak ne kadar vaşf itsem K16/21 Nice ta'bîr olunur çağlağanun seyrânı K16/22

Her semte kim 'azm eyleye 'âlem meserretle dolar K28/3 Bir gurre olmuş rahşınun altında gûyâ şubh-ı 'ıyd K28/4

5.2.2.1.2.1.13.1.1. Tamlayanı zamir olan isim tamlamasında;

Nice teşbih olunsun ergüvâna rûy-ı gül-gûnun G455 Anun hüsni sebük-rev rengi ammâ dâ'imâ bunun G456

Zer-i hürşidini mîzân ile şarf eyler çarh K13/59 Nice yanında anun bahşîşi meydâna gelür K13/60

*Destîde kadehde toyamam görmeğe bârî G637 Ey gevher-i şeffâf **senün** mahzenün olsam G638*

5.2.2.1.2.1.13.2. Sıfat tamlaması kurma

*Gerden-i şâfî beyâz öyle ki kâfûr gibi G1155 **Çeşm ü ebrûsı siyâh** öyle ki semmûr gibi G1156*

5.2.2.1.3. Ad çekimi ekleri

Korkmaz'a göre (2017: 112) ad çekimi ekleri cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan eklerdir.

5.2.2.3.1. İlgî Durumu: +U_η / +nU_η

Eklendiği adla başka bir ad arasında ilgi bağı kurar. İlgî durumunun kullanımı ND 'de aşağıdaki gibidir:

*Tûtî-i nâtıkama nisbet ile **Bebgânun** K1/17 Nağme-i nazmı hem-âvâze-i feryâd-ı zagan K1/18*

*Gâh ol şuhu gehî tab'ını vasf eyleyerek K1/41 Bilirüm kasdını billah **Nedîmânun** ben K1/42*

*Saf-şikâf ü sipeh-ârâk' olmaz tâs-ı sipihr K1/49 Bir sipâhî **kulunun** farkı nahûd-ı âhen K1/50*

*İbn-i Hâcib harem-i fazluña derbân-ı kemîn K1/55 Mîr **Sadrun** serine mevki-ı na 'lime'men K1/56*

*Sen tolı üç def'acık çek câmu da sonra **senün** G587 **Vuşlatun** muhtâc-ı ibrâm olsa da mâni' değül G588*

*Ey büt-i 'attâr baña hâl-i **müşkînün** gibi G583 'Anber olsun da biraz hâm olsa da mâni' değül G584*

*Bakup o şûhla nâz ü niyâz meşk iderüz G893 **Gülün** tebessümüne **bülbülün** terânesine G894*

5.2.2.3.2. Yükleme Durumu: +I

Cümlede geçişli fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durumdur. ND'de yükleme durum ekinin kullanımı aşağıdaki gibidir:

*Bu halde **anı** gördüm şikâf-ı revzenden K7/27 Şitâb ile yetişüp geldi peyk-i bād-ı şimâl K7/28*

Serde bir dâğ yakup **nâmuñi** hürşîd kodı K1/111 İ'tirâf itdi saña rıkkını
gerdûn-ı kühen K1/112

Beni hândân olur zan itme kaşd-ı işret itdikçe G785 İder der-yûze-i hun-
dîdecâm-ı erguvânımdan G786

Bize geldikde inkâr eyleme **ıkrârıñı** zâlim G851 Demişsin yok demezdüm
bâde-i şîrin-güvâr olsa G852

İsterüm saña **nâmını** diyeyüm M15 Lîk yok evveli ki söyleyeyüm M16

Semmûruñı kaplat bu sene kırmızı şâla Ş10

5.2.2.3.3. Yönelme Durumu: +(y)A

Kelime gruplarında ve cümlede adın fiile yöneldiğini ve yaklaştığını gösterir.
ND'de yönelme durum ekinin kullanımı aşağıdaki gibidir:

Oldın mi'mâr-ı hüner şâhid-i endîşem için K2/7 Böyle bir hâne-i **âyîneye**
bünyâd-efken K2/8

Pâyine rîhte yüz şerm ile sadâb-ı hayât K2/11 Her ser-i mûyuna âvîhte biñ Çîn
ü Hoten K2/12

Mîve-i **bâğa** sudûr itse egerzin hârı K2/72 Tâ ebed kalur idi nakş-ı nebâtî ergen
K2/73

Cedvel-keşîde kıt'a-i **yâkuta** döndürür G409 Aks eyledikçe câmda ey sâkizülf
ü hañ G410

Tağup kemend **boynına** döndürdi Ka 'beden G413 Çekdi çevirdi zâhid-i zerrâkı
zülf ü hañ G414

Küsûf-ı illet olup ber-ıaraf cism-i şerîfinden Tb.7 Yine çün mihr-i enver **'âleme**
pertev-feşân oldı Tb.8

Semmûr desem **cünbişe** başlar ebrû R28

5.2.2.3.4. Bulunma Durumu: +dA

Bulunma durum eki; fiilin yerini gösterir. ND'de de aynı kullanım vardır.
STT'nden farklı olarak ND'de t'li kullanımlar görülmez:

Başlayup cûşişe **tab'umda** mezâyâ-yısühan K1/1 Mevc-hîz oldu yine lücce-i
deryâ-yı Aden K1/2

Hüsn-i **matla'da** idüp çeşme-i mihrirîzân K1/3 Eyledi hükümünü icrâ yine tab'-
ı rûşen K1/4

Safi bir **lahzada** hârûtsitân oldu yine K1/5 Şöyle gird olmuş Firengistân birikmiş bir yere G17

Şonra gelmiş gûşe-i **ebrûda** hâl olmuş saña G18 Turfâ efsûn okudu bu kalem-i câdû-fen R25

‘Âşıkklarının **itmede** zahmına rûfû R26 Mirrih heybetini görüp der pesend ile G45

Şekl-i **melekde** şîr-i jıyan söylerüm saña G46 Sen kim **gözümde** nûrsun ey şeb-çerâğ-ı nâz G55

Meh gayre gamla âyine-i germ olur bu şeb G56 Şevk ile **meyletmede** diller gülistan seyrine Ş40

5.2.2.3.5. Çıkma Durumu: +dAn

Çıkma durumu fiilin çıktığını, uzaklaştığını gösterir. Fakat tek şekilli olarak görülür. t’li biçimine rastlanılmaz.

Reng reng itdi çerâğındaki pertev bezmi K1/13 Mağz-ı **tâvûsdan** almış gibi tab ‘um revğan K1/14

Nice ma ‘den ki cihân oldu dem-i kâvişte K1/23 Bu şerer-pâre ser-i tîşe-i **endîşemden** K1/24

Sâkiyâ pertevi **câmuñdan** alurken hûrşîd K1/31 Çeşmim iztâr ide lâyıķ mı şeb-i derd ü mihen K1/32

Tâgaçık da **bâğlardan** eyle bu sırra nazar Ş110 Çemenler döndi rûy-ı yâra reng-i lâle vü **gülden** Ş58

Gül mevsiminde tevbe-i **meyden** benim gibi G593 Zannum budur ki sen de peşîmansun ey gönül G594

Sen ki bülbül gül için nâle idersin bî-derd G685 Seni **gülden** ayırur âlev ü feryâduñ için G6864

Hayfâ güdâz sine-i hasret-**keşîdeden** G689 Â boldı aķdı dildeki peykânı **dîdeden** G690

Fürûğ-ı re’yi âfaķ-ı cihâna saldı bir pertev T.1/7 O pertevdür o kim subhñ **cebîninden** olur peydâ T.1/8

5.2.2.3.6. Vasıta Durumu: +IIA

Adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki hareketle “aracı” olarak kullanıldığını veya “birliktelik” gösteren durumudur.

Alicak hükm-i kifâ'etle arûs-ı sadrı K1/57 Tâk-ı gerdûna yazıldı mesel-i vâfaka-şenn K1/58

Şîr ü şekkerne saq-i hükm-i sitârenle sü'ûd K1/117 Âb u âteş hadağ-ı dîde-i bahtuñla vesen K1/118

Şems ü işrâka şebîh tab'-ı münîrûñle zekâ K1/115 Güher ü âba mesel taraf-ı zebânuñla sühan K1/116

Ġamze-i fettânuñı koyduñ ki yıkdı 'âlemi G731 Bahşse dalmışken çeh-i Bâbilde câdûlarla sen G732

Girîban çâk olup hayretle şundum destine nâ-gâh G759 Dil-i sad-pâreyi ben şâne zannetdüm telâşumdan G780

Senüñle terk-i riyâdenlû güçdür ey vâ'iz G887 Şarâba tevbe Nedîm-i günâhkâra göre G888

5.2.2.3.7. Eşitlik Durumu: +ça

Eklendiği ad ile fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında karşılaştırma yapar ve farklı özelliklerle eşitlik ilişkisi kurar.

'Adûlar rütbe-i ikbâlünî bir hoşça fark itsün K10/77 Cilâ vîrsün çeküp çeşmânına kuhl-ı şîfâhânı K10/78

5.2.2.2.2. Fiillerde kip ekleri

5.2.2.2.2.1. Haber kipleri

Öğrenilen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve şimdiki zamanın çekimli halleri bu bölümde incelenecektir.

5.2.2.2.2.1.1. Görülen geçmiş zaman -dI /-dU

Fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamalanmış olduğunu gösterir.

5.2.2.2.2.1.1.1. Görülen geçmiş zamanın kişilere göre çekimi

ND'de görülen geçmiş zaman çekimi şöyledir:

I. Teklik kişi

Âlemün gördüm ki ebr-i feyz-i bârân üstüne K2/01 Şevk müstevlît amâm eczâ-yı ekvân üstüne K2/02

Heman *hitâb* idüp ey âftâb-ı nâz **didüm** K6/27 Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr K6/28

Kaçan **geldüm** der-i iqbâle ol dem dest-i ihsânun K8/81 Kef-i nâ-kâmıma şundu ru'ûs-ı sîm-sîmâyı K8/82

Çekildüm yâkaşından câm-ı la 'l-i yârdan **geçdüm** G787B eni ta 'n-ı adû billah bîzâr itdi cânumdan G788

Bir muşra ' **işitdüm** yine ey şûh-ı dil-ârâ Ş17

II. Teklik kişi

Dün çemende sevdiğüm mestâne geçdün **bağmadun** G797 Serv refâtun görüp başın şalardı dûrdan G798

Gâmze-i fettânunı **koydın** ki yıkdı 'âlemi G731 Bahş dalmışken çeh-i Bâbilde cādûlarla sen G732

İdüp hem seyr-i deryâgeşt-i şahrâhoş havâlarla K23/13 Şafâ kesb **itdün** ' âlem re'fetünle kâmkâr olsun K23/14

Rûh-ı Eflâţun didi yok yok haţâ **itdün** haţâ T.14/5 'Âlem-i câh u celâlün bu yeni dünyâsıdur T.14/6

III. Teklik kişi

Dâr-ı huldun bir muşanna ' beytidür yahud didüm T.14/7 **Didi** Rıdvan yok bu beyt-i cennetin ma 'nâsıdur T.14/8

İtdi sefi ddîde-i 'uşşâkı baır-ı eşk G153 Ol kıç levendi şûhm eger Akdenizlidür G154

Âşûp **düşdi** bezme dutuldı o âftâb G307 Devr-i piyâle fitne-i devr-i kamer midür G308

I. Çokluk kişi

Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrün **işitdük** G1123 Tenhâca varup Gökşuya 'işret var içinde G1124

Vâkıf **olduk** cümleñ ahvâline **bildük** ki Hâk K43/29 Vüs 'at-i mülki rehîn-i 'Âl-i Osmân eyledi K43/30

Efendüm hağ budur kim devletünde 'âlem **itdük** pek K23/11 Neşât u şevk u şadı böyle dâ'im bî-şümâr olsun K23/12

II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Çokluk kişi

Beni gird-âba şalup yâra bu şebten hâca G647 **Gitdiler** zevrak-ı şahbâ ile 'aql u hûşum G648

Âfet-i can **didiler** gamze-i cellâduñ için G679 Nahl-ı gül **söylediler** kâmet-i şimşâduñ için G680

Bu mışra'-ı garrâyı Nedîmâdan işitdük T.17/7 Nûrâyetini **yazdılar** o vech-i şabiha T.17/8

Cihanda yâd olunmağ çün ol kâr-ı pesendide T.29/37 Diküp seng-i nişân ol câyı çünkim **kıldılar** mümtâz T.29/38

5.2.2.2.1.1.2. Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi

I. Teklik kişi

Mû-be-mû dikkatler itdüm kıl kadar fark **itmedüm** G799 Kaşlaruñ billah begim düşündeki semmûrdan G800

II. Teklik kişi

Uşşâkuñ olsa n'ola fedâ naqd-i canları G1215 **Seyritmedüñ** mi dünki fedâyî cüvanları G1216

Gelmedüñ görmedüñ ahvâlümü dâd eylemedüñ K13/9 Görse kâfir benüm ahvâlümü îmâna gelür K13/10

Alduñ hadeng-i cevrüñi sînemde koymaduñ G1189 Ey kaşları keman katı cevreyle dññ katı G1190

III. Teklik kişi

Nedîmâ dahı cünbiş **gelmedi** ol tâk-ı ebrûya G785 Nigun-sâr oldı biñ kûh-ı taħammül irti 'âşumdan G786

Kâfir kıızı **tükenmedi** mi mâtem-i peder G1231 Sâgar çeküp kızılca sürünmez misün dahı G1232

I. Çokluk kişi

Bü'l-'aceb hâleti var **bilmedük** ol şühî Nedîm G181 Vaşî şâhin mi yaħud kumrî-i âvâre midür G182

Dirîgâ **olmaduğ** bir dil-güşâma' şûkâ dil-dâde G871 Hele âyînemiz bî-baħt rûşen ger huşuşunda G872

Yalan olmaz o şühüñ **görmedük** mey içdiğın ammâ G483 Bir iki kerrecik hem-bezm-i mestân olduğın gördük G484

II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.2.2.1.1.3. Görülen geçmiş zamanın soru şekli

*Kâfir kıızı **tükenmedi mi** mâtem-i peder G1231 Sâgar çeküp kızılca sürünmez misün dahı G1232*

*Faşl-ı gül **geldi mi** âyâde yüpürsân olarak K13/15 Bülbülü kûçede gördüm ki gülistâna gelür K13/16*

5.2.2.2.1.2. Duyulan geçmiş zaman

Duyulan geçmiş zamanda, geçmişte olan olaylarda sonradan duyma, sonradan öğrenme ve sezme manası daha çoktur.

I. Teklik kişi

*Sînemde 'aşkıñnı tıtalum **itmişüm** nihân G1195 Ammâ ki kande şaklayayum âh-ı hasreti G1196*

II. Teklik kişi

*Billah ne saht âteş **imişsün** göñül meger G1227 Ğarķ olduñ eşk-i hûna söyünmez misün dahı G1228*

*Bize geldikde inkâr eyleme ıkrârıñı zâlim G851 **Demişsün** yok demezdüm bâde-i şîrin-güvâr olsa G852*

III. Teklik kişi

*Ğaddeden **geçmiş** nezâket yâl ü bâl **olmuş** saña G11 Mey **süzülmüş** şîşeden ruhsâr-ı âl **olmuş** saña G12*

*Bûy-ı gül taķtır **olunmuş** nâzuñ işlenmiş uci G13 Biri **olmuş** hoy birisi dest-mâl **olmuş** saña G14*

*'Uġârid lâf **ururmuş** hüsn-i ġatta nâsmân üzre K25/16 Ķalem al deste anuñ nây-ı kikliñ bî-şadâ eyle K25/17*

I. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı

III. Çokluk kişi

*İki cânibden **almışlar** o tıfl-ı şûhu âgûşa T.30/27 Aña gûyâ ki deryâ dâye olmuş kûh ise lâlâ T.30/28*

5.2.2.2.2.1. Duyulan geçmiş zamanın olumsuzu

I. Teklik kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

II. Teklik kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Teklik kişi

*Mekteb-i sînede bir tıfl-ı havâyîdir dil G561 Kim henüz **anlamamış** farkını 'aşk u hevesün G562*

*Cihân içre nazîri **gelmemişdür** nükte-danlıkda K12/52 Hüner kıadrin bilür bir şehriyâr-ı pür-semâhatdur K12/53*

I. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.2.2.2.1.2. Duyulan geçmiş zamanın soru şekli

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.2.2.2.1.3. Geniş zaman

Korkmaz (2017: 559) geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alan geniş zaman, her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahiptir.

I. Teklik kişi

*Nedîmâ şî 'rimi tertîb iderdüm **korğarum** ammâ G663 Yaka nazmumdaki sûz u güdâ zevrâk-ı dîvânım G664*

*Bir siyeh-mesti ser-endahte itmek **dilerüm** G653 Bâde-veş geldi Nedîmâ yine vakt-i cûşum G654*

*Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker **şanurum** G161 Ne gönçedir o dehen koçlasam şarâb **koçar** G162*

II. Teklik kişi

*Nâzdan hâmûşsun yoğsa zebânun tuymadan G741 İstesen biñ dâstan **söylersün** ebrûlarla sen G742*

*Bül-'aceb ayyâr-ı efsungersin ey kilik-i Nedîm G745 Çok tabi'atser-hoş **eylersün** bu dârûlarla sen G746*

*Âh ey kâfir-i nahvet ne **kaçarsın** bilmem G645 Çâk-i mihrâb midur yoğsa abenüm âgûşum G646*

III. Teklik kişi

***Bilür** bâzârını germ itmenün resmin ne kâfirdür G701 **Gelür** hem bezme tenhâ hem peşîman gösterür kendin G702*

*Pek **umar** teşrifüni 'yduñ ikinci gün Nedîm G589 Gündüzün olmazsa ahşam olsa da mâni' değül G590*

*Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker şanurum G161 Ne gönçedir o dehen koçlasam şarâb **koçar** G162*

I. Çokluk kişi

*Bakup o şûhla nâz ü niyâz **meşk iderüz** G893 Gülün tebessümüne bülbülün terânesine G894*

II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Çokluk kişi

*Dil gerd-i gamsız olma revâ mı ki Ka'benün G1299 Ey hâce yilda bir **süpürürler** gubârını G1300*

*Ûâmetin kûteh **şanurlar** 'ayb-bînân-ı heves G187 Nâ-sühan ver mışra'-ı mevzûnunâ-mevzûn oğur G188*

5.2.2.2.1.3.1. Geniş zamanın olumsuz

I. Teklik kişi

*Neden tâ böyle dilkeşdir o gîsü **bilmezem** yoğsa K5/25 Meges-ranlığ mı eyler bezm-i şadr-ı kâm-rânüzre K5/26*

II. Teklik kişi

*Olur bir gün ki sen de yok demezsn tâlib-i vaşla G617 Heman doğrusu
'ömrüm hâsılı âlemde sen vr ol G618*

III. Teklik kişi

*N 'ola lk olursa merdüm-efkenlikde cddan G805O mest-i 'işvenn
Çıkmaz hayli çeşm-i hdan G806*

*Riysız hidin der-krdır dil-ber hussunda G859 Velikin zlimin rmı
kalmaz zer hussunda G860*

*ahr eylediler bd-ı brt ile cihânı G907 **Bakmaz** mı bu ch ehli 'aceb 'Ad 
Semde G908*

*Bülend  pk  nzk ol kadar kim aņa 'âlemde T.30/31 Nazr **olmaz** meger kim
tab '-ı dstr-ı cihân-r T.30/32*

***Göstermez** oldu la'lini ol haşt-ı nevřaķın G715 Tahrîm-i hamranzil olan
yetolmasun G716*

I. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Çokluk kişi

*'İzr u çeşmine řorsañ henüz **bilmezler** G235 Ki reng-i vesmesiyeh-ryg zel
midür G236*

5.2.2.2.2.1.3.2. Geniş zamanın soru şekli

*gyr korkusundan efendim **bilür misün** G627 Meclisde t-be-şub
niġebnuñ olduğum G628*

*Seherden eyledi yağm şemîm-i ġssun G879 Nesm bir dağı **uğrar mı** bu
diyra göre G880*

*Gel ey esîr-i zülf-i perřnuñ olduğum G621 **Bilmez misün** rübûde-i evġnuñ
olduğum G622*

*Gel ey esîr-i zülf-i perřnuñ olduğum G621 **Bilmez misün** rübûde-i evġnuñ
olduğum G622*

*anı o geceler o şarablar terneler G1229 Ey def aņup o zevķi **dġnmez**
misin dağı G1230*

5.2.2.2.1.4. Şimdiki zaman

Nedîm Dîvânı'nda "yor"lu şimdiki zamana tek bir beyitte rastlanıldı.

Mutribuñ feyzini gör la'l-i şeker-hâyında G993 Ki nefes kand-ı muşaffâ oluyor nâyında G994

5.2.2.2.1.5. Gelecek zaman

Gelecek zaman kipi -acağ /-ecek sıfat fiil ekiyle sağlanmıştır.

*Şabâdan evvel açup göğsün oğşadum zülfün G711 Benüm de bir **anacağ** rûzgârum oldı bugün G712*

*Bir iki mibla '-ı berş ile urup **öldüreceğ** K9/17 Geldiler eylediler böyle cihânsersâm K9/18*

5.2.3.3. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri, henüz gerçekleşmemiş, tasarı halinde olan, tasarlanan, arzu edilen, bir şarta bağlanan veya olması istenilen durumları ifade etmek için kullanılan kiplerdir.

5.2.3.3.1. Emir Kipi

I. teklik/çokluk kişi için emir-istek kipiyle ilgili iki farklı görüş vardır. Birincisi bu kip emir ve istek olarak iki ayrı kip durumundadır fakat Ergin (2011: 307-308) emir-istek aynı şeyi ifade eden, birbirlerinin yerine kullanılabilen tasarlama kipidir, der. Birinci görüşe göre, bütün kişiler için emir eki vardır. "İnsan kendi kendine emir veremez." savının doğru olmadığıdır. Bu karışıklığın sebebi kiplerin birbiri yerine kullanılmasıdır.

Bir kip incelenirken sadece şekil bakımından ifade edilmemesi aynı zamanda işlevine de bakıp yorum yapılmasının gerekliliğini savunan Korkmaz'a göre (2017: 652) I. teklik/çokluk kişi emirden daha çok niyet ve istek ifade eder.

Bugün genel anlamda birçok Türkolog tarafından kabul gören emir I. teklik kişi ekinin emirden çok istek işlevli olarak kullanıldığı Nedîm Dîvânı'nda da görülmüştür.

Emir I. teklik kişi

*Ben kûhkûh derd **olayum** iştîyâkile G717 Bâr-ı nigâh o şûha heman şıklet olmasun G718*

*Sînemde 'aşkunu tutalum itmiş ümniân G1195 Ammâ ki kânde **şaklayayum** âh-ı hasreti G1196*

***Varayum** hâk-ı tarab-nâkine yüzler süreyim K9/31 Bir gün olsun alayım bâri felekden bir kâm K9/32*

*Soñra alup elime ney-şekker-i kilik-i teri K9/46 **Olayum** vasf-ı cihan-dâver ile şîrîn-kâm K9/47*

Emir II. teklik kişi

*Lâfi **ko** sen var iken arada billah Nedîm K1/133 Baht-ı bî-çâreyi bî-hûdedir etmek ma'ân K1/134*

*Dîde-i ibretin **aç bağla** zebân-ı gileyi K1/135 Kâbz u bast-ı dü-cihan çünkü bilürsin kimden K1/136*

*Nergis-i gül-gün beyâzi **şanma** surh itmiş remed K2/35 Gamze-i zâlim yine kan eylemiş kan üstüne K2/36*

*Billah **koyma** bildiğin elden felek hemân K3/117 Bir gün senin de lâyıkn âh u figan virür K3/118*

*Peykân gibi lebünde **götür** anı tîr-veş G1301 'Aşkun cerîde tayyede görreh-güzârını G1302*

Emir III. teklik kişi

*Çeng ü çeğâne zevkî biraz **dursun** el-amân G1221 Seyr idelüm bu seyre gelen dil-sitanları G1222*

*Rûyun bezimde perde-keş-i haclet **olmasun** G713 Lutf eyle mihre zerre kadar minnet **olmasun** G714*

*Çeng ü çeğâne zevkî biraz **dursun** el-amân G1221 Seyr idelüm bu seyre gelen dil-sitanları G1222*

*Gayri vaqt oldu ki der-beste olub kâh-ı devât K1/11 Kaşr-ı dilden sû-yıbâlâya **açlsun** revzen K1/12*

*Sîr-i meh-tâbiz fîrûğ-ı bahtdan bî-hûde mihr K2/15 **İtmesün** tahmîl-i minnet mâh-ı tâbân üstüne K2/16*

Emir I. çokluk kişi

***Tutalum** arayarak bulmuşum anı ammâ K6/57 Kâbül kılmayup eylerse nezr ü mistihkâr K6/58*

*Ba'zı ahhâb kemer seyrin ider tenhâda G945 Bâri biz de kemeri seyr **idelüm** şahrâda G946*

*Serv-şadlerle tekellümde leb-â-leb yârân G95 Biz bakıp **eğlenelüm** serve leb-i deryâda G952*

Emir II. çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.3.2. Şart Kipi

Fiilin, işin veya oluşun şartla tasarlandığını bildirir.

Şart I. teklik kişi

*Çeşmânının **öğrensem** o kâfirce nigâhın G641 Bir lâhza Nedîm-i nigeş-i pür-fenûn **olsam** G642*

*Bir dem âh **itmesem** âteşkede-i derd eyler G64 Cûşîş-i laht-ı cigerzîr-i leb-i hâmuşum G650*

*Ben kimseye açılmaz idüm dâmenün **olsam** G631 Kim görür idi sîneni pîrâhenün **olsam** G632*

*Bir elünde gül bir elde câm geldün sâkiyâ G1207 Kângısın **alsam** gülü yâhud ki câmiyâ G1208*

Şart II. teklik kişi

*'Acep pistânuna benzer mi dikkat üzre bir bakşam G853 Sen **açsan** sîneni bâğ içre bir kaç da enâr olsa G854*

*Bûsesinden gayri bir lezzet var öpmekte lebin G313 'Âşîka **şorsan** sebep ol zevke düşünâmın bilür G314*

*Varup bir derdmendi aldayup mekr itme tek kâfir G611 **Dilersen** âdem öldür yara kes kan iç ciğer-hâr ol G612*

*Heman ser-meclis-i rindâna gelmendür senün maflûb G615 Gel ey bigâne-meşreb bâde **içmezsene** kadehkâr ol G616*

*Serv-i dil-cüyumdan ayrı geşt-i gülşen istemem G739 Var yüri **istersen** ey eşki revan cûlarla sen G740*

Şart III. teklik kişi

*Ol perî-rû 'âşîkarâm olsa da mâni 'değül G585 Gündüzün **olmazsa** ahşam olsa da mâni' değül G586*

*Dâ'im arayan **bulsa** cüvânım seni bende G635 Bir gonçe gül **olsam** da senün gülşenün **olsam** G636*

*Nâ-tiivânım şöyle kim mecrûh olur cismüm Nedîm G803 **Geçse** zîr-i sâye-i müjgân-ı çeşm-i mûrdan G804*

*Nesîc-i fitneye nakş olmak ister ol tannâz G891 'Aceb mi zülfünü peyveste **itse** şânesine G892*

Şart I. Çokluk kişi

*Gökşu bir nâ-hoş havâ şimdi Çubuklu pek zihâm G537 Sevdigüm tenhâca **çekdirsek** mi Sa 'd-âbâda dek G538*

Şart II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

Şart III. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.3.3. Gereklilik Kipi

İncelenen eserde bulunamadı. Fakat gereklilik için “*gerek*” kullanımına rastlanıldı.

*Bezm-i tahkîkde can gûş u gönül dîde **gerek** G443 Görünen gûş u çeşm meclis-i taklîde **gerek** G444*

*Zer-i efrenci **gerek** şayda büt-i efrenci G953 Kim ider anı meger beğ ola ya beğ-zâde G954*

*Sâkiyâ bâdeyi sen 'âşık-ı cûşendeye şun G445 Hamdur zâhide ammâ mey-i cûşîde **gerek** G446*

5.2.3.3.4. İstek Kipi

Korkmaz (2017: 577) bu kip fiile, istek, niyet, arzu kavramları veren bir tasarlama kipidir. Yapılan işin istendiğini veya o işe niyet edildiğini gösterir.

İstek I. teklik kişi

*Can-şikârum nice bend **olmayam** ol kâfire kim G931 Gerdiş-i çeşm-i perî halka olur dâmında G932*

İstek II. teklik kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

İstek III. teklik kişi

*Ola mâh-ı nev-i şemşîrine dâ'im matla' K2/151 Kâl'a-i düşmen-i dîn üzre
olan burc-ı beden K2/ 152*

*Câme-i fethe verüb kâmet-i azmin revnâk K2/153 Gerden-i hasmdan
ayrılmaya hem-vâre kefen K2/154*

*Ola iklîm-i ademden dahı şad merhale dûrK2/155 Havl-i âvâze-i iqbâlin ile
ceyş-i fiten K2/156*

*Levm-i hussâddan âsîb-i nazardan dâ'im K2/ 157 Eyleye zâtını mahfûz Hudâ-
yı zü'l-men K2/158*

İstek I. çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

İstek II. çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

İstek III. çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4. Ek Fiil

Korkmaz (2017: 620) “i-” fiilinin Eski Türkçede “ol-” anlamında kullanılan “er-” yardımcı fiilinin *er- < ir- < i-* değişimi ile oluştuğunu söyler. Bugün *i-* olarak adlandırdığımız bu fiilin tek başına bir anlamı yoktur. Görevi, ad soylu isimleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturmaktır.

Ek fiil farklı dil bilgisi kitaplarında farklı adlarla anılmıştır: “*özden fiil*” (Deny 2012: 333), “*cevher fiili*” (Banguoğlu 2015: 474), “isim fiili” (Ergin 2009: 314).

5.2.3.4.1. Ek Fiilin Kipleri

5.2.3.4.1.1. Geniş Zaman Kipi

Korkmaz’a göre (2017: 621) bu kip Eski Türkçede geniş zaman çekimindeki “er-” yardımcı fiili ile geniş zaman gösteren “-ür”ekinın kaynaşarak erimesiyle ve çekimde kişi gösteren -men, -sen zamirlerinin de birer ek kalıntısı halinde meydana gelmiştir

H. Vural ve T. Böler (2015: 232) ek fiilin sadece birinci ve ikinci kişileri “er-” fiilinin ekleşmesinden oluştuğunu ve üçüncü kişilerin “tur- < dur-” bildirme eklerinden meydana geldiğini ifade ederler.

I. Teklik kişi

*Tâ ki çerb-i leb-i şîrînün ile **medhûsum** G643 Sâkiyâ câm-ı mey-i telhe değışmem nûşum G644*

II. Teklik kişi

*Çeşm ü ebrûya **kafâdârsun** ey zülf-i siyâh G683 Sende kâfirsün o kâfirlere imdâduñ içün G684*

*Esdikçe bâd-ı şubh **perîşansun** ey göñül G591 Benzer esîr-i turra-i **cânansun** ey göñül G592*

III. Teklik kişi

*Nedîmânun sözi ancak **budur** ey âfet-i devrân G619 Gözüñ gibi beni bîmâr kılduñ sen de bîmâr ol G620*

***Şûhdur** tâ şöyle refâtaruñ ki fark itmez baķan G743 Şöyle gitsen serv-i âzâdum aķar sularla sen G744*

***Bigânedür** mu ‘âmelenüz ‘aķl u hûş ile G59 Gûyâ derûn-ı sînede mihmansun ey göñül G600*

*Gördükçe bendeni bu şeker-ķandeler **nedür** G62 Bildün mi tûti-i şekeristânun olduğum G626*

I. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.1.2. Geçmiş zaman

I. Teklik kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

II. Teklik kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Teklik kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.1.2. Geçmiş zaman kipi

I. Teklik kişi

*Ben kimseye açılmaz **idüm** dâmenün olsam G631 Kim görür idi sîneni
pîrâhenün olsam G632*

*Şanur **idüm** ki 'anberi attârlar şatar G751 Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın
almadan G752*

II. Teklik kişi

*Ol perçemün nazîrini hâtırda mı gönül G1219 Görmüş **idün** geçen sene
sünbül zamanları G1220*

III. Teklik kişi

*Sînede evvel ne muhrık ârzûlar var **idi** G1145 Lebde ser-keş âhlar âteşli şûlar
var **idi** G1146*

I. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

II. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

III. Çokluk kişi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.2. Fiillerde Birleşik Çekim

Fiillerde birleşik çekim; hikâye, rivâyet ve şart çekimleri ile karşımıza çıkar.

ND'de de aynı kullanımlar görülür.

5.2.3.4.2.1. Hikâye Birleşik Çekim

ND'de hikâye birleşik çekimleri şöyledir:

5.2.3.4.2.1.1. Geniş zamanın hikâyesi

*Tâ kemergâhında gördüm mevc **ururdu** mutrıbuş G795 Şöyle taşmış nağme-i
ter kâse-i tanbûrdan G796*

*Gerdiş-i sâgar kadar hâlet virürdi 'âşıka G1287 Tıfl iken ol mest-i nâzun
nergis-i bîmâresi G1288*

5.2.3.4.2.1.2. Şimdiki zamanın hikâyesi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.2.1.3. Gelecek zamanın hikâyesi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.2.1.4. Belirli geçmiş zamanın hikâyesi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.2.1.5. Belirsiz geçmiş zamanın hikâyesi

*Gerdeninden sînesinden bûseler itmışdi va 'd G69 Cümlesinden n'eyleyüm
kâfir peşîmân oldı hep G70*

5.2.3.4.2.1.6. İstek kipinin hikâyesi

Sadece bir örnekte görülmüştür.

*İdeydi âteş-i qahrı bîhâr-ı isti 'lâ K6/85 Fetîl ü revgân olurdu cezîrelerle bîhâr
K6/86*

5.2.3.4.2.1.7. Şart kipinin hikâyesi

*Hâbda görseydi ger Şirin şafâ-yısâ 'idin G1055 Tatlı cânından varup el yurdu
cûy-ı şîrde G1056*

*Bir dahı 'Acem tahtına itmezdi tenezzül T.11/29 Cârûb-keş olsaydı eger
bâbına Bâbek T.11/30*

5.2.3.4.2.1.8. Gereklilik kipinin hikâyesi

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.2.2. Rivayet birleşik çekim

5.2.3.4.2.2.1. Geniş zamanın rivayeti

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.2.2.2. Şimdiki zamanın rivayeti

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.2.4.2.2.3. Gelecek zamanın rivayeti

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.2.4.2.2.4. Belirli geçmiş zamanın rivayeti

ÖD'de olduğu gibi Nedîm Dîvânı'nda da yoktur.

5.2.3.4.2.3. Şartlı Birleşik Çekim

5.2.3.4.2.3.1. Geniş zamanın şartı

Der-kâr olursa terbiyet-i 'aşk-ı nev-bahâr G691 Güller biter cigerdeki hâr-ı hâlideden G692

Varursañ hâne-i hammâra sâkî lutf it unutma G865 Dil-i zârûñ recâ-men dolduğı sâgar huşûşunda G866

Giderse cân u dil hayretle cism-i nâ-tivânımdan G789 Perî-zâd-ı hayâlün çıkmaya âyîne-dânımdan G780

5.2.3.4.2.3.2. Şimdiki zamanın şartı

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.2.3.3. Gelecek zamanın şartı

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.2.3.4. Belirli geçmiş zamanın şartı

Hâbda görseydi ger Şirin şafâ-yı sâ' idin G1055 Tatlı cânından varup el yurdu cûy-ı şîrde G1056

Çokdan giderdi Çine yahud Zengibâra dek G415 Zabt itmeseydi hâtır-ı müştâkı zülf ü haş G416

5.2.3.4.1.3.5. Belirsiz geçmiş zamanın şartı

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.1.3.6. Gereklilik kipinin şartı

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.3. Katmerli Çekim

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.3. Birleşik Füller

5.2.3.4.3.1. Bir yanı isim bir yanı yardımcı fiil olan birleşik eylemler

ND'de genellikle yabancı kökenli kelimelerle kullanılmıştır.

Yüz süriüp dâmânuna buldı çemenler maşlabın G111 Yümn-i pâ-bûsun müşerref eyledi havzûñ lebin G112

Bir muşrib olsa başa ki her harfî sinemi G501 Çâk eyleyüp zeban kıomasa el-amâna dek G502

Kevkeben meş'ûd-ı ikbâl ide kaşruñ kevkebin G113 Pertev-i lutfunla Şevk-âbâdı kılduñ şevk-yâb G114

Bâri sen ey nigeh-ihasret idüp bir cür'et G93 Şunu bir söyleyen olmaz mı kadehkâra 'acebG94

Germ olup şâm u seher şevk u tarab hengâmesi G115 Bülbül olsun gülsitânunıda Nedîmün hâmesi G116

Nedîm-i zârı bir kâfir esîr itmîş işitmişdüm G299 Sen ol cellâd-ı dîn düşmen-i îman mısın kâfir G300

Hüsnüni seyreyleyüm de gördüğüm yer ol güli G579 Gülsitân olmazsa hâmmâm olsa da mâni' değül G580

Başa pistanlar turunc olsun heman-dem neyleyüm G581 Ruhları gül çeşmi bâdâm olsa da mâni' değül G582

5.2.3.4.3.2. Bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik eylemler
İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.3.4.3.3. Bir yanı zarf-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik eylemler
Olmakda derûnunda hevâ âteş-i sûzan G1121 Nâyun diyebilmem ki ne hâlet var içinde G1122

5.2.4. Kelime Türleri

5.2.4.1. Adlar

5.2.4.1.1. Özel adlar

Özel adlar, benzerleri bulunmayan, yaratılıştaki tek olan varlıklara verilen adlardır

Nedîmâ şî'rimi tertîb iderdüm kırkarum ammâ G663 Yaka nazmumdaki sûz u güdâz evrâk-ı dîvânım G664

*Hâne-i âyîne **Leylâyı** çokdur seyr iden G1063 Sen gönül **Mecnûnı** seyr it hâne-i zencîrdec G1064*

*Gör temâşâyı Nedîmâ sen de **Nâmî Han** dahı G1071 Gûy u çevgân oynadırsa 'arşa-i tanzîrde G1072*

*Şehenşâh-ı cihan Sultân Ahmed Hân Gâzî kim T.1/1 Der-i devlet-me'âbı
mültecâ-yı Husrev ü Dârâ T.1/2*

*Şöyle gird olmuş Firengistân birikmiş bir yere G17 Şonra gelmiş gûşe-i
ebrûda hâl olmuş saña G18*

*Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrüñ işitdük G1123 Tenhâca varup Gökşuya 'işret
var içinde G1124*

5.2.4.1.2. Cins adlar

ND'de cins isimler; çiçek isimlerinde, müzik âletinde görülmüştür.

*Ol benefşî hağ gelür evvelde la'l-i dil-bere G983 Kahve der-peydür bezmde
âdetâ gül-şekkere G984*

*Bak heman cünbiş-i dünbâline fâvûs gibi G997 İtme nezzâre siyeh müzelere
pâyında G998*

*Çü bûy-ı gonçe hezâr-âşinâlığı terk it G1025 Mişâl-i reng nihân ol gül-i huşâb
içre G1026*

5.2.4.1.3. Somut adlar

Somut adlar, duyu organlarımızla görüp kavrayabildiğimiz ve tabiatta madde olarak var olan gerçek nesne ve varlıkların adıdır.

*Vaşf it hüdü yegânı Nedîmâ yeter yeter G425 Kıldı siyâh çehre-i evrâkı zülf ü
hağ G426*

*Çoyun şarâb-ı mahabbetle kendiüden gitsin G557 Zaman gelür bu gönül hûş-
yâr olur giderek G58*

5.2.4.1.4. Soyut adlar

Soyut adlar, duyu organlarımızla kavranamayan, ancak zihnimizde ve tasavvurumuzda var olan kavramlara ve niteliklere karşılık olan adlardır.

*Hayâl itdüm ki dîvân içre bir ber-cestes mişra'dur G837 Gezerken ol kad-i
bâlâya bakdum nârvenlikde G838*

*Deryâ-yı aşka dün beni baştarda eyledi G1193 Bir dâne al fesli Cezâyirli âfeti
G1194*

*Sen ne câmuñ mestisin billah kimüñ hayrânısın G21 Kendiñ aldurduñ gönül
n'oldıñ ne hâl olmış saña G22*

5.2.4.2. Zamirler

Korkmaz (2017: 387) zamirler adların yerlerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret ederek karşılayan bir gramer kategorisidir.

5.2.4.1.1. Kişi Zamirleri

Teklik 1. Kişi: Ben

Çokluk 1. Kişi: Biz

Teklik 2. Kişi: Sen

Çokluk 2. Kişi: Siz

Teklik 3. Kişi: Ø/ Ol/ O

Çokluk 3. Kişi: Anlar / Olar

Teklik 1. Kişi: Ben

*Ben ise derd ile oldum figan ki âh 'aceb K6/21 Nedür iden dilin ol nâz-
perverüñ bîzâr K6/22*

*Ğubâr-ı pâyini dağı sürüp ruhsârına der kim K15/31 Seni **ben** penbelerdes
ağlarum kim müşk-i nâbumsun K15/32*

*Görüp eyyâm-ı 'izz ü câhını der rûh-ı Sikender K15/35 Ki **ben** pîr olmuşumdur
sen hûd benüm ahd-i şebâbumsun K15/36*

Teklik 2. Kişi: Sen

*Görüp eyyâm-ı 'izz ü câhını der rûh-ı Sikender K1/35 Ki **ben** pîr olmuşumdur
sen hûd benüm ahd-i şebâbumsun K15/36*

*Dedi ki âhsu'âl itme derd-i pinhânım K6/39 Dil-i figâruma zağm urma **sen** de
diğer-bârK6/38*

*Sen ne câmuñ mestisin billah kimüñ hayrânısın G21 Kendiñ aldurduñ gönül
n'oldıñ ne hâl olmuşsaña G22*

Teklik 3. Kişi: Ø /Ol

*Şadr-ı eyvâna ki **ol** şadr-ı cihanban geldi K37/1 Meclisüñ sînesine şağ ki
heman can geldi K37/2*

O virür âb-ı hayât içre perî-zâda maķâm K1/102 Bu ider sath-ı hevâ üstüne tarh-ı gülşen K1/103

O itmiş Enverîye sâyesin memdûd düşmez mi K5/87 Senün de sâye-i lutfun Nedîm-i nükte-dân üzre K5/88

Çokluk 1. Kişi: Biz

*Meh ü mihriñ senün olsun felek **biz** 'ıydgehlerde G475 Hilâl ebrûlaruñ ħurşîd-i tâbân olduğun gördük G476*

*Ba'zı aĥbâb kemer seyrin ider tenhâda G943 Bâri **biz** de kemeri seyridelüm şahrâda G946*

***Biz** topuk çalmada siz zevk u şafâda her şeb G955 Kaldırup ka 'b-ı muhannâ gibi câm-ı bâde G956*

Çokluk 2. Kişi: Siz

*Biz topuk çalmada **siz** zevk u şafâda her şeb G955 Kaldırup ka 'b-ı muhannâ gibi câm-ı bâde G956*

Çokluk 3. Kişi: Anlar / Olar

*Aristolar Felâtnlar ki nâmın yâd iderler ħalk K12/7 Budur zannum ki **anlar** daĥı maĥrûm-ı başîretdür K12/8*

5.2.4.1.2. “Ben” Zamirinin Çekimli Şekilleri

Teklik I. kişi zamirinin çekimli şekilleri ND'de η> m değişikliği ile yuvarlak ünlülüdür ve şu şekilde bulunur:

İlgi Durumu:

*Gül mevsiminde tevbe-i meyden **benüm** gibi G593 Zannum budur ki sen de peşîmansun ey göñül G594*

***Benüm** ol ĥâce-i bahşende ki ĥarc itsem olur K1/19 Encüm-i çarĥı güher yerine maĥzen maĥzen K1/20*

*Şuç **benüm** olsun beni döğsün tıyarsa mâderin TH53 Oldı Sa 'd-âbâd şimdi sevdiğim tağ üstü bâğ TH54*

Yükleme Durumu:

Beni tâ şöyle harâb eyle ki sâkı dilde G569 Neş'e-i mey şayamend ûhun ibîm-i 'asesün G570

*Çerâğ itdün **beni** dâ'im senün de ey kerîmü's-şân K8/69 Çerâğın rûşen itsün dâde-i mihr-i mücellâyı K8/70*

***Beni** aldı hayret bu Gülşen nedür M57 Bu zîbendema 'şûk-ı pür-fen nedür M58*

Yönelme Durumu:

ND 'de yönelme durumu I. teklik kişide kalın ünlüdür. Bunun sebebi de nazal n sesinin kalınlaştırıcı etkisinin "ben" ve "sen" zamirlerinde kök değişikliğine uğrayarak "bana" ve "sana" şeklinde kullanılmasıdır.

*Bir mu'trib olsa **baña** ki her harfi sînemi G501 Çâk eyleyüp zeban kıomasa el-amâna dek G502*

*Bir bûse viridi **baña** ağız miskidür deyü K20/17 Bir tatlı dilli câna yakın tıfl-ı dilsitân 20/18*

*Sâkîni gehün tamâm kâr itdi **baña** R1 Hayretle cihan yüzünü târ itdi **baña** R2 Şahbâya bahâne bulma vallah billah R3 N'etdiyse o çeşm-i pür-humâr itdi **baña** R4*

Bulunma Durumu:

Dâ'im arayan balsa cüvânım seni bende G635 Bir gönçe gül olsam da senün gülşenün olsam G636

Çıkma Durumu:

*Ben saña bâde içme güzel sevme mi didim G597 **Benden** niçün bugüne girizansun ey gönül G598*

*Senün gibi veliyy-i ni 'metüm varken cihân içre K19/46 Gelüp Nef'î vü Bâkî **benden** umsun lutf u ihsânı K19/47*

Vasıta Durumu:

Gel behey bîgâne-meşreb gel yeter nâz eyleme TH119 Çık benümle seyr-i Sa'd-âbâd-ı nev-peydâyı gör TH120

Eşitlik Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.4.1.1.3. “Sen” Zamirinin Çekimli Şekilleri

İlgi Durumu:

Kula Hak devletin ziyâd senüñ M181 Ola 'âlem gününde şâd senüñ M182

Nâz olur dem-beste çeşm-i nîm-hâbuñdan senüñ G543 Şermider reng-i tebessüm la'l-i nâbından senüñ G544

Sen tolı üç def'acık çek câmu da şonra senüñ G587 Vuşlatuñ muhtâc-ı ibrâm olsa da mâni ' değül G588

Yükleme Durumu:

Dâ'im arayan balsa cüvânım seni bende G635 Bir gönçe gül olsam da senüñ gülşenüñ olsam G636

Şadruñda seni eyleye haqdâ'im ü sâbit K18/53 Hep 'âlemüñ itdükleri şimdi bu du 'âdur K18/54

Seni gördükçe bu haşmetle der İskendere gerdûn Tb.61 Efendiñdür senüñ bu sen anuñ bâbında çâkersün Tb.62

Yönelme Durumu:

ND'de yönelme durumu II. teklik kişide kalın ünlülüdür. Bunun sebebi de nazal n sesinin kalınlaştırıcı etkisinin “ben” ve “sen” zamirlerinde kök değişikliğine uğrayarak “bana” ve “sana” şeklinde kullanılmasıdır.

İlahî saña hamd olsun yine bu günleri gördük Tb.31 Nice günden beri derd ile tağ olmuşdu tâkatlar Tb.32

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş saña G11 Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş saña G12

Saña kimisi cânım kimi cânânım deyü söyler G293 Nesin sen toğrı söyle can mısın cânan mısın kâfir G294

Bulunma Durumu:

Sende ey kilik-i Nedîmâ ne bu sûz-ı takrîr G529 Kûçe-i hâne-i âyîne midür şâh-rehün G530

Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâni çün hâmûşsun G1153 Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi G1154

O la'l-i leb o ğabğab sende kim vardır âdil olmaz K5/21 Felek Rûmun kirâsın koysa sîb-i Isfahân üzre K5/22

Çıkma Durumu:

Cânâ şabâh eriştigi hâtır-nişan mıdur G755 Senden Nedîm-i zârdağı kâmin almadan G756

Âsitânındur bize ancak penâh K30/17 Senden olur cümleye cûd u kerem K30/18

Vasıta Durumu:

Müdâm ey lâle-i hâtır-güşâdûr olma gülşenden K15/13 Senünle neş'e tahşîl eylerüm câm-ı şarâbumsun K15/14

Bir dem mi var ki âhiderek anmaya gönül G1305 Ey serv-ğad senünle geçen rûzgârını G1306

Eşitlik Durumu:

İncelenen eserde örneğine rastlanılmadı.

5.2.4.1.1.4. “O” Zamirinin Çekimli Şekilleri

İlgi Durumu:

Hadd-i zâtında duyan 'âşıkdur anuñ lezzetin G315 Lebleri düşünâm-ı şîrînün heman nâmın bilür G316

Ebrû-yı yârı şimdilik anuñ riğâbına G427 Teşbih kıl da sonra yine bâki zülf ü hağ G428

Bir iki beytin anuñ keyfe ma't-tafağ nâ-gâh K6/49 Bir ehl-i dil okuyup itdi bir dağı tekrâr K6/50

Yükleme Durumu:

Vardur huzûra söyleyecek bir sözüm **anı** G33 A'da kaçan uyur o zaman söylerüm san'a G34

Hidivâ bir sözüm var **anı** dahı söyleyüm bârî K5/81 Çü Hârût eylemişken ser-nigun kikli benân üzre K5/82

N'ola kişt-i ümîdüm olsa reşk-i hürmen-i pervîn K15/23 Ki ihsânunla sîr-âbeyledün **anı** sehâbumsun K15/24

Yönelme Durumu:

Egerçi hizmeti yok lîk **ana** yeter bu şeref K6/136 Ki ide hizmet-i rıkkıyetinde 'ömri güzâr K6/137

Serdi-i faşl-ı bahâr itmiş iken tab'a eşer K9/5 Ataş-ı rûze **ana** kıldı mükâfât tamâm K9/6

Qarârgâhidur ol qaşr-ı âsman-mesned K11/59 Ki 'izz ü devlet **ana** oldu bâliş ü bister K11/60

Kimi **ana** varup olur handan M159 Kimisi çağırur amân amân M160

Bulunma Durumu:

Herkes erişür **anda** murâdına anuñçün K18/13 Dergâhları melce-i erbâb-ı recâdur K18/14

Câmî'lerinün her biri bir kûh-ı tecelli K18/17 Ebrû-yı melek **andaki** mihrâb-ı du'âdur K18/18

Böyle bî-hâlet değildi gördüğüm şahrâ-yı 'aşq G1147 **Anda** mecnun bîdler divâneçûlar var idi G1148

Nedür ol çârsû-yı pür-enver M151 **Anda** rayiç metâ'-ı fazl u hüner M152

Çıkma Durumu:

La'l idüp hurşîdi rizân itdi **andan** dürr-i nâb G1057 Ey perî sihr itdi şermün şan'at-ı taktîrde G1058

Dedi o dem dil-i divâne her çibâd-âbâd K6/23 Bu hâletün iderüm **andan** aşlın istifsâr K6/24

*Zemîne idüp lutf -ı tab 'ı eser M143 Bu kıddini hâl-i gül **andan** çeker M144*

Vasıta Durumu:

Nâkış olmaz anuñla şânı yine M9 Halk elinden bırakmaz onu yine M10

*Zan itme duñter-i rezirind ile gizlidir G145 **Anuñla** şeyh efendi de babalı kızlıdur G146*

*Didi ki bir iki beytü'l-kaşide kim olmuş K6/69 **Anuñla** hazret-i şadr-ı güzîn emid hatkâr K6/70*

Eşitlik Durumu:

İncelenen eserde örneğine rastlanılmadı.

5.2.4.1.1.5. “Biz” Zamirinin Çekimli Şekilleri

İlgi Durumu:

*Bugün cânâ mevâ ' idin hesâb ettikde uşşâka G861 Yine vâfir nizâ ' oldu **bizüm** defter huşûşunda G862*

Yükleme Durumu:

*Çokdan ey kıl-k-i Nedîmâ niçün olduñ hâmuş G687 **Bizi** hasretde koduñ nazm-ı nev-icâduñ için G6888*

*Eyledi bir iki peymân eyle ser-gerdan **bizi** G1235 Âh o şahbâ satıcı 'ağl alıcı kâfir kıızı G1236*

*Yağdı yandırdı **bizi** muhrıka-ı sîm-âsâ K1/27 Mihr-i ruhsârı olup sînesine pertev-zen K1/28*

Yönelme Durumu:

*Câm-ı şarâbı gör **bize** sen şimdilik Nedîm G697 Fersûde dürdi mâğ gazelden kaşîd iden G698*

***Bize** geldikde inkâr eyleme ıkrârıñı zâlim G851 Demişsin yok demezdüm bâde-i şîrin-güvâr olsa G852*

*Âsitânındur **bize** ancak penâh K30/17 Senden olur cümleye cûd u kerem K30/18*

Bulunma Durumu:

*Bizde eyler imtiħan eşmâni siħrin hep Nedîm G971 Taħta-i meşk-i fûsûnuz
şimdi biz câdûlara G972*

ıkma Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

Vasıta Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

Eşitlik Durumu:

5.2.4.1.1.6. “Siz” Zamirinin ekimli Şekilleri

İlgi Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

Yükleme Durumu:

*Ĥâne tenhâ elde şahbâ kelle germ ü yâr nerm G1241 Āh ey şabr u taħammül
ba‘d-ezin yâhû sizi G1242*

Yönelme Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

Bulunma Durumu:

*Sizde böyle müşk olur mı deyü hâkinden birâz K17/21 Āh göndersem sabâyile
Hoten hâkânuna K17/22*

ıkma Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

Vasıta Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

Eşitlik Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.4.1.1.7. “Anlar” Zamirinin ekimli Şekilleri

İlgi Durumu:

*Varmaz dil ehli zâbiṭe kâziye **anlaruñ** G419 Zencîr-i habsi hüccet-i uflâkı zülf ü ḥaṭ G420*

*Bu ḥayrı **anlaruñ** ḳalbine ilhâm itmeyüp bârî K12/34 Cenâb-ı şehriyâra şaklamaḳ mahz-ı 'inâyetdür K12/35*

*Ḥâme-i mu'ciz-beyânüm **anlaruñ** her birine K14/81 Bir cevâbib râz idübv âzi 'yed-i beyzâ gibi K14/82*

Yükleme Durumu:

*Eger seyretmedünse her birinün ṭarḥ-ı dil-cûsun K26/17 Bu cây-ı dil-güşâyı gör de anla **anları** nev'â K26/18*

*Devlet-i 'ulyâda üç ḥâlet ki vardur **anları** K43/33 Ḥaḳ faḳaṭ bir fırḳa-i vâlâyı erzân eyledi K43/34*

*Gerçi Cengîziyye haylî memleket zabṭ itdi lîk K43/43 **Anları** az demde Ḥaḳ makrûn-ı ḥızlân eyledi K43/44*

Yönelme Durumu:

*Âl-i Sâsân u Büveyh ü **anlara** emşâl olan K43/39 Bir nice devlet ki mülke ṭarḥ-ı bünyân eyledi K43/40*

Bulunma Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

Çıkma Durumu:

*Sanursun ṭâḳ-ı Kisrî ḳaşr-ı Şîrindür peder mâder T.30/25 Ki **anlardan** tevellüd eylemiş bu ṭıfl-ı nev-peydâ T.30/26*

Vasıta Durumu:

*Yanlış bir iki cüz'-i perâkende cem' idüp K24/15 **Anlarla** eyler idi izâ'at ṭabi'atin K24/16*

Eşitlik Durumu:

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.4.1.2. Dönüşlülük Zamiri

Yapılan işin yapana dönüşünü gösteren zamirlerdir. ND'de bir beyitte rastlanılmıştır.

*Diyâr-ı âhara gitdikde hattâ ben kulun her dem K8/73 İderdüm dilde pinhan
kendi zu'mum cabuda 'vâyı K8/74*

5.2.4.1.3. İşaret Zamirleri

Korkmaz (2017: 398) varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir. İşaret zamanda, mekânda ve tasavvurda uzaklık ve yakınlık kavramına bağlı olduğundan, konuşana oranla *bu* ve *bunlar* en yakında, *şu* ve *şunlar* biraz daha uzakta, *o* ve *onlar* ise çok daha uzakta olan varlıkları gösterir.

5.2.4.1.3.1. “Bu” Zamiri:

*Bâgda zülf ü ruhun andıkça bu kimdür deyü G1131 Sünbül ü gül biri birinden
suâl eyler beni G1132*

*Nedimün sazlarla okuna bu tâze güftârı Mh.95 Çırâğan vakti geldi lâlezârın
dîdesi rûşen Mh.96*

5.2.4.1.3.2. “Şu” Zamiri:

*Şu rütbe itdi eser baña ol edâ-yı selîs K6/51 Ki tab '-ı şûhum olup çâk-sâz-ı
ceyb-i karâr K6/52*

5.2.4.1.3.3. “Ol” Zamiri:

*Göstermez oldı la'lini ol hatt-ı nev şağın G715 Tahrîm-i hamra nâzil olan âyet
olmasun G716*

*Zinhâr bülbülün dahı tağlît-i hüsnile G723 Gülbin tahayyül itdiği ol kâmet
olmasun G724*

5.2.4.1.3.4. “Bunlar” Zamiri:

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.4.1.3.5. “Şunlar” Zamiri:

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.4.1.3.6. “Onlar” Zamiri:

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.4.1.4. Aitlik Zamirleri

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.4.1.5. Belirsizlik Zamirleri

Korkmaz (2017: 412) kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir.

Belirsizlik zamirleri Dîvân'da “kimse, biri, her biri, birisi, bir iki” şeklinde geçer.

Kimi ana varup olur handan M159 Kimisi çağırur amân amân M160

Satvetiñ şöyle zebûn eyledi ser-keşleri kim K1/119 Kalmadı kimsede endîşe-i mekr-i düşmen K1/120

*‘Âlemi leb-rîz-i âvâz eylemişler vaşf idüp K4/75 **Biri** Şâh Ekberi **birisi** Sultan Senceri K4/76*

*Pâdişâhân-ı selefden bunca ihsanlar görüp K4/87 Her **biri** olmuşken ol bâb-ı refî‘üñ çâkeri K4/88*

*Ne bulmuş Rüstem-i Kâvûsdan Firdevsî-i Tûsî K8/55 Ne görmüşdür **bir iki** Türkden Vaşşâf-ı sevdâyî K8/56*

*Geçmem ol gülden gül-âb almazdan evvel müyunuñ G1251 **Her birin** biğ-i zehr-âb olsa müjgânum gibi G1252*

*Ben **kimseye** açılmaz idüm dâmenüñ olsam G631 Kim görür idi sîneni pîrâhenüñ olsam G632*

*Didi ki **bir iki** beytü'l-kaşîde kim olmuş K6/69 Anuñla hazret-i şadr-ı güzîn emid hatkâr K6/70*

5.2.3.1.6. Soru Zamirleri

Canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden zamirlerdir.

5.2.3.1.6. 1. “Ne” Zamiri:

Ne gedâyız biz efendüm ki sen olduñ üstâd G957 Tîşe-i ‘aşk ile kân delmede şad Ferhâda G958

*Ney-zen bezmde muṭrıba hem-vâre keç bakar G979 Bilmem miyanlarında **nedür** bu münâfese G980*

*Derdüñ **nedür** gönülsaña bir hâlet olmasun Tş.1*

5.2.5.2. SIFATLAR

Adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözlere “Sıfat” denir.

5.2.5.2.1. Niteleme sıfatı

Korkmaz (2015: 356) nitelik sıfatlarının, canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlar olarak tanımlar.

Mükaḥḥal gözli şîrîn sözlü leylî yüzlü âhûlar Ş30 Gül yanaḳlı gülgüli kerrâkeli mor ḥâreliŞ83

Baḳ heman cünbiş-i dünbâline tâvûs gibi G997 İtme nezzâre siyeh müzelere pâyında G998

5.2.5.2.1. Belirtme sıfatı:

Korkmaz (2017: 375) Niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları niteleme değil belirtme işlevi yüklemiş olan sıfatlardır. Bu işlev ya adları işaret etme, gösterme; ya sayısını, miktarını bildirme ya sorma ya da belirsizlik gösterme biçiminde karşılanır.

5.2.5.2.1.1. Sayı sıfatları:

Korkmaz (2017: 377) adları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar aslında birer sayı adı iseler de adlar önünde artık tambir sıfat görevi yüklemişler, kalıcı birer sığata dönüşmüşlerdir.

Bazı gramerler bunları “sayı adları” veya “sayı adlarının sıfat olarak kullanılması” diye vermişlerdir.

5.2.5.2.1.1.1. Asıl sayı sıfatları:

Eklendikleri adla birer sıfat tamlaması oluşturan ve adın sayısını belirten sıfatlardır.

Dâ'im arayan bulsa cüvânım seni bende G635 Bir gonçe gül olsam da senün gülşenün olsam G636

Gül naḥl-i çâr-bâĝ-ı mekârüm ki bir gülün K3/57 Ğâfil sekiz behište virenrâyeganvirür K3/58

Görüp **iki** benânun arasında hâmeni olsun K5/105 'Uṭârid şerm ile dem-beste burc-ı tev'emân üzre K5/106

Sen **tolu üç** def'acık çek câmı da sonra seniñ G587 Vuşlatuñ muhtâc-ı ibrâm olsa da mâni ' değül G588

5.2.5.2.1.1.2. Sıra sayı sıfatları:

Adları sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır.

Çün **ikinci** gün ola böylece 'ahd eylemişdüm K9/27 Ki ne şabr eyleyim ol gün ne direng ü ârâm K9/28

Pek istedi efendimi 'ıydıñ **üçüncü** gün G629 Lutf eyle gel Nedimine kurbânun olduğum G630

5.2.5.2.1.1.3. Kesir sayı sıfatları:

İncelenen eserde bulunamamıştır.

5.2.5.2.1.1.4. Üleştirme sayı sıfatları:

Sayıları bölüştürme yoluyla belirten sıfatlardır.

Meclis-i Cem kurulaldan olagelmiş elbet G91 Câmdan sonra **birer** bûse verilmek 'âdet G92

5.2.5.2.1.1.5. İşaret sıfatları:

Varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır.

Nice ma'den ki cihân oldu dem-i kâvişte K1/25 **Bu** şerer-pâre ser-i tîşe-i endîşemden K1/26

Şu şoguk günlere bir pâre ışıındırdı bizi K9/7 Bir gün evvel irişüb geldi hele mâh-ı şıyâm K9/8

Bu **ol** demdür ki bâlîn-i siperden penbeyi sâkî K5/7 Çıkarup vaz' ide bir-şîşe-i sahbâ-keşân üzre K5/8

Varup **o** hâl ile hâmmâma üft ü hîz iderek K6/5 İdince gûşe-i halvetde câygâh-ı qarâr K6/6

Çâk itmesün mi câme-i sebzın görünce gül G977 Bağ **şol** yeşil muqaddeme **şol** kırmızı fese G978

5.2.5.2.1.1.6. Soru sıfatları:

Varlık ve nesnelere soru yoluyla belirten sıfatlardır.

Yine bugün 'acabâ kaç cihan harâb olmuş G381 Ki gûşe-i nigehtün mahşer-i itâp olmuş G382

5.2.5.2.1.1.7. Belirsizlik sıfatları:

Varlık ve nesnelere sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır.

Seyr-i Sa'd-âbâda birkaç def'a varduk bî-çarâr TH73

Bu şeb bir âfetün ibrâmı ile meclisde K6/43 Çekilmiş idi bir iki piyâle-i ser-şâr K6/44

Olur bir gün ki sen de yok demezsin tâlib-i vaşla G617 Heman doğrusı 'ömrüm hâsılı âlemde sen vâ ol G618

5.2.5.3. ZARFLAR

Korkmaz (2017: 427) fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer-yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlere dir.

5.2.5.3.1. Yer-yön zarfları:

Korkmaz (2017: 462) bu gruba giren zarflar, fiildeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirleyen zarflardır.

Hayâl itdüm ki dîvân içre bir ber-ceste mışra'dur G837 Gezerken ol kad-i bâlâya bakdum nârvenlikde G838

5.2.5.3.2. Zaman zarfları

Korkmaz (2017: 460) bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlere dir.

Nice artırmazsun bu kaşr-ı vâlâ âdemün 'ömrün T.30/19 Ki bâ'isdür anuñ bünyâdına ol nuḡ-ı rûḡ-efzâ T.30/20

*Şimdi sahbâ-hâne-i irfanda durrûh-ı neşât K2/5 Can verir muğ-beççeler
telkîn-i î mân üstüne K2/6*

*Sen ammâ ey hidiv-i muhterem evvel zühûrunda K8/11 Bütün bir memleket
halkına kılduñ kâm-bahşâyî K8/12*

*Ammâki sonra böyle ser-â-pâzebân olup K3/11 Kaç'î cevâbı tîğ çü âb-ı revan
virür K3/12*

*Ol perî-rû 'âşîkarâm olsa da mâni' değül G585 Gündüzün olmazsa ahşam olsa
da mâni' değül G586*

*Heman ser-meclis-i rindâna gelmelidir seniñ maflûb G615 Gel ey bîgâne-
meşreb bâde içmezsen kadehkâr ol G616*

*Kaçan ki bu sözi gûş itdi dil kalubbî-hûş K6/63 Kemâl-i hayret ile hem-çüşûret-
i dîvâr K6/64*

*Biraz zamân dahı dâmân-ı haşda meyl itdi K7/9 Hayâl-i haş-ı cüvân ile hâşır-
ı meyyâl K7/10*

5.2.5.3.3. Durum zarfları:

Fildeki oluş ve kılışın durumunu belirten zarflardır.

*Şûhdur tâ şöyle refârûñ ki fark itmez bağan G743 Şöyle gitsen serv-i âzâdum
açar sularla sen G744*

*Böyle çâpük geldüñ ey haş-ı siyeh ruhsârına G733 Var ise pervâza meşk itdüñ
piristûlarla sen G734*

5.2.5.3.4. Azlık-çokluk zarfları:

Bir sıfatın bir zarfın veya fildeki oluş ve kılışın miktarını, ölçüsünü ve derecesini belirleyen zarflardır.

*Dedüm biraz dahı âsâyîş eyleyüm çünkim K7/13 Tamâm mertebe kün doldı 'ağl
u vehm ü hayâl K7/14*

*O olup o mesned-i vâlâda çok zaman mümted K6/110 İder maşâm-ı refî'inde
devlet ile karâr K6/111*

*Pek istedi efendimi 'ıydıñ üçünci gün G629 Lutf eyle gel Nedîmine kurbânun
olduğum G630*

*Çeng ü çeğâne zevkî biraz dursun el-amân G1221 Sey ridelüm bu seyre gelen
dil-sitanları G1222*

*Bulur mı hiç dil-i serd ehli rûşenî-i güher G1021 Kâlar mı kıymeti buz olsa
la'l-i nâb içre G1022*

5.2.5.3.5. Soru zarfları:

Fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır.

*Neden tâ böyle dilkeşdür o gîsû bilmezem yoğsa K5/25 Meğes-ranlığ mı eyler
bezm-i şadr-ı kâm-rânüzre K5/26*

*Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâ niçün hâmuşsun G1153 Sende evvel çok nevâlar
güft ü gûlar var idi G1154*

5.2.5.4. EDATLAR

Korkmaz (2017: 895) edatlar için:

“Yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuarn görevli sözlerdir.” der.

5.2.5.4.1. Benzerlik ilgisi kuran edat:

gibi

*Hac yollarında meş'ale-i kârban gibi G603 Erbâb-ı 'aşk içinde nümâyansun
ey göñül G604*

*Ṭâvûslar gibi çemenistâna çık yüri G623 Ey men fedâ-yı hâlet-i cevlânun
olduğum G624*

5.2.5.4.2. Sebep ilgisi kuran edat:

içün

*Âfet-i can didiler gamze-i cellâduñ içün G679 Nağl-ı gül söylediler kâmet-i
şimşâduñ içün G680*

*Güft ü şünûd-i düşmen için böyle kahr-ı Haq K3/9 Gâhî kemân u hançere
gûş u zeban virür K3/10*

5.2.5.4.3. Süreç ilgisi kuran edatlar:

*Rûyuñ bezmde perde-keş-i haclet olmasun G713 Lutf eyle mihre zerre kadar
minnet olmasun G714*

*Çözülmiş tügmeler çâk-i girîban nâfa dek inmiş G613 Buña şabr olunur mu
zâhidâ sen 'âşık-ı zâr ol G614*

5.2.5.4.4. Zaman ilgisi kuran edatlar:

sonra

*Ammâ ki sonra böyle ser-â-pâzebân olup K3/11 Ka'î cevâbı tîg çü âb-ı revan
virür K3/12*

evvel

*Sen ammâ ey hidiv-i muhterem evvel zuhûrunda K8/11 Bütün bir memleket
halkına kılduñ kâm-bahşâyî K8/12*

beri

*Nigehün böyle neden hastadur ey şûh senün G1161 Gözlerün bezm-i ezelden
beri mahmûr gibi G1162*

5.2.5.4.5. Vasıta ilgisi kuran edat:

ile

*Pâyine rîhte yüz şerm ile sadâb-ı hayât K1/11 Her ser-i mûyuna âvîhte biñ Çîn
ü Hoten K1/12*

*Bigânedür mu 'âmelenüz 'aql u hûş ile G599 Gûyâ derûn-ı sînede mihmansun
ey göñül G600*

5.2.5.4.6. Nispet ilgisi kuran edatlar:

göre

*Tarab ne güne olur tâli' ü sitâre göre G875 Şunarsa câm-ı lebün çekdiğim
humâra göre G876*

başka

*Mey-hâne muğassî görünür taşradan ammâ G1117 Bir başka ferağ başka
le'âfet var içinde G1118*

5.2.5.5. BAĞLAÇLAR

Korkmaz (2017: 923) kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğelerine “Edat” der.

5.2.5.5.1. Cümle başı bağlaçlar

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.5.5.2. Sona gelen bağlaçlar

ki

Ġamze-i fettânuñı koyduñ ki yıkdı ‘âlemi G731 Bahş̄e dalmışken çeh-i Bâbilde câdûlarla sen G732

da/ de

Olur mı dil-şikenan hiç hařardan âsûde G1023 Nühüfte dūrta‘abuñ lafzı da‘itâb içre G1024

Ĥalvet-i şâfi-zamîran hâne-i âyînedür K2/42 Sıķlet olmaz gelse de mihman mihmân üstüne K2/43

bile

Rû-nümâ çîn-i cebîninden bile sîmâ-yı lutf K2/70 Ĥüsn-i diger bahş̄i derm evcâb-ı hayvân üstüne K2/71

5.2.5.5.3. Denkleştirme bağlaçları

İncelenen eserde bulunamadı.

5.2.5.5.4. Karşılaştırma bağlaçları

Sadece bir beyitte görülmüştür.

ne...ne...

Dilimle uğradıgum kayda ben bu ‘âlemde K6/39 Ne bülbül uğradı ne tûti-i şeker-güftâr K6/40

hem...hem...

Sadece bir beyitte görülmüştür.

Bilür bâzârını germ tmenüh resmin ne kâfirdür G701 Gelür hem bezme tenhâ hem peşîman gösterür kendin G702

5.2.5.6. ÜNLEMLER

Korkmaz (2017: 961) söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü dua, hayret pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yoluyla kelimeler türetmeye yarayan bir söz türüne “Ünlem” der.

Ey şaf-der-i cihan ki felek rahş-ı ‘azmine K3/61 Mehden rikâb ü berķ-i cehandan ‘inan virür K3/62

Ya sen de ey hidîv-i muhterem itmez misün işbât K5/85 Kemâl-i fazluñı Şeh Sencer-i huld-âşiyân üze K5/8

Nedîmâ şî‘rimi tertîb iderdüm qorķarum ammâ G663 Yaka nazmumdaki sûz u güdâz evrâk-ı dîvânum G664

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Nedîm Dîvânı ses ve şekil bilgisel olarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda aşağıdakiler tespit edilmiştir:

1. Aşağıda yapılan tespitlerden hareketle Nedîm Dîvânı'nda düzlük-yuvarlaklık uyumu tam olarak sağlanamamıştır:

a. Nedîm Dîvânı'ndan hareketle düz vokalli olduğu tespit edilen ekler; belirtme durum eki, üçüncü kişilerde kullanılan iyelik eki, sıra sayı ismi yapan "+ncı" eki, soru eki, isimden isim yapan "+sIz" eki, "-miş" sıfat-fiil eki ve öğrenilen geçmiş zaman eki.

b. Nedîm Dîvânı'ndan hareketle yuvarlak vokalli olduğu tespit edilen ekler; görülen geçmiş zaman ekinin 1.ve 2. kişileri, bildirme 3. teklik kişi eki.

2. Nedîm Dîvânı'nda kalınlık-incelik uyumu tamdır.

3. Kapalı e'nin tespiti konusunda belirsizlikler yaşanmıştır. Yazı dilinde kapalı e'nin gösterimi için ayrı bir işaretin kullanılmaması, kapalı e olduğu sanılan kelimelerde görülen ikili kullanımlar (aynı kelimenin hem "elif" hem "ye" ile yazılması) kapalı e için kesin bir yorumun yapılmasını zorlaştırmıştır.

4. Söz konusu eserde uzun ünlülü kelimelerin tespit edilmesinde sorunlar yaşanmıştır. Tekin'in "Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler" adlı çalışmasından yola çıkarak; Nedîm Dîvânı'nda incelemeler yapılmıştır. Tekin'in yapmış olduğu uzun ünlülü kelimeler listesinde bulunan kelimelerle Nedîm Dîvânı'nda bulunan kelimeler karşılaştırılmış, ortak olan kelimeler uzun ünlüler tablosunda gösterilmiştir. Ayrıca uzun ünlülerin tespiti için Nedîm Dîvânı'nda yapılan imâlelerin grafiği ve yüzdelik tablosu oluşturulmuştur. Yapılan imâlelerin azlığı söz konusu kelimelerin kesin olarak uzun ünlülü olduğu kanıtlayamamıştır.

5. Sadece tek bir beyitte "ben" zamirinin Eski Türkçede olduğu gibi "men" şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

6. Bugün Ölçünlü Dilde “sümbül, cümbüş, aktar ve amber” olarak kullanılan kelimeler Nedîm Dîvânı’nda “sünbül, cünbiş, attar, anber” şeklinde aslına uygun olarak kullanılmıştır.

7. b- > v- değişimiyle Ölçünlü Dilde “var-” olan kelime sadece tek bir beyitte “bar-” şeklinde geçmektedir.

8. Görülen geçmiş zaman eki, bulunma durum eki, ayrılma durum eki, bildirme eki Ölçünlü Dilden farklı olarak Nedîm Dîvânı’nda daima “d” li kullanılmıştır.

9. Ölçünlü Dilde soru belirteci olarak kullanılan “hani” kelimesi Nedîm Dîvânı’nda sadece tek bir beyitte “kanı” şeklinde kullanılmıştır.

10. İsimden isim yapan ek olan “+II /+IU” nün kullanımında düzlük yuvarlaklık-uyumuna uygun kullanımların yanı sıra aykırı kullanımlara da rastlanılmıştır.

11. Ön ses t-‘li kelimelerin Eski Türkçedeki, Karahanlı Türkçesindeki, Harezmi Türkçesindeki, Eski Anadolu Türkçesindeki ve Ölçünlü Dilde kullanımları tablo halinde verilmiştir ve “tügme, tur-, tırnak, toğrı, tokın- ve tağ” kelimeleri Eski Türkçedeki gibi kullanılmıştır.

12. Nedîm Dîvânı’ndan hareketle ön ses d-‘li kelimelerin Eski Türkçedeki, Karahanlı Türkçesindeki, Harezmi Türkçesindeki, Eski Anadolu Türkçesindeki ve Ölçünlü Dildeki kullanımları tablo halinde verilmiştir ve “di-, dil ve dek” kelimeleri Ölçünlü Dildeki gibi kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca “tepe” kelimesinin Nedîm Dîvânı’nda “depe” olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

13. Tek bir beyitte “-yor” şimdiki zaman eki görülmüştür.

15. Gelecek zaman anlamı “-acak, -ecek” sıfat-fiil eki ile sağlanmıştır.

16. Eserde gereklilik kipi yerine “gerek” kelimesinden yararlanılmıştır.

17. Ölçünlü Dilde “ol-” olarak kullanılan fiil Nedîm Dîvânı’nda “bol-” olarak tek bir beyitte görülmüştür.

6.2. Öneriler

Nedîm Dîvânı'ndaki çalışmamızdan yola çıkarak; Türkçeyi böyle etkili ve güzel kullanan dîvân edebiyatı şairlerinin eserleri ses ve şekil bilgisi açısından incelenmelidir. Böylelikle tartışmalı konular üzerinde daha fazla araştırma yapılması Türkçe'nin tarihi gelişimi ile ilgili daha çok bilgi verecektir.

KAYNAKÇA

- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçim Birimler*.2. Basım, İstanbul: Papatya Yayınevi.
- Aksan, D. (1980). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim 2*.Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (1978). *Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdis, Dizin-Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aynacı, M. (2007). *Türkiye Türkçesinde Ses Etkileşimleri*”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Başdaş, C. (2009). Türkçede İyelik-Yükleme Sorunu Dede Korkut Örneği. *Turkish Studies*, 4/8, 1-21.
- Batıslam, D. (1997). Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler. *Türkoloji Araştırmaları*, 03/5, 107-123.
- Batıslam, D. (1993), “Nedim Divanı'nda Mahallileşme”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- Baydar, T. (2017). Öznesiz Cümleler Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, 305-313.
- Baydar, T. (2013). Yön Zarfları Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.1-12.
- Bozkurt, F. (2012). *Türklerin Dili*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Börekçi, M. (2004). Türkçe Öğretimi Bakımından Çatı Kavramı. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 855/1. s. 487-499, Ankara: TDK Yayınları.

- Bulak, Ş. (2017). *İlgi Eki Hal Eki Midir? SUTAD (41), E-ISSN: 2458-9017*. s. 91-105.
- Brendemoen, B. (1996). Osmanlı ve Çağatay Şiirlerinde İmâle ve Aslî Uzun Ünlüler”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi*. TDK Yay. Ankara, s. 435-456.
- Bulak, Şahap. (2017), “İlgi Eki Hal Eki Midir?”, *SUTAD*, Bahar; (41), s.91-105.
- Buran, A. (1996). *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Coşkun, M. V. (2011). Standart Türkçede Ses Olaylarının Sebep-Sonuç İlişkisi Çerçevesinde Yeniden Sınıflandırılması. *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)* s. 347 (1) Ankara.
- Çakmak, C. (2015). Birleşik Zarf-Fiil Kavramı ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri. *DergiPark*, 3-6. s. 14-28.
- Çiçek, A. (2014). Emir Kipi Üzerine. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 61-1.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16,17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çorbacı, E. (2012). *Babürname’de Sıfatlar*”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Delice, İ. (2012). Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir? *Turkish Studies*, 7/4, s.27-34, Ankara.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2013). *Türkçe Ses Bilgisi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Demir, N., Yılmaz, E. ve Gencan N. (2013). *Türkçe Biçim Bilgisi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Demir, N., Yılmaz, E. (2002). *Osmanlı Türkçesi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demirgüneş, S. (2008). Türkçede Zaman Belirteçlerinin Sınıflaması ve Dökümü Üzerine Bir Deneme Çalışması. *Turkish Studies*, 278-293.

- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*”, (Çev.: Ali Ulvi Elöve), Ankara: Kabalcı Yayınevi.
- Develi, H. (1998). 18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine. *Doğu Akdeniz Dergisi*, s. 27-35.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Eker, S. (1992). *Çağdaş Türk Dili*. İstanbul: Grafik Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2011). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2000). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2000 / 585, 219-225.
- Erdem, M. (2009). Zamirler Anlamlı Kelimeler midir, Yoksa Görevli Kelimeler mi?. *Türk Dili*, sayı.641, 444-449.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkul, Rasih. (2009), “Mahallileşme ve Nedim'in Şarkıları”, *Turkish Studies* 4/5.
- Erten, M. (2007). İlgî Zamiri ve İyelik Zamiri Terimleri Üzerine. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 221-228.
- Gedizli, M. (2015) Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8-3.
- Gencan, T. N. (1979). *Dil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gökçe, A. (2009). Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine Dudak Uyumu ve Ünsüz Uyumu. *Turkish Studies*, 4 / 3, 991-1012.
- Gülsevin, G. (2012). Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller. *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 127-144.
- Gülsevin, G. (1999). Eski Türkiye Türkçesinde İstek Kipi Üzerine. *FransızAnadolu Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.

- Gülsevin, S. (2001). Öznesi Gösterilmeyen Bir Cümle Tipi Daha. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 204.
- Gülsevin, S. (2005) “Beş kilo elma, üçer dilim ekmek” Tamlamaları Üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 5/ 2, 215-217.
- Gümüškılıç, M. (2008). Orta Osmanlıcada İmla-Telaffuz İlişkisi. *Turkish Studies*, 3/ 6, 272-283.
- Hatipoğlu, V. (1974). Türkçedeki Eklerin Kökeni. *Türk Dili*, 29/ 268, 331-340.
- Hatipoğlu, V. (1977). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: DTCF Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayıncılık.
- Hirik, S. (2015). Zarfların Kipsel Alandaki Görünümleri. *Turkish Studies*, 10/8, 1365-1382.
- Hüseyin, S. (2014). *Nedim Divanı'nın Söz Varlığı İncelemesi*”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- İlhan, N. (2009). Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi, Nedenleri ve Türleri”, *ZfWT*, 1/2, 43-55.
- Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Füllerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Ankara: TDK Yay.,
- Kahraman, T. (2005). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Ankara: Dumat Basımevi.
- Karaağaç, G. (2009). Edat Üzerine Düşünceler. *Gazi Türkiyat* 5, 158-169.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları
- Karaağaç, G. (2017). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları
- Karahan, L. (2007). Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler. Uluslararası Türk Dili Kongresi, 605-611.
- Karahan, L. (2009). Türkçede Kişi ve İşaret Zamirlerinin Yönelme Halindeki Genişlemeler. *III. Uluslararası Türkoloji Kongresi*, 124-130.

- Kartallıoğlu, Y. (2008). Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?. *Turkish Studies*, Volume 3/6.
- Korkmaz, Z. (1961). “uçun, için, için vb. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine”. *Türk Dili Yıllığı*, 31-35.
- Korkmaz, Z. (1971). *Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (vocal) Uzunlukları*. Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, 49-66.
- Korkmaz, Z. (2008). *Türkçede -acak /-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine*. Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, 165.
- Korkmaz, Z. (2013). *Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişimi*”. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). Türkçenin Yapı ve İşleyiş Özelliklerine İlişkin Değerlendirmeler Üzerine. *Türk Dili*, 494-504.
- Leyla, K. (1997) “*Fil Tamlayıcı İlişkisi Üzerine*” *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 549, 209-213.
- Macit, M. (2012). *Nedim Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayını.
- Macit, M. (2016). *Nedim Divanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Mazıoğlu, H. (1988). *Nedim*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mert, A. (2017). Osmanlı Şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Yazdıkları Şiirlerde Kullandıkları Dil Üzerine. *SUTAD*, 41, 107-118.
- Mum, C (2003). “*Halepli Edib Divanı*”na göre XVIII. Yüzyıl Türkçesinin Bazı Fonolojik Özellikleri” (Yayımlanmış Doktora Tezi) s.51-70.

- Özcan, A. (2003). Lale Devri. TDV İslam Ansiklopedisi. C.33. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, s: 484-485.
- Özkan, M. (2003). Osmanlı Türkçesi. TDV İslam Ansiklopedisi. C.33. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, s: 484-485.
- Özçelik, S. (2002). Aykırılışma Terimi, Tanımı ve Örneklerinin Tasnifi Üzerine. *İlmi Araştırmalar 14*, 131-143.
- Özçelik, S. (2001). Türkçede Geniş Zaman Ekine Dair Bazı Tespitler. *Türk Dili Dergisi* 410.
- Özmen, M. (2003). Gerek, Gerekmek ve Gereklilik Çekimi. *Mustafa Canpolat Armağanı*, 177-193.
- Özmen, M. (2014). Türkçede İşteşlik. *Varşova Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türkoloji ve Orta Asya Halkları Bölümü Yayınları*, 715-728.
- Pala, İ. (2003). Lale Devri. TDV İslam Ansiklopedisi. C.33. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, s: 484-485.
- Savran, H. (2008). Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşlenişi Üzerine. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 108.-113.
- Savran, H. (2000). Türkçe Sözlükteki Örneklerden Hareketle Dönüştürü ve İşteş Fiillerin Geçişlilik Durumları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3-4, s.365-370.
- Savran, H. (2009). Derleme Sözlüğü'ndeki Kalıplaşmış Ad-Fiillerin ve Sıfat-Fiillerin Yazı Dilinde Kullanılabilirlik Durumları. *Belleten*, 51-92.
- Şentürk, A. (2018). *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayıncılık.
- Talat T. (1975). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Kitapçılık.
- Tulum, M. (2014). Meninski'ye Göre XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi'nde /I/ Ünlüsü", *Türkiye Mecmuası*, 100-111.
- Tulum, M. (2011). *17.Yüzyıl Türkçesi Söz Varlığı*", Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Turan, F. (2008). Türkçede Zarflar Üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 302.
- Turan, F. (1998), “Modern Türkçede Fiil Tabanlarıyla Sesteş İsim Soylular ve Bir Terim Teklifi: Fiil-İsimler”, *İlmi Araştırmalar*.
- Uçar, E. (2012), “Eski Türkçede -gınça Zarf-fiil Ekinin Kökeni Üzerine” Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi. S.39. Ankara.
- Uysal, B. (2018). Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/ 2, 806-836.
- Uzun, N. E. (2006), “Biçimbilim”, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Üçok, N. (1947). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. Ankara: DTCE Yayınları.
- Üstünova, K. (2005). Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6-9.
- Üstünova, K. (2007). Yalın Durum Karmaşası. *Turkish Studies*, 2/2, s.732-748.
- Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Yayıncılık.
- Vural, H. ve Böler, T. (2015). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yavuz, S. (2011). Türkiye Türkçesi Ağzlarında Bağlaçlar. *Diyalektolog* 3, 59-107.
- Yılmaz, O. (2010). Ahvâl-i Kıyâmet’te Dudak Uyumu. *Turkish Studies*, 5/1, 105-137.
- Zülfikar, H. (2012). Yapım Eki Gibi Kullanılan Bulunma Durumu Eki. *Türk Dili*, 208-2018.

